

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'NİN ULUSAL DESTEKLİ GÖNÜLLÜ GERİ
DÖNÜŞ MEKANİZMASI: KURAMSAL VE HUKUKİ BİR
İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem GÖZALICI

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'NİN ULUSAL DESTEKLİ GÖNÜLLÜ GERİ
DÖNÜŞ MEKANİZMASI: KURAMSAL VE HUKUKİ BİR
İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem GÖZALICI

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali Zafer SAĞIROĞLU

Ankara, 2024

ONAY SAYFASI

Gizem GÖZALICI tarafından hazırlanan “Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması: Kuramsal ve Hukuki Bir İnceleme” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Ali Zafer SAĞIROĞLU	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi İrem ŞENGÜL	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Serra Sevde HATİPOĞLU	Kabul	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 09.02.2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim (09/02/2024).

İmza
Gizem GÖZALICI

Çocuklarım Mehmet Demir ve Aziz Dağhan'a

TEŞEKKÜR

Tez süreci boyunca bilgi ve tecrübelerini paylaşarak yardımlarını esirgemeyen, danışmanım, Sayın Doç. Dr. Ali Zafer SAĞIROĞLU'na, değerli katkıları ve yönlendirmeleri için jüri üyeleri Sayın Dr. Öğr. Üyesi İrem ŞENGÜL ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Serra Sevide HATIPOĞLU'na, tezimin her aşamasında desteklerini esirgemeyen GİB Gönüllü Geri Dönüş Çalışma Grup Başkanı Sayın Hünkâr Burkan İBİN ve ICMPD Proje Uzmanı Sayın Sıla KARAMAN'a ve son olarak çalışma sürecim boyunca desteklerini hep hissettiğim ve varlıkları ile beni mutlu eden aileme, sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması: Kuramsal ve Hukuki Bir İnceleme

Günümüzde küresel anlamda tüm ülkeleri etkileyen göç hareketliliği sadece hedef ülkelerin geliştireceği ve ülke içerisinde uygulayacağı politika ve projelerle kontrol altına alınamaz bir boyuta ulaşmıştır. Bu minvalde, göç yönetiminde kullanılacak araçların aynı zamanda, göçe kaynaklık eden menşe ülkelerde kalkınma ve büyümeye destek verecek biçimde şekillenmesi söz konusu politikaların sonuçlarının kalıcılığı ve sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Yukarıda bahsedilen hususları içerisinde barındıran gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum faaliyetleri hedef ve menşe ülke ile göçmenin kendisine sağladığı katkılar ve faydalar neticesinde önemli bir başlık olarak göç alanında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede hedef ülkeler gerek uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla gerekse kendi ulusal kurumları ve mekanizmaları ile ülkelerinde bulunan yabancıların gönüllü olarak kendi ülkelerine geri dönüşlerini desteklemek adına çeşitli programlar geliştirmektedir.

Türkiye’de de uzun yıllardır ulusal ve uluslararası kurumlar aracılığıyla gönüllü geri dönüş ve yeniden uyuma yönelik mekanizmalar uygulanmaktadır. Ayrıca düzensiz göçle etkin mücadele başta olmak üzere ulusal göç politikalarını destekleyici nitelikte nispeten yeni kurulan Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması (UDGGDM), Göç İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve Türk Kızılay’ı iş birliğinde oluşturulmuştur.

Bu çalışmada, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanındaki kavramlara değinilmiş konu uluslararası göç kuramları çerçevesinden ele alınmıştır. Ayrıca konu ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat incelenmiş ve toplu bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Son olarak Türkiye’nin oluşturmuş olduğu UDGGDM’i incelenmiş, uluslararası göç kuramları ve hukuksal boyuttan ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gönüllü Geri Dönüş, Ulusal Destekli ve Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması, Yeniden Uyum

ABSTRACT

Türkiye's National Assisted Voluntary Return Mechanism: Theoretical and Legal Review

Currently, migration mobility, which affects all countries globally, has reached a level that cannot be controlled only by the policies and projects that the target countries will develop and implement within the country. In this regard, it is essential to design the tools to be utilized in migration management to promote development and growth in the countries of origin that cause migration in terms of the permanence and sustainability of the results of the policies. Voluntary return and reintegration activities, encompassing the issues mentioned above, are deemed essential in the field of migration, given the contributions and advantages they offer to both the target and origin countries and the migrants themselves. In this context, target countries develop various programs to support the voluntary return of foreigners to their home countries, both through international institutions and organizations and their national institutions and mechanisms.

For several years, mechanisms for voluntary return and reintegration have been implemented in Türkiye through national and international institutions. Furthermore, the recently established National Assisted Voluntary Return Mechanism (NAVRR), designed to support national migration policies, especially in the effective combating irregular migration, was established and operates in cooperation with the Ministry of Foreign Affairs, the Turkish Cooperation and Coordination Agency and the Turkish Red Crescent, under the coordination of the Presidency of Migration Management.

This thesis explores the concepts related to voluntary return and reintegration, discussing the subject within the context of international migration theories. Additionally, an examination of both national and international legislation regarding the topic is presented in a consolidated format for the reader. Finally, the NAVRR established by Türkiye is analysed and discussed in terms of international migration theories and legal perspectives.

Key Words: Nationally Assisted and Voluntary Return Mechanism, Reintegration, Voluntary Return

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	3
BEYAN	4
TEŞEKKÜR	6
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	6
2.2. Kuramsal Çerçeve.....	10
2.2.1. İnsan Hakları ve Gönüllü Geri Dönüş	10
2.2.1.1. Gönüllü Geri Dönüşün İnsan Hakları Temelli Yönetimi	12
2.2.1.2. Yeniden Uyum ve İnsan Hakları.....	14
2.2.1.3. Sınır Dışı İşlemleri ve Gönüllü Geri Dönüş Arasındaki Ayrım	15
2.2.2. Gönüllü Geri Dönüş ile Ekonomik Kalkınma, Sürdürülebilirlik ve Toplum Katkısı	17
2.2.2.1. Gönüllü Geri Dönüşün Ekonomik Kalkınmaya Etkisi	18
2.2.2.2. Gönüllü Geri Dönüş ve Sürdürülebilirlik.....	19
2.2.2.3. Gönüllü Geri Dönüşün Topluma Sosyal ve Kültürel Etkisi	21
2.2.3. Uluslararası Perspektifte Gönüllü Geri Dönüş ve Devlet Egemenliği.....	23
3. YÖNTEM.....	26
3.1. Yöntem	26
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	27
3.3. Araştırmacının Konumu	28
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	29
4.1. Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Alanında Rol Alan Uluslararası Kuruluşlar.....	29

4.1.1. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).....	29
4.1.2. Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM)	31
4.1.3. Avrupa Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Ağı (ERRIN).....	33
4.1.4. Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex)	34
4.1.5. Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi (ICMPD).....	35
4.2. Hukuksal Çerçeve	37
4.2.1. Uluslararası Mevzuat	37
4.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948).....	38
4.2.1.2. Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1949)	38
4.2.1.3. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1951).....	38
4.2.1.4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1965).....	40
4.2.1.5. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966).....	40
4.2.1.6. Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi (1969 ABÖ Sözleşmesi).....	41
4.2.1.7. Cartagena Mülteci Bildirgesi (1984).....	41
4.2.1.8. Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi (2001).....	42
4.2.1.9. Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat (2018).....	43
4.2.1.10. BMMYK Kararları.....	44
4.2.2. Ulusal Mevzuat	47
4.2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).....	47
4.2.2.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013).....	48
4.2.2.3. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2016).....	51
4.2.2.4. Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)	54
4.2.2.5. İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik (2016)	55
4.2.2.6. İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmelik (2022).....	56

4.2.2.7. Kalkınma Planları.....	58
4.3. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması	59
4.3.1. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Süreçleri	59
4.3.1.1. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Kuruluş Süreci	60
4.3.1.2. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Operasyonel Süreci	63
4.3.2. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Paydaşları.....	68
4.3.2.1. Göç İdaresi Başkanlığı	69
4.3.2.2. Dışişleri Bakanlığı.....	71
4.3.2.3. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)	71
4.3.2.4. Türk Kızılay	72
4.3.2.5. Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi (ICMPD)	73
4.3.2.6. Diğer Kurumlar	74
4.3.3. UDGGDM Başvuru Sahipleri.....	76
4.3.4. UDGGDM'den Yararlanamayacak Yabancılar	77
4.3.5. Gönüllü Geri Dönüş Kapsamında Sunulan Destek Türleri.....	78
4.3.6. Gönüllü Geri Dönüşün Programlarının Yarattığı Fırsatlar ve Doğurduğu Riskler.....	79
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	82
5.1. Sonuç	82
5.2. Öneriler	85
6. KAYNAKLAR.....	88
7. EKLER	104
EK-1. IOM Bilgilendirme Broşürü.....	104
EK-2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Belediyeler için Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş, Erişim ve İletişim Çalıştayı Gündemi	105
EK-3. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Mekanizması Bilgilendirme Broşürleri	107
EK-4. Gönüllü Geri Dönüş Hikâyeleri	108
EK-5. Gönüllü Geri Dönüş Tanıtıcı Animasyon Videosu.....	109

EK-6. Türkiye'nin Ulusal İzleme ve Değerlendirme Sistemini Güçlendirmek için Teknik Çalıştay Gündemi	110
---	-----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABÖ Sözleşmesi	: Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi
ASAM	: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
AVRR	: Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ERRIN	: Avrupa Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Ağı
Frontex	: Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı
GGM	: Geri Gönderme Merkezi
GIZ	: Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
ICMPD	: Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi
IOM	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü
İKGV	: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
JRS	: Ortak Yeniden Uyum Hizmetleri Programı
MIMOSA	: Migrant Management Operational System Application
N-AVRR	: Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum
RRF	: Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon İmkanı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UDGGD	: Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş
UDGGDM	: Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

1. GİRİŞ

Göçle ilgili tartışmaların çoğunda başlangıç noktası genellikle sayılardır. Ölçek üzerindeki değişimleri, ortaya çıkan eğilimleri ve göç gibi küresel sosyal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak gözlemlenen demografik özelliklerin evrimini anlamak, günümüz dünyasını kavramamıza ve geleceğe dair planlar yapmamıza katkıda bulunabilir. Mevcut küresel tahminlere göre, 2020 yılı itibariyle dünya genelinde yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır; bu da küresel nüfusun %3,6'sına karşılık gelmektedir. Kısacası yaklaşık her 28 kişiden biri doğduğu topraklardan başka bir yere göç etmektedir. Uluslararası göçmenlerin tahmini sayısı son elli yılda artmıştır. 2020'de doğdukları ülke dışında bir ülkede yaşayan tahmini 281 milyon insanın sayısı 1990'dakinden 128 milyon daha fazla iken 1970'deki tahmini sayının üç katından daha fazla olmuştur (IOM, 2022, s. 3;23).

BMMYK'nin 2023 Küresel Eğilimler Raporu'na göre 2022 sonu itibarıyla 108 milyondan fazla insan zorla evlerinden uzaklaştırılmıştır (UNHCR, 2023a). Bu sayı 2023 yılının ortasında 110 milyona ulaşmıştır (UNHCR, 2023b). Sayının büyüklüğü göz önüne alındığında küresel anlamda tüm ülkeleri etkileyen göç hareketliliğinin sadece hedef ülkelerin geliştireceği ve sadece ülke içinde uygulayacağı politika ve projelerle kontrol altına alınması mümkün değildir. Uygulanan mikro ve geçici politikalar sorunun uzun vadede çözümüne olanak sağlamayacak olup göç sorununa kalıcı ve uzun vadeli çözümlerle müdahale edilmesi gerektiği aşikârdır. Özellikle Yirminci Yüzyıl'da meydana gelen iki büyük savaşın ardından Avrupa'da gerçekleşen kitlesel ve yaygın göçler, geçici çözümlerden ziyade standartlara ve belirli bir bağlayıcılığa sahip düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır (Kaya, 2019, s. 514). Bu süreç, göçle ilgili karşılaşılan zorlukları ele almak ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek amacıyla uluslararası topluluğun daha katılımcı, kapsamlı ve normatif bir yaklaşım benimsemesine yönelik bir zorunluluk ortaya koymuştur.

Göçmenlere yönelik politikalar üç seçenek altında toplanabilir. Bunlar; göçmenlerin bulunduğu ülkede yerel entegrasyonunun sağlanması, yabancıların üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilmesi ve yabancıların gönüllü olarak ülkelerine geri dönüşünün sağlanması olarak ifade edilmektedir.

Devlet ve ilgili kurumları nihai çözüm türlerinden birisini öncelikli uygulamaya zorunlu kılan herhangi bir dayatma bulunmamaktadır (Tarman, 2023, s. 8). Bu bağlamda, özellikle yerinden edilmiş bireyler için en doğru ve etkin yöntem, her bir durumu ayrı ayrı değerlendirerek ilgili kişiye özgü kalıcı çözüm yollarını belirlemektir (Crisp & Long, 2016, s. 146). Bu, yerinden edilme durumlarına özgü özel koşullar, ihtiyaçlar ve bağlam gözetilerek gerçekleştirilen bir yaklaşımı içermektedir.

Kalıcı çözüm yolları arasında, uluslararası hukuk doktrininde ve uygulamada en yaygın olarak benimsenen, bireylerin dışsal baskı altında olmaksızın, kendi iradeleriyle ve güvenli bir biçimde, menşe ülkelerine gönüllü olarak geri dönüşlerini sağlamaktır. Bu yaklaşım, yerinden edilmiş kişiler ya da mülteciler için uluslararası korumanın sona ermesi ve yerel korumanın sağlanması anlamına gelerek, bireylere kendi tercihlerine dayalı bir çözüm sunmayı amaçlamaktadır (Övünç Öztürk, 2015, s. 33). Bu durum, bireylerin bağımsız kararlar alabilme özgürlüğünü vurgularken aynı zamanda ulusal düzeyde koruma sağlama sorumluluğunu da içermektedir.

Göç olgusunun tüm boyutlarını deneyimleyen Türkiye, jeopolitik konumu, son yıllarda elde ettiği kazanımlar, bölge ülkeler ile tarihsel ve kültürel bağları gibi unsurlar açısından hedef ülke iken aynı zamanda Avrupa'ya yönelik düzensiz göç hareketliliğinde ise transit ülke konumunda bulunmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ile ilgili yapılan tanımlamalarda genellikle "köprü" metaforu kullanılmaktadır (Sağiroğlu, 2016, s. 43). AB'ye ulaşmak için kullanılan en önemli göç rotalarından ikisi Doğu Akdeniz Rotası ve Batı Balkanlar Rotasıdır. Frontex'in 2023 yılsonu verilerine göre, 2023 yılında bu iki rota kullanılarak yapılan illegal sınır geçiş sayısı 159.141'dir (Frontex, 2023a). Türkiye ise her iki rota içinde önemli bir konuma sahiptir (Şişman & Balun, 2020, s. 67).

Bununla birlikte, Türkiye, sosyal ve ekonomik nedenlere dayalı olarak daha iyi bir yaşam arzusuyla gerçekleşen göç hareketlerinin yanı sıra koruma arayışıyla da göç edenlere ev sahipliği yapmaktadır. Buna göre, 2023 yılsonu itibarıyla ülkemizde 4.7 milyonun üzerinde yabancı bulunmaktadır. Söz konusu sayının; 3.2 milyonu geçici koruma altındaki Suriyeliler iken 1.1 milyonu ikamet izni sahibi ve 259 binin üzerinde uluslararası koruma kapsamındaki yabancılarıdır. Ayrıca, düzensiz göç güzergâhında yer alan ülkemizde 2021 yılında 162.996 düzensiz göçmen yakalanmıştır. Bu sayı 2022 yılında geçen yıla göre %75 artış göstererek 285.027 olarak kayıtlara geçmişken 2023 yılında 254.008 olarak gerçekleşmiştir (GİB, 2023a). Türkiye bugün en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke

konumundadır. Hızlı bir şekilde artan göçmen sorunu ile karşılaşmak göç politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında zorluklar yaratmıştır (Hatipoğlu, 2022, s. 412).

Türkiye göç yönetimi konusunda özellikle son on yıldır ulusal müktesebatın, kurumsal ve operasyonel kapasitenin geliştirilmesine yönelik ciddi çalışmalar yürütürken diğer taraftan ortak bir politika ve strateji anlayışıyla bölgesel ve uluslararası iş birliklerini geliştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Türkiye, göç yönetimi alanında bir yandan Avrupa Birliği (AB), hedef ülkeler, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla diğer yandan kaynak ülkelerle önemli çalışmalar yürütmektedir. Söz konusu çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya ve AB Komisyonunun İçişlerinden Sorumlu Üyesi Ylva Johansson 2023 yılı son çeyreğinde “Türkiye-AB Göç ve Güvenlik Yüksek Düzeyli Diyalogu” için toplantılar gerçekleştirmiş söz konusu toplantılarda düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı ile mücadele, entegre sınır yönetimi, vize serbestisi diyalogu, terörle mücadele ve organize suçlarla mücadele alanlarında iş birliğinin güçlendirilmesi hususunda mutabık kalmışlardır (İçişleri Bakanlığı, 2023). Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Göç İdaresi Başkanlığı ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Ulusal Kayıt ve Veri Tabanı Kurumu (NADRA) arasında Türkiye’de bulunan Pakistan uyruklu düzensiz göçmenlerin güvenli ve insani bir şekilde geri dönüşlerini kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla elektronik geri kabul vaka yönetim sistemi kurulmasına ilişkin sözleşme imzalanmıştır (GİB, 2023c).

Ulusal ve uluslararası her platformda göç yönetiminin etkin bir şekilde yürütülmesi için kaynak ülkeler ile iş birliği yapılması ve kaynak ülkelerin beşeri insan gücünün zayıflatılmaması vurgulanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 2013 yılında kurulan ve sekreteryasını IOM ve BMMYK’nın ortaklaşa yürüttüğü Almatı Süreci’nin üyesidir. Almatı Süreci Orta Asya’dan, Orta Asya’da ve Orta Asya’ya, yönelik uluslararası göç ve mültecilerin korunmasına ilişkin bölgesel bir devletlerarası istişare mekanizmasıdır (Almaty Process, 2024). Söz konusu sürecin 2021- 2023 yılı Dönem Başkanlığı’nı Türkiye yapmıştır.

Türkiye, 1993 yılında kurulan ve ICMPD tarafından sekreteryası yürütülen Budapeşte Sürecinin 2006 yılında beri dönem başkanlığını üstlenmiştir. Bahse konu süreç Avrupa’dan İpek Yolları Bölgesi’ne uzanan ve aynı zamanda Avrupa’nın doğu komşuları, Batı Balkanlar ve Orta Asya’yı da kapsayan, göçe ilişkin bölgeler arası bir diyalogdur (ICMPD, 2024c). Bunun yanı sıra, Türkiye 2023 yılında ICMPD Yürütme Kurulu Dönem Başkanlığını “Kalıcı Çözümler İçin Kaynak Ülkelere Odaklanmak” temasıyla yürütmüş ve

Başkanlığı süresince Suriye, Lübnan ve İpek Yolu ülkeleri gibi kaynak ülkelerde göçün itici faktörlerini en aza indirmenin önemine odaklanmıştır (GİB, 2023b).

Dünyada, göç yönetimi alanında yapılan çalışmaların sadece bir kısmı kaynak ülkeleri kalkındırmaya odaklanmaktadır. Bu amaca yönelik en önemli politikalardan birinin göçmenlerin gönüllü geri dönüşü ve yeniden uyumu olduğu söylenebilir. Kaynak ülkelerde yürütülen çalışmalarla; göçe ilişkin itici faktörlerin azaltılması, yerinden edilmiş ve hassas durumdaki yabancılar için kalıcı çözümlerin sağlanması amacıyla Göç İdaresi Başkanlığı gönüllü geri dönüş ve yeniden uyumun desteklenmesini hedeflemiş bu minvalde, TİKA, Türk Kızılay ve Dışişleri Bakanlığı ile birlikte “*Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması*”nı kurmuştur.

Bu minvalde, göç politika ve uygulamalarının büyük çoğunluğunun kalıcılık ekseninde olması Türkiye'nin ulusal mevzuatı çerçevesinde kurulan Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması (UDGGDM)'nin önemini anlaşılması, temel unsurların ulusal ve uluslararası mevzuata uygun olarak belirlenmesi ve tartışılması sadece akademik yazın için değil politika uygulayıcıları açısından da önemli ve kıymetlidir.

Bu araştırma Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nı (UDGGDM) ulusal ve uluslararası mevzuat ile uluslararası göç kuramları ekseninde betimlemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma ile uluslararası göç mevzuatında konunun ele alınış şeklinde ve barındırılması gereken minimum kriterlere göre ulusal mekanizma irdelenmiştir. Konu uluslararası göç kuramları çerçevesinden insan hakları, ekonomik kalkınma ve devlet egemenliği kapsamında da ayrıca değerlendirilmiştir.

Çalışma içeriği düşünüldüğünde, akla gelen bir diğer konu ülkemizde geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin geri dönüşleridir. Suriyelilerin Türkiye'deki geçici korumalarının sonlandırılmasının ardından ülkeden çıkışları esastır. Bu durumda Suriyelilerin gönüllü, güvenli ve insan onuruna yakışır geri dönüşlerinin sağlanıp sağlanamayacağı hala tartışma konusudur (Şengül, Geçici Koruma Rejimleri ve Kalıcılığa Geçiş, 2021, s. 11). Bunun yanı sıra UDGGDM'nin faydalanıcıları arasında geçici korunanların olmaması, BMMYK ve Türkiye arasında ülkemizde bulunan geçici koruma altındaki Suriyeler için üzerinde uzlaşılan organize bir geri dönüş modelinin hala öngörülmemiş olması ve ayrı değerlendirilmesi gereken bir konu olduğundan bu çalışmada Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü özel olarak yer almamıştır.

Araştırmada ulusal ve uluslararası mevzuatın incelenmesi ile uluslararası göç kurumları çerçevesinden ulusal mekanizmanın değerlendirilmesi nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde yapılmıştır. UDGGDM'nin betimleme ve değerlendirmesinin akademik ve uygulama boyutunda değerli çıktıları olacağı değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun amacı ve önemi anlatıldıktan sonra ikinci bölümde gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum konusunda temel kavramlara yer verilmiştir. Aynı bölümde konu sosyoloji boyutundan ele alınarak uluslararası göç kuramları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Tez çalışmasının üçüncü bölümünde yöntem, araştırmanın sınırlılıkları ve araştırmacının konumu ifade edilmiştir. Tez çalışmasının bulgular ve tartışma başlıklı dördüncü bölümünde konunun ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde nerede durduğu incelenmiş ve karşılaştırmalı bir analizle ele alınmıştır. Ardından görece yeni kurulan Türkiye'nin Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın kapsamı ve çerçevesi betimlenmiştir. Çalışmanın beşinci bölümü olan sonuç ve öneriler bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kavramsal Çerçeve

Günümüzde en önemli kavramlardan biri olan ve tek taraflı irade beyanıyla sonuç doğuran hak kavramının tanımına bakıldığında herkesçe farklı ifade edilen ancak sonucunun hemen hemen aynı yeri işaret ettiği gözlemlenmektedir. Muhtelit teorisine göre hak kavramı “*Hukukan himaye edilmiş ve bu himayeden istifade hak sahibinin iradesine bırakılmış olan menfaatler*” (Velidedeoğlu, 1948, s. 238) şeklinde değerlendirirken İzveren’e göre hak denilen nesne, “*aslında insanın doğuşundan itibaren önceleri dürtü biçiminde belirlemekte daha sonraları kişiliğin ve buna paralel olarak düşüncenin gelişmesiyle, kişiliğe bağlı bir bağlantıya ve bütünleşmeye dönüşmektedir*”. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, “*hak bilinci, kişilikten ayrı düşünülmesi olanaksız ve insanın varlığından ayrılması mümkün olmayan ruhsal ve düşünsel bir yaşantı, anlamında bir nesnedir*” (İzveren, 1988, s. 115).

1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, 1907 Dördüncü Lahey Sözleşmesi’ne Ek Kara Savaşlarında Kanun ve Teamüllere Saygı Gösterilmesine İlişkin Yönetmelik, insan haklarına ilişkin hukuki belgeler ve uluslararası teamül hukukunda geri dönüş, “*mülteci veya savaş esirlerinin vatandaşı oldukları ülkeye geri dönme hakkı*” olarak düzenlenmiştir. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin 9 ve 13. maddesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 5. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 12. maddesinde benzer maddeler bulunmakta olup kısacası “*herkes, kendi ülkesi de dahil herhangi bir ülkeyi terk etme ve kendi ülkesine geri dönme hakkına haizdir*” ve “*hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz*” ifadeleri yer almaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, geri dönüşün bir insan hakkı olduğu ve tek taraflı irade beyanıyla hukuk alanında yer aldığı görülmektedir (IOM, 2009, s. 20). Açık bir şekilde düzenlenmese de uluslararası hukukta menşe ülkeye dönme hakkına dair dolaylı düzenlemeler mevcuttur. 1951 Cenevre Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından ortaya konmuş olan ilkeler geri dönüşün kavramsallaşmasında önemli bir yere sahiptir. Kısacası, bir kimsenin bulunduğu ülkeden ayrılarak menşe ülkesine gitmek istemesi bir hak olarak nitelendirilirken herhangi bir kimsenin kendi ülkesine girişinin hukuksuz ve

gereksiz bir şekilde engellenmesi, temel insan hakları ilkesine aykırı bir durumu teşkil etmektedir.

Bununla birlikte, gönüllü geri dönüş uygulamalarının nihai çözümler arasında artan bir eğilim gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, gönüllü geri dönüşün temel prensibi olan "gönüllülük" ilkesine uygun bir şekilde mi gerçekleştiği, yoksa özellikle ev sahibi ülkeler dahil olmak üzere uluslararası toplumun tercih ettiği bir çözüm yöntemi olarak mı ortaya çıktığı sorusu önem kazanmaktadır (Dalkıran, 2013, s. 2).

Gönüllü geri dönüş süreçleri kişinin geri dönüş hakkını herhangi bir baskı unsuru olmaksızın kendi iradesiyle beyan etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle gönüllülük kavramı, bireylerin kendi iradeleriyle ve karşılık beklemeden bir işi yapmaları anlamına gelir. Gönüllü geri dönüş ise, göçmenlerin varış ülkesinden kaynak ülkeye kendi istekleriyle ve güvenli bir şekilde dönme sürecidir. Gönüllü geri dönüşün gerçekleşmesi için dönüşün gönüllü, güvenli ve sürdürülebilir olması gerekir (Yıldırım, 2023). *Tarman'a göre "Gönüllü geri dönüş ile kast olunan ise bireylerin baskı altında kalmaksızın, kendi iradeleriyle ve güvenli bir biçimde menşe ülkelerine gönüllü geri dönmeleri ve böylece uluslararası korumanın sona erip ulusal korumanın sağlanmasıdır"* (Tarman, 2023, s. 7).

Gönüllü geri dönüş için gereken şartları sağlayan yabancı bireylerin, menşe ülkelerine baskı altında olmaksızın tamamen kendi iradeleriyle geri dönmelerini sağlamak gönüllülük ilkesinin temel hedefidir. Gönüllülük ilkesinin merkezinde, yabancının herhangi bir türde baskı ve tehditten uzak, tamamen kendi özgür iradesiyle geri dönme kararı almış olması ve zamanında, tarafsız ve güvenilir bir şekilde bilgilendirilmiş olması yer almaktadır (IOM, 2018a, s. 6). Bu kapsamda gönüllü geri dönüşlerde en hassas konulardan biri ise kişinin kendi menfaatlerini göz önünde bulundurarak ve herhangi bir etki altında kalmadan tek taraflı irade beyanıyla ortaya koymasındır. Gönüllülük kavramının tam bir şekilde ortaya çıkabilmesi için en önemli hususlardan biri yalnızca kişinin kendi özgür iradesini ortaya koymasındır. Burada dikkat edilecek en önemli husus ise gönüllülüğe herhangi bir hanel getirmeyecek şekilde bu iradenin bilinçli bir şekilde devam etmesidir. Gerçekleşecek gönüllü geri dönüş kişinin kendisi, menşe ve/veya hedef ülkesi için en yüksek fayda sağlayabilir. Gönüllülük ilkesinde önemli olan nokta kişinin bu çözüm önerisini kendi hür iradesi ile kabul edip etmediğidir. Gönüllülük kavramını destekleyici nitelikte bilgi paylaşımı faydalı olmakla birlikte bu bilgi hiçbir aşamada ikna sürecine dönüşmemelidir ki gönüllülük kavramına herhangi bir gölge düşmesin. Yani, geri dönme fikri oluşan kişinin,

ülkesindeki kültürel, sosyo-ekonomik, dini, toplumsal, siyasi ve benzeri konularda ve bu ülkedeki riskler ile ilgili güncel ve doğru bilgiye sahip olması beklenmektedir.

Gönüllü geri dönüşlerin en önemli ve ilk aşaması olan gideceği ülkenin güvenlik durumu ve bununla bağlantılı olarak geri göndermeme ilkesidir. “Devletler geri göndermeme ilkesi uyarınca, yabancıyı; ırkı, dini, tabiiyeti, sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri nedeniyle özgürlüğü ve güvenliğinin tehlikede olduğu ve haklı korku yaşadığı ülkeye ve sınırlarına geri gönderemez veya iade edemez” (1951 Cenevre Sözleşmesi m.33; Güngördü Akarlar, 2023).

Geri göndermeme ilkesinin, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde, akabinde 1967 yılında hazırlanan Ek Protokolü'nün 8. maddesinde, “İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi”nin 3. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde taraf devletler için bağlayıcılığı sağlanmıştır. Bu kapsamda 1967 Ek Protokolü'nü kabul etsin veya etmesin, uluslararası hukuk nezdinde her devlet geri gönderme yasağına riayet etmekte yükümlüdür. Bu çerçevede geri göndermeme ilkesinin her devleti bağlayıcı bir nitelikte olduğu söylenebilir. Önemle eklemek gerekir ki, geri göndermeme ilkesi “uluslararası teamül hukuku kuralı” olarak kabul edilmektedir. Bu minvalde, herhangi bir devlet bu yasağı öngören sözleşmelerden birine taraf olmasa dahi bu ilkeye uygun bir şekilde davranmalıdır. Aksi takdirde uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını yerine getirmemiş olacaktır.

BMMYK, ulusal mevzuatında farklı düzenlemeler olsa bile bir yabancıyı ülkesine gönderilmesi sonucunda ölüm, işkence veya insanlık dışı muameleyle karşılaşma riskinin olması durumunda devletin geri göndermeme ilkesini uygulaması gerektiğini savunmaktadır (Safi, 2020, s. 22). Söz konusu ilkenin ne ifade ettiği ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3.maddesinin (*hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı muameleye veya cezaya maruz bırakılmayacaktır*) ihlali iddiaları karşısında verdiği çok sayıda karar incelenebilir (Barkın, 2014, s. 347).

Kavram ile ilgili son olarak denilmek istenen bir diğer konu ev sahibi ülke yetkilileri tarafından gönüllü geri dönüşün kolaylaştırılması ya da teşvik edilmesi hususudur. *Goodwin- Gill ve McAdam'e* göre hâlihazırda menşe ülkesine dönmek isteyen bir yabancı varsa bu dönüşün sağlanması için ev sahibi devlet kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir. Ancak durum ev sahibi devletin gönüllü geri dönüşü teşvik etmesi ise bu hususta geri göndermeme

ilkesinin ihlali daha muhtemel olacaktır. Bu çerçevede, ikinci durumda ev sahibi ülke çok daha dikkatli bir şekilde hareket etmeli, kişiyi bu dönüş için ikna edici ve zorlayıcı hareketlerden kaçınmalıdır (Goodwin-Gill & McAdam, 2007, s. 495).

Yabancıların ülkelerine döndükleri ya da dönecekleri süreçlerde en önemli hususlardan biri menşe ülkenin gerçekten güvenli olup olmadığı konusudur. Bu çerçevede geri gönderme yasağına riayet edilebilmesi için iyi hazırlanmış ve işleyen bir “menşe ülke bilgi sistemi”ne de gerek vardır. Aksi takdirde bu mekanizma “geri göndermeme ilkesini” bypass eden bir sisteme dönüşebilir. Geri göndermeme ilkesi kapsamında bir diğer önemli husus ise yabancıların bireysel olarak kişiye özgü bir tehdidin devam edip etmediğidir ki; bu durumda da yabancıların kendisi gönüllü olsa bile ilgili ülkeye dönüşün teşvik edilmemesi ve engellenmesi gerekmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi m.33). Yabancıların döndüğü ülkede insan hak ve onuruna yaraşır bir muamele göreceğinden emin olunması da önemli bir diğer husustur. Yabancıların güvenliğini tehdit eden bir durum olması halinde gönüllü geri dönüşten söz etmek mümkün değildir (IOM, 2018a, s. 6). Bu durumda “gönüllü” adı altında sınır dışı edilme söz konusu olacaktır.

Gönüllü geri dönüş üzerine uluslararası kurumlar tarafından da sayılan bir diğer ilke yeniden uyum ve sürdürülebilirliktir. Bir kişinin kendi ailesine, kültürüne ve evine dönme süreciyle ilişkili olan geri dönüş zaman zaman sehven aşırı basitleştirilmiştir. Bir kimsenin bir ülkeye veya daha önce yaşamış olduğu yere geri dönmüş olması yeniden uyumun kusursuz bir şekilde gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Yeniden uyum, genel manada, bir kimsenin bir gruba veya bir sürece yeniden dâhil olması olarak anlaşılmaktadır. Bu, esasında, ekonomik ve iktisadi bağların yeniden tesis edilmesini de ihtiva eden çok boyutlu bir süreçtir. Bu itibarla, başarılı bir yeniden uyum, göçmenin ülkesi dışında geçirdiği süre, kişisel yetenekler ve sahip olduğu kaynaklar, ailesi, çevresi ve bulunduğu topluluk tarafından kabul edilme ve aynı zamanda menşe ülkedeki iktisadi fırsatlar ve kalkınma kadar çevresel ve yapısal kapasite gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. IOM Göç Terimleri Sözlüğü’nde yeniden entegrasyon kavramı sosyal yeniden entegrasyon, kültürel yeniden entegrasyon, ve ekonomik yeniden entegrasyon olarak üç başlık altında açıklanmıştır. Kavramlar, mültecilerin menşe ülkelerindeki sosyal, kültürel ve ekonomik yapıların bir parçası olmaları olarak ifade edilmiştir. Ancak yeniden uyum kavramını sadece mültecilerle ilişkilendirilmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Yeniden uyum¹ ve uyumun sürdürülebilirliği gönüllü geri dönüşlerin tam ve eksiksiz olabilmesi için önemli iki kavramdır. Sürdürülebilirliğe ilişkin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda farklı tanımlamalar olsa da genel itibariyle çevre, insan, sektör ve toplumları etkileyerek kalkınma kavramına farklı bir yapı kazandıran ifade olarak tanımlanmaktadır. Birçok alanda kullanılan bu kavramın temel özelliği insanın geleceğini konu alması ve hangi alanda kullanılıyorsa o alandaki kaynakların korunmasıdır (Apaydın, 2023, s. 4).

Yeniden uyum sürdürülebilirlik kavramıyla ele alındığında ise geri dönen kişinin göç yolculuğundaki kök sebebin bulunması ve bu sebebin ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacak desteklerin sağlanması olarak açıklanabilir. Yani kişilerin döndükleri ülkeye sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel faktörleri de göz önünde bulunduracak şekilde yeniden uyumlarının sağlanması olarak da nitelendirilebilir.

Tüm bu bilgiler ışığında gönüllü geri dönüşlerin temel hedefi olarak sürdürülebilir yeniden uyumdan bahsetmek mümkün olacaktır. Geri dönen kişinin ekonomik olarak kendi kendine yeterliliğinin sağlandığı, psikososyal durumunun sağlıklı olduğu ve toplum içinde sosyal istikrarının refah seviyesine ulaştığı durumda yeniden uyumun sürdürülebilir olduğu kabul edilebilir (IOM, 2018a, s. 6).

2.2. Kuramsal Çerçeve

Gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programları, göçmenlerin kendi ülkelerine isteyerek ve güvenli bir şekilde dönüş yapmalarını ve bu süreçte sürdürülebilir bir biçimde yeniden uyumlarının sağlanmasını amaçlayan önemli bir kavramdır. Bu programlar, dünyada çeşitli ülkeler tarafından uygulanmakta ve uluslararası toplum tarafından çeşitli teorik çerçevelerle ele alınmaktadır. Tezin bu bölümünde uluslararası göç kuramları ışığında gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programları incelenecektir.

2.2.1. İnsan Hakları ve Gönüllü Geri Dönüş

Günümüzde, dünya genelinde artan göç hareketleri ve küreselleşme uluslararası toplumu göçmen haklarına daha duyarlı olmaya sevk etmektedir. Bu minvalde, gönüllü geri dönüşün sınır dışı işlemlerinden ayırt edilmesi büyük önem taşımaktadır. Farklı tanımlara

¹ Bu çalışma da ifade edilen uyum kavramı YUKK 96. Madde ile uyumlu bir şekilde ele alınarak karşılıklı uyumu ifade etmektedir.

ve tartışmalara sahip olsa da insan haklarının genel geçer tanımının “hiçbir ayrım gözetmeksizin bütün insanların, sırf insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklar” şeklinde olduğu görülmektedir (İnaç & Yazıcı, 2018, s. 134). Bu haklar evrensel ve bir başkasına devredilemez.

İnsan hakları, bireylerin doğuştan sahip oldukları, evrensel, eşit ve dokunulmaz haklarını ifade eden felsefi bir kavramdır. Bu haklar, her bireyin yaşam, özgürlük ve güvenlik hakkını içerir ve insan onuruna saygı gösterilmesi gerektiğini vurgular. İnsan haklarının felsefi temellerinden biri, doğal hukuk yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, insan hakları evrensel ve değişmezdir. İnsanlar, doğuştan sahip oldukları haklara saygı göstermelidir. Bu haklar, insanın doğası gereği sahip olduğu haklardır (Uslu C. , 2007, s. 128). İnsan hakları alanında bir diğer teori ise sosyal sözleşmeler teorisi. *Locke'a* göre henüz devletin oluşmadığı doğa durumunda tanrı tarafından insana bahşedilen ellerinden alınamaz ve devredilemez haklar vardır ve bu haklar doğal haklar (natural rights) olarak kabul edilir (Locke, 2011, s. 859). Teoriye göre ise, insanlar toplumda yaşamak için bir sözleşme yaparlar ve bu sözleşmeyle hak ve özgürlüklerini korurlar. İnsan hakları, bu sözleşmenin temel taşlarıdır. İnsan hakları felsefesi, insanın doğuştan gelen değerine ve eşit bir şekilde muamele görmesi gerektiğine odaklanır. İnsan haklarının temel prensipleri: evrensellik; eşitlik ve insan onuru olarak sayılabilir (Freeman, 1994). Bu ilkeler dikkate alındığında, her bireyin değerli olduğu ve haklarının korunması gerektiği, bu hakların, tüm insanlar için evrensel bir standart olduğu, insan haklarının, her bireye eşit muamele hakkını garanti ettiği ve her bireyin insan onuruna saygı gösterilmesi gerektiği söylenebilir.

Uluslararası hukuktaki insan hakları temelleri ise çeşitli belgeler ve anlaşmalar aracılığıyla sağlanmıştır. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, temel insan haklarını ve özgürlükleri tanımlar. Birçok ülke, bu bildirgeyi kabul ederek insan haklarına saygı göstermeyi taahhüt etmiştir. 1950 yılında Avrupa Konseyi tarafından imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa'daki birçok ülke tarafından kabul edilmiştir. Sözleşme, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlamıştır. 1981 yılında kabul edilen Uluslararası İki Medeniyetler Arası İnsan Hakları Deklarasyonu, İslam dünyası ve Batı dünyası arasında ortak bir anlayışın temelini oluşturmayı hedeflemiştir. Bu belgeler ve birçok uluslararası anlaşma, ülkeleri insan haklarına saygı göstermeye ve bu hakları korumaya teşvik eder. İhlallerin raporlanması ve çözümlenmesi için çeşitli uluslararası kuruluşlar ve mahkemeler de bulunmaktadır. Bu

mekanizmalar, insan haklarının evrensel olarak korunması ve uygulanmasına yönelik çabaları desteklemektedir.

16. Yüzyıldan bu yana çeşitli kavramlarla insan hakları sorgulanmıştır. Kişinin menşe ülkesine dönmek istemesi durumunda gönüllü geri dönüş yapması insan hakları ile ilgilidir (Tarman, 2023, s. 8). Bu başlıkta, insan hakları temelli yaklaşımların, özellikle gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum süreçlerinde oynadığı kritik rol ele alınacaktır.

2.2.1.1. Gönüllü Geri Dönüşün İnsan Hakları Temelli Yönetimi

Dönüş hakkı uluslararası hukukta geleneksel bir uygulama olarak görülürken, hareket özgürlüğünün de ayrılmaz bir parçası olduğu savunulmaktadır (Gemeda, 2019, s. 53524). Dönüş hakkından bahseden çeşitli ulusal ve uluslararası düzenlemeler mevcuttur. Gönüllü geri dönüş, bir bireyin, kimsenin baskısı olmadan kendi ülkesine gönüllü olarak dönme kararıdır. Bu süreç, başta 1951 Cenevre Sözleşmesi olmak üzere çeşitli uluslararası belgelerle koruma altına alınan mülteci haklarına uygun şekilde yürütülmelidir (1951 Cenevre Sözleşmesi). İnsan hakları temelli yönetim, bu süreçte göçmenlere sağlanan desteklerin, güvencelerin ve hizmetlerin evrensel insan hakları ilkelerine uygun olduğunu garantilemektedir.

Gönüllü geri dönüş, son yıllarda Türkiye de dâhil olmak üzere pek çok ülkede ve özellikle Avrupa'da etkin ve sürdürülebilir bir göç yönetiminde kendine önemli bir yer edinirken sınır yönetimi ve uluslararası koruma gibi pek çok alanla ortak çalışmalar yürütülmektedir. Düzensiz göçle mücadele noktasında özellikle yeniden yerleştirme ve uyum faaliyetleri yanı sıra yer alan gönüllü geri dönüş politikaları aracılığıyla ülkeler üzerlerindeki göç baskısına çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Ancak yabancılar için menşe ülkesindeki koşullar ve güvenlik sorunları gönüllü geri dönüşe yaklaşımlarında birtakım çekincelere neden olmaktadır (Buz & Korç, 2021, s. 197). Bu anlamda destekli gönüllü geri dönüşlerde ilk başta kişinin menşe ülkesine dönmesi durumunda herhangi bir risk oluşup oluşmayacağı saptanarak yabancıya doğru ve güvenilir bilgi vererek aklındaki soru işaretleri giderilmelidir.

Gönüllü geri dönüş işlemleri altında hem destekli hem de desteksiz gönüllü geri dönüş programları bulunmaktadır. Destekli gönüllü geri dönüşler aracılığıyla kişi varış öncesi ve varış sonrası destek ve yardımlara daha planlı ve etkin bir şekilde ulaşabilmektedir.

Desteklenen gönüllü geri dönüş programları, sınır dışı işlemlerine oranla dört temel avantaj sunmaktadır: Bunlardan ilki sınır dışına kıyasla daha insancıl kabul edildiğinden politik olarak daha çekici olması; ikincisi daha az maliyetli ve daha az karmaşık olması; üçüncüsü menşe ülkelerle işbirliğini teşvik etmesi ve sonuncusu ise geri dönen yabancının daha sürdürülebilir yaşamasına katkıda bulunmasıdır (Black, Collyer, & Somerville, 2011, s. 1).

Gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum konusunda insan hakları temelli bir yaklaşım öne çıkmaktadır (Cohen, 1996). Bu çerçevede dâhilinde, göçmenlerin hakları, temel insan hakları çerçevesinde saygı görmelidir (IOM, 2018a). Bu, saygın muamele, güvenlik, adil ve makul prosedürleri kapsamaktadır. Bu prosedürler bölgesel ve evrensel birtakım anlaşmalar ile düzenlenmiştir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 No'lu Protokol m.3/f.2 uyarınca *“Hiç kimse, uyruğunda bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz.”* İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m.24/f.13 kapsamında *“Herkes kendi memleketi de dâhil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkını haizdir.”* Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme m.25/f.5 (d) bendi uyarınca akit devletler kişilerin *“...kendi ülkesi dahil, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkını...”* kullanırken hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına almayı garantilemek zorundadır. 1966 yılında imzalanan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin 12. maddesinde yine *“Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.”* diyerek gönüllü geri dönüş yapmak isteyen bireylerin hakları gözetilmiştir.

Birleşmiş Milletlerin Mülteciler ve Ülke İçerisinde Yerinden Edilmiş Kişiler için Konut ve Mülkiyet İadesi İlkeleri (Pinheiro İlkeleri) madde 10.3'e göre, *“mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler mutlak meskenleri olan önceki evlerine, topraklarına veya yerlerine geri dönmeye zorlanmamalı ya da doğrudan veya dolaylı olarak başka bir şekilde zora koşulmamalıdır. Mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler geri dönüş yerine, efektif olarak yerinden edilmeye kalıcı çözümler bulmaya muktedir olmalıdır”* (Leckie, 2005, s. 12).

Uluslararası veya bölgesel insan haklarıyla ilintili çeşitli konuları içeren anlaşma ve belgelerde geri dönüşten bahsedilmiştir. Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesinin (1969) 5.maddesi, BMMYK 1980 ve 1985 Tarihli Yürütme Kararları, Cartagena Mülteci Bildirgesi'nin (1984) 4.maddesi, Birleşmiş Milletler Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarına Dair Sözleşme, ABD Göçmenlik Kanunu, Avrupa Birliği Göç ve İltica Politikası bunlardan bazılarıdır.

Türkiye’de ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu m. 57/A, m. 60 ve m. 87’de gönüllü geri dönüş ve kapsamında sağlanan destekler belirtilmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 121. maddesi, Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 42. maddesi, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmeliğin 30. maddesi, İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmeliğin 12. maddesi ve Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Mekanizması Taslak Yönetmeliği yabancıların gönüllü geri dönüşteki hak ve sorumluluklarını güvence altına almıştır.

UDGGD Mekanizması işletilirken uluslararası ve ulusal hukukla korunan gönüllü geri dönüş süresince insan haklarını gözetmek için çeşitli önlemler alınmalıdır. Gönüllü geri dönüş sürecinde, göçmenlere danışmanlık hizmetleri sunmak, geri dönen bireyin güvenliği ve insan onurunun korunması açısından önemlidir. Danışmanlık yapılırken yabancıların kaygılarını dile getirmesi ve süreçle alakalı sorular sorması oldukça normaldir. Ayrıca, geri dönüş kararı almadan önce bireyin serbest iradesini kullanabilmesi için objektif bilgi sağlama sorumluluğu da bu çerçevede değerlendirilmelidir (UNHCR, 1996).

2.2.1.2. Yeniden Uyum ve İnsan Hakları

İnsanlar çok çeşitli sebeplerle göç yollarını tercih etmektedir. Düzenli göç yollarını deneyen kimseler için ekonomik sebepler, sağlık, eğitim gibi alanlarda daha iyi şartlara erişim, çevresel faktörler gibi bir dizi sebep akla gelirken düzensiz göçe başvuranlar ya da düzenli iken düzensiz konuma düşen yabancılar arasında da aslında benzer sebep göçe teşvik etmektedir. Ancak bu sebeplere ek olarak düzensiz göçte hak ihlali yaşayan ve güvenlik tehdidi ile karşı karşıya gelen yabancıların yasal yolları denemeden bir an önce sınır değiştirmeye meyilli oldukları görülmektedir. Uluslararası koruma statüsü alamayan göçmenler de başvuru yaptıkları ülkede sıkışık kalmaktadırlar.

Betts’e göre koruma, kalıcı çözümler ve göçe sebebiyet veren kök sebeplere inebilmek devletlerin koordine olması ve iş birliği yapmasına bağlıdır (Betts, 2017, s. 127). Ülkeden göç eden yabancılar aradıklarını bulamadıklarında veya göç yolunda çeşitli mağduriyetler yaşadıklarında ülkelerine geri dönmeyi isteyebilirler. Ancak geri dönme nedenlerindeki ana faktör menşe ülkelerindeki şartların iyileştirilmesidir. İyileştirme özellikle ekonomik anlamda bir göç bahsi konusuysa bireysel bazda geri dönen yabancıların yeniden uyumunu kapsayabilirken toplumsal yeniden uyum ile toplumun kalkınmasını

hedefleyen faaliyetler de içerebilmektedir. Aile birleşimi, bulunduğu ülkedeki şartlar, menşee ülkesindeki olumlu gelişmeler gibi sebeplerden ötürü gönüllü geri dönüş yapmak isteyen yabancının varış sonrasında ekonomik ve sosyal hayata katılımı yeniden uyum olarak nitelendirilmektedir (IOM, 2018b, s. 8). Yeniden uyum, bir bireyin kendi ülkesine döndükten sonra topluma tekrar uyum sağlama sürecini ifade ederken bu aşama, insan hakları temelli bir perspektifle ele alınmalıdır. Yeniden uyum sürecinde göçmenlere, eğitim, sağlık, istihdam gibi temel insan haklarına erişim sağlanmalıdır (UNHCR, 2004). Ayrıca, etnik köken, cinsiyet ve dil gibi farklılıkları gözetmeyen bir yaklaşım benimsemek, bu sürecin adil ve eşitlikçi bir şekilde gerçekleşmesinin temel taşı oluşturmaktadır. Bu minvalde, devletler ve uluslararası kuruluşlar, uluslararası iş birliğinde iki temel sorun olan koordinasyon ve dayanışma problemlerini minimize etmelidir (Betts, 2017, s. 128). Bununla birlikte geri dönen göçmenlerin yeniden uyumunun sağlanması, göçe neden olan kök sebeplerin ortadan kaldırılması ve kalıcılığın sürdürülebilirliği için birlikte çalışmalıdır.

Bu konuyu özellikle zorunlu ve kitlesel göçler bağlamında uluslararası göç kuramlarının yanı sıra uluslararası iş birliği kuramları açısından değerlendirmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu minvalde, Neo-realistler, özellikle bu iş birliğinin sağlanmasında uluslararası kuruluşların rolüne şüpheli yaklaşmakta, kalıcı bir iş birliğinin olmayacağı ve üzerinde uzlaşılan geçici bir iş birliğinin ise devletlerin kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece var olabileceğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra liberal kurumsalcılara göre devletler nispi değil mutlak çıkarları ile ilgilenir ve bu kapsamda uzun vadede ortak çıkarlardan faydalanabileceklerini ileri sürerek uluslararası kuruluşların devletlerin uzun dönemli çıkarlarına bakma imkanı sağlayabileceği ve söz konusu iş birliğini teşvik edebileceğini vurgular. Son olarak Yapısalcılar, uluslararası iş birliğinin sadece devletler arasında bir oyun olmadığı, STK'lar ve uluslar ötesi ağların devletlerin kimliklerini oluşturup, değiştirip hatta tercihlerini etkilediklerini iddia ederler (Betts, 2017, s. 131;136).

2.2.1.3. Sınır Dışı İşlemleri ve Gönüllü Geri Dönüş Arasındaki Ayrım

Sınır dışı işlemlerine tabi tutulan yabancılar arasında vize süresini aşanlar, ikamet süresini aşanlar, kayıt dışı göçmenler, suçlu bulunan yabancı uyruklu kişiler, sığınma talepleri reddedildikten sonra ülkeden çıkış yapmayanlar ve bu kategorilerdeki yabancıların aile üyeleri yer almaktadır.

Sınır dışı, bir bireyin kendi ülkesine veya üçüncü bir ülkeye isteği dışında gönderilmesidir. Yabancıların sınır dışı işlemine tabi tutulması durumunda gönüllü geri dönüşte de olduğu gibi uluslararası hukuk ve insan hakları standartlarında yer alan geri göndermeme ilkesine dikkat edilmelidir (UNHCR, 1997). İnsan hakları temelli yaklaşımlar, sınır dışı etme durumlarında da bireylerin adil bir şekilde değerlendirilmesini, haklarının korunmasını ve kötü muameleye karşı güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Uluslararası toplum, bu konuda daha fazla iş birliği yaparak, göçmenlerin insan haklarına saygılı bir şekilde standartlaştırılmış, daha insani ve tercih edilen gönüllü geri dönüş programlarını yaygınlaştırması büyük önem taşımaktadır.

Gönüllü geri dönüş programları, insancılığın her zaman güvenlikle bağlantılı olduğu çatışmalı bir bağlam içinde faaliyet göstermektedir. (Crane & Lawson, 2020, s. 1). Herhangi bir kolluk eşliği ya da ekipman kullanılmadan gerçekleştirilen gönüllü geri dönüş programları her ne kadar sınır dışına göre daha insancıl görünse de devletlerin artan göç baskısı ve düzensiz göçmen yoğunluğu karşısında stratejik düşünceyle hareket ederek uyguladığı işlemler olabilmektedir. Bu sebeple hem insani hem de güvenlik boyutu bulunmaktadır. Devletler çeşitli kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile gönüllü geri dönüşlerin yürütülmesi noktasında iş birliği yapabilir. Çoğu Avrupa ülkesi geri gönderme işlemlerinde kullanılan sınır dışı ve gönüllü geri dönüşü farklı iş birlikleri kapsamında gerçekleştirmektedir. İkisi arasındaki temel fark gönüllü geri dönüşte yabancıların dönme kararını kendi rızalarıyla ve bir baskıya maruz kalmadan alması gerektiğidir. Bu bağlamda gönüllü geri dönüşün herhangi bir aşamasında dönmekten vazgeçebilirler ve bunun sonucunda bir yaptırım olmamalıdır. Gönüllü geri dönüşün temel unsurları gönüllülük, güvenlik, kalıcılık ve sürdürülebilirliktir (İçduygu & Ayaşlı, 2019, s. 16). Bu unsurlar dikkate alındığında ancak başarılı bir gönüllü geri dönüş süreci tamamlanmış olacaktır. Örneğin güvenlik sebebiyle ülkesinden ayrılan bir yabancı için yine geri dönüş yaparken menşe ülkesindeki güvenliğin sağlanmış olup olmaması büyük önem arz etmektedir (Koser & Kuschminder, 2015, s. 81).

Sınır dışı etme ile aralarındaki en büyük ayırım olan gönüllülük ilkesi aslında tartışmalı bir terimdir. Geri dönüşün kimi hallerde gönüllülük kimi hallerde ise zorunluluk içerdiği, geri dönüş sonrası geri dönenler üzerinde yapılan akademik çalışmaların yetersizliği, menşe ülkedeki yapısal durumların geri dönüş kararını etkilediği, aynı zamanda geri dönüşün menşe ve hedef ülkeyi etkileyen bir kavram olduğu ve gönüllü geri dönüşlerin

küresel mülteci sorununun bir parçası olduğu bazı araştırmaların ortak sonuçlarıdır. (Yıldırım, 2023, s. 183).

Gönüllülüğün belirlenmesi ancak mülakatlar sırasında kişinin geri dönüş motivasyonunun analizi ile mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra geri dönüş danışmanının kişiyi ikna çabası olmadan menşe ülkesindeki durum ve yaşadığı ülkedeki yasal kalış haklarıyla alakalı bilgilendirmesi gerekmektedir. Doğru ve güvenilir bilgileri alan ve süreç hakkında bilgi sahibi olan yabancılar kendileri karar vererek herhangi bir itme faktörü olmadan gönüllülük beyanını gerçekleştirdiği takdirde akıllarda gönüllülük ile ilgili sorun kalmayacaktır. Mülakat sırasında belki de sorulması gereken en önemli sorulardan bir tanesi kişinin kararını etkileyen baskılayıcı ya da zorlayıcı bir etmen bulunup bulunmadığıdır.

2.2.2. Gönüllü Geri Dönüş ile Ekonomik Kalkınma, Sürdürülebilirlik ve Toplum Katkısı

Göçmenlerle yapılan mülakatlar sonucunda hazırlanan bir araştırmaya göre gönüllü geri dönüş kararlarını etkileyen faktörlerle ilgili çarpıcı bir sonuç elde edilmiştir. Araştırmaya göre önemli olan varış ülkesindeki koşullardır ve bunu sırasıyla bireysel faktörler, sosyal faktörler ve politik faktörler takip etmektedir. Son olarak ise menşe ülkesindeki koşullar göçmenlerin kararlarını etkilemektedir. Bu geniş kategoriler içerisinde bazı spesifik değişkenlerin katılımcılar için en önemli olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda göçmenlerin gönüllü geri dönüş kararını etkileyen değişkenler; varış ülkesindeki iş bulma zorluğu/çalışma hakkının olmaması, kayıtsız göçmen olarak yaşamaktan bıkmak, aile birleşimi, gönüllü geri dönüş programlarından yararlanma fırsatı ve geri döndüğü ülkedeki iş olanakları olarak sıralanmıştır (Koser & Kuschminder, 2015, s. 46). Dolayısıyla yabancı geri dönerken menşe ülkesinde bir iş bulup bulamayacağı, aile bağlarının olup olmadığı, sağlık, eğitim gibi bireysel durumuna etki eden faktörlerin menşe ülkesinde iyileştirilip iyileştirilemeyeceği gibi hususlar ele alınmalıdır.

Gönüllü dönüş ve yeniden uyum programlarının analiz edilebileceği başka kritik bir bakış açısı, ekonomik kalkınma perspektifidir (Hear, 2018). Bu teori, geri dönüş programlarının sadece göçmenlerin kendi ülkelerine dönüşlerini kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda dönüş sağladıkları menşe ülkenin ekonomik büyümesine ve sürdürülebilirliğine de katkıda bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Göçmenlerin başarılı

yeniden uyumu yerel ekonomiyi canlandırmalı, iş olanakları yaratmalı ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemelidir (World Bank, 2019).

Gönüllü geri dönen yabancıların varış ülkelerinde kendi deneyimlerini paylaşabildiği ziyaretler ile geri dönmek isteyenlerin memleketlerinde bir süre geçirerek son kararlarını vermelerine yardımcı olan ziyaretler yapılabilir (Crisp & Long, 2016, s. 147). Ancak bu noktada geri dönüş programlarına fon sağlayan kaynak ve projelerin maliyetleri göz önüne alınırsa bu tarz ziyaretler tercih edilmeyebilir. Onun yerine sosyal medya kanallarında çeşitli video, röportaj ve içerik üretimiyle başarı hikâyeleri yer almalıdır. Geri dönüş programında yapılacak izleme ve değerlendirme faaliyetleri kapsamında menşe ülkeye gidilerek verilen destek türlerinin etkinliği yararlanıcılar ile yerinde görüşülerek tespit edilmelidir. Görüldüğü üzere gönüllü geri dönüş programlarının ana hedefi sürdürülebilirlik olmadığı sürece farklı şekillerde de olsa göç yolculuğunun tekrar başlaması muhtemeldir. Ayrıca gönüllü geri dönüş programlarının kazan-kazan politikası çerçevesinde ele alınması tam anlamıyla barışı ve kalkınmayı getirebilir (Ponn, Penh, & Nov, 2022, s. 90). Bu çerçevede özellikle döngüsel göçün yönetimi için başvurulan kazan-kazan politikasının gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum çalışmalarında da dikkate alınmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2.2.2.1. Gönüllü Geri Dönüşün Ekonomik Kalkınmaya Etkisi

Göç yollarına başvuran kişiler genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke vatandaşlarıdır. Hedef ülkeleri ise gelişmiş ülkelerdir. Menşe ülkelerden gerçekleşen uluslararası göçle beklenen en önemli şey işçi dövizleridir. Hatta birçok ülkenin bütçe kalemleri arasında bu dövizler büyük bir yer tutmaktadır. Ancak bu dövizleri sadece ekonomik açıdan değerlendirmek eksik olacaktır. Uluslararası göçün neden oldu ve literatürde “sosyal döviz” olarak adlandırılan bir diğer boyutu da bulunmaktadır. Bu kavram uluslararası göçler sonucunda hedef ülkeye gidenlerin menşe ülkelerine taşıdıkları sosyal ve kültürel dönütlerdir. Bu duruma, 1960’lı yıllarda Türkiye’den Avrupa’ya giden misafir işçiler örnek verilebilir. Hatta o döneme ait İkinci Kalkınma Planında işçilerin “modernleşme ve yeniliklerin taşıyıcısı” rollerine vurgu yapılmıştır (Sağiroğlu, 2022, s. 31)

Gelişmiş ülkelerin en öne çıkan özelliği ekonomik anlamda refah seviyelerine ulaşmış olmalarıdır. Bu durumda refah seviyesi, sosyal hak ve özgürlüklere daha kolay erişilen gelişmiş ülkeden daha az gelişmiş ülkelere dönme kararı mülteciler tarafından sıklıkla verilmemektedir (Buz & Korç, 2021, s. 198).

Gönüllü dönüş ve yeniden uyumun ekonomik kalkınma ile olan ilişkisi, göçmenlerin döndükleri ülkelerde ekonomik aktivitelere katılımı ve bu katılımın yerel kalkınmayı desteklemesi ile açıklanabilir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na (UNDP) göre, gönüllü dönüş programları, göçmenlerin kendi ülkelerine dönmelerini teşvik ederek, bu ülkelerin ekonomik potansiyelini güçlendirmeyi hedeflemektedir (UNHCR, 2004).

Bu durumda gönüllü geri dönüş programları yeniden uyuma odaklandığında özellikle yenilik, sermaye, ticaret ve yatırımı teşvik eden ağlar sayesinde menşe ülkede hem bireysel hem de toplumsal kalkınma sağlayabilir (Yıldırım, 2023, s. 183). Bu tarz yeniden uyum programları tasarlanırken bölgedeki politik, kültürel, çevresel ve daha pek çok faktör titizlikle incelenmeli, hâlihazırda kırılgan olan bir toplumu olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü planlamadan kaçınılmalı, menşe ülkedeki duruma özgü ve en uygun olan program seçilmelidir.

Neoklasik kurama göre göçe yol açan sebep, göçmenin ülkeler arasındaki ücret farkları ve bireyin fayda-maliyet analizi sonucunda hedef ülkelere göç etme faydasının maliyetlerinden yüksek olduğunu değerlendirmesidir (Massey, ve diğerleri, 2014, s. 13;15). Ancak kişi gönüllü geri dönüşe karar veriyse söz konusu göçe neden olan faydaların artık göçmeni tatmin etmediği söylenebilir. Bir çok teori de bir kişi bir kere göç ettiği zaman tekrar göç etme olasılığının daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda kişinin ülkesine döndüğünde göçe neden olan sebeplerin çözümü önemlidir. Bu çerçevede ekonomik olarak göçe neden olan gelir dağılımı, ücret düşüklüğü, işsizlik gibi konulara odaklanılmalı devletler menşe ülkelerdeki emek piyasalarını düzenlemelidir ayrıca gönüllü geri dönüş programları ile göçmene sağlanan yeniden uyum desteğinin menşe ülkede iş veya istihdam yaratacak olması ekonomi bir katkı olarak değerlendirilebilir.

2.2.2.2. Gönüllü Geri Dönüş ve Sürdürülebilirlik

Stark'a göre sadece ücret farkları uluslararası göçlere neden olmaz. Menşe ülkede uluslararası göç kararını veren "birey" değil hane halkı, aileler veya tüketim ve üretim yapan birimlerdir. Göçün yeni ekonomisi, ailelerin bu kararını etkileyen durumun sadece menşe ülkedeki emek piyasası olmadığını sigorta, sermaye ve vadeli piyasalarında kararda etkili olduğunu savunmaktadır. Bu durumda göçün boyutuna ve yönüne etki etmek isteyen devletler, menşe ülkelerdeki sadece iş gücü piyasasını etkileyen politikalarla değil sigorta,

sermaye ve vadeli piyasaları şekillendiren politikalar üretmelidir (Massey, ve diğerleri, 2014, s. 16;20 ; Uslu B. , 2021, s. 1755).

Massey, Piore ve diğerlerinin öncülük ettiği kümülatif nedensellik kuramı, eski göçmenler ile menşe ülkedeki göç etmeyenler arasında kurulan ve uluslararası hareketliliği hızlandırdığı savunulan göçmenlik ağı kuramı ile ilişkilidir. Ancak kümülatif nedensellik kuramı, ağların büyümesi ve göçü destekleyen kurumların oluşmasına (kuramsal kuram) ek olarak göçü etkileyen bir dizi neden (gelir dağılımı, toprak dağılımı, tarımsal üretimin örgütlenmesi, göç kültürü ve beşeri sermayenin bölgesel dağılımı) olduğu ve bu nedenlerin kümülatif toplamı sonucunda göç kararının alındığını ileri sürer (Massey, ve diğerleri, 2014, s. 31;33). Bu meyanla, söz konusu kuramlar çerçevesinde göçe neden olan sonuçlar ele alınmalı ve geri dönen kişinin bir daha göç etmesine neden olan sebeplere yönelik çalışmalar yapılmalıdır ki geri dönüş menşe ülkede yeniden uyuma dönüşebilsin ve bunun sonucunda geri dönüşün sürdürülebilirliği ve kalıcılığı sağlanabilsin.

Geri dönenlerin hem kendilerine hem çevrelerine tehlike oluşturabilecek düzensiz göç rotalarına yeniden girmemeleri için varış sonrası sürdürülebilir bir yaşam sürmeleri oldukça önem taşımaktadır. Sürdürülebilir yaşam, yalnızca nakdi desteği kapsamamakta, istihdam ve gelir getirici her türlü eğitim, fırsat, sağlık, hukuksal danışma, psikososyal destek ve barınma desteği gibi farklı alanlarla çeşitlendirilmelidir.

Sürdürülebilirliği ölçmek için yapılan bir araştırmada; bireysel geri dönenlerin kendi algılarını ölçmek, bireysel geri dönenlerin objektif koşullarını ölçmek ve geri dönüş yapılan ülkedeki daha geniş koşulları ölçmek üç kriter olarak belirlenirken bu kriterlerin sosyo-ekonomik, politik-güvenlik ve fiziksel boyutlarının olduğu belirtilmiştir. Fiziksel sürdürülebilirlik göçmen menşe ülkesine vardıktan sonra bulunduğu yerden ayrılmak istemiyorsa karşılanırken sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik göçmen varış sonrası menşe ülkesinde varlık, iş bulma ve barınma gibi alanlarda sıkıntı çekmiyorsa elde edilir. Son olarak politik-güvenlik sürdürülebilirlik ise kişinin döndükten sonra güvenliğinin sağlanması ve kamusal haklara erişimiyle ilgilidir (Black, ve diğerleri, 2004, s. 27).

Çatışma sonrasında geri dönüşler konusunda özellikle hem geri dönüşün koşulları ve gönüllülüğü, hem de geri dönenlerin kendi ülkelerine ve bölgelerine yeniden entegre olabilmeleri hususları önem taşımaktadır. Bu kapsamda çatışma sonrası ülkelerde barışın tesis edilmesi için çalışan uluslararası örgütler, geri dönüşün barışı desteklemek için yeterli

olmayacağını bu geri dönüşün “başarılı” ve “sürdürülebilir” biçimde gerçekleştirilmesi gerektiği hususlarını vurgulamaktadır. Mültecilerin sürdürülemez geri dönüşü, çatışmaların yeniden başlamasına ve/veya daha fazla yerinden edilmeye neden olabilmektedir (Black & Gent, 2006, s. 24).

Yapılan bir araştırmada 2000’li yıllarda Burundi’ye geri dönen mültecilerin konutlarının aile üyeleri veya komşuları tarafından ele geçirildiği veya devlet tarafından kamu malı sayılarak el konulduğu ortaya çıkmıştır ve bu durum geri dönen mülteciler ile menşe ülkedekiler arasında çatışmalara sebebiyet vermiştir (Schwartz, 2019). Bu doğrultuda geri dönüşün bireysel sonuçlarından ziyade menşe bölgelerindeki veya ülkelerdeki insanlar için kollektif sonuçlarının da göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır (Black & Gent, 2006, s. 25). Geri dönenlerin iş, barınma veya diğer sosyal altyapı eksikliği yaşamaları veyahut bu kaynaklar için yaşanan rekabet çatışma ve/veya ikincil bir göçe sebebiyet verebilecektir. Bu gibi durumların yaşanmaması adına gönüllü geri dönüş programları kapsamında yeniden uyum faaliyetleri kapsamlı olarak planlanmalı, yararlanıcıların en fazla ihtiyaç duydukları alanlara yoğunlaştırılmalıdır.

Göçmenin sürdürülebilir yaşamı onu yeniden düzensiz göç rotalarına yönelmekten alıkoyacaktır. Bilindiği üzere, düzensiz göç rotaları oldukça risklidir. Örneğin Orta Akdeniz göç rotası Kuzey Afrika kıyısından İtalya’ya ya da daha az ölçüde Malta’ya kadar uzanan ve en tehlikeli kabul edilen rotadır. IOM verilerine göre bu rotada 2019’da ölüm oranını %4,78 olarak tespit edilmiştir. İkinci sırada Batı Akdeniz göç rotası gelmektedir. Bu, Fas ile İspanya arasındaki rotada ölüm oranı %1,67 olarak düşünülmektedir. Doğu Akdeniz rotası ise Türkiye ile Yunanistan’ı birbirine bağlar ve IOM’a göre, 2019’da ölüm oranı %0,05 olarak tespit edilmiştir (Jullien, 2023).

2.2.2.3. Gönüllü Geri Dönüşün Topluma Sosyal ve Kültürel Etkisi

Göç alanında bir diğer teori, göçmenlerin yeniden uyum sürecinde kültürel köklerine bağlı kalmalarının önemini kabul eden kültürel bağ ve kimliğin korunması (transnationalism) teorisidir. Kültür, kimliği doğrudan etkilemekte ve günümüz dünyasında göç, kültürel hareketliliğin en önemli nedenlerinden biri olmaktadır (Evkuran, 2014, s. 8). Örneğin Belçika’dan Gürcistan ve Ermenistan’a gönüllü geri dönüş yapan göçmenlerle yapılan bir araştırmada geri dönüş göç politikaları ve yeniden uyum arasındaki ilişkiyi de içeren geri dönüş-ulusötesiciliği alanının öznel ve sembolik boyutlarına daha fazla dikkat

edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Letaert, Broekaert, & Derluyn, 2017, s. 366). Buradaki ulusötesi, menşe ve hedef ülkeler arasındaki fikirleri, sembolleri, düşünceleri, maddi kültürü ve toplumsal bağları kapsamaktadır (Yiğittürk Ekiyor, 2018, s. 40). Bu minvalde, yeniden uyum programları tasarlanırken menşe ülkedeki ekonomik, siyasi olduğu kadar kültürel ve sosyal şartlar da göz önüne alınmalıdır.

Sosyal sermaye teorisine göre ise göçmenlerin başarılı yeniden uyumları ile sosyal ağların geliştirilmesi görülmekte ve toplumsal katılım gerçekleşmektedir. Sosyal sermaye teorisi, sosyal sermayenin kökenlerini ve tanımlarını gözden geçirmekte ve dinamiklerini incelemektedir. Kavramın sosyoloji literatüründeki uygulamaları; sosyal kontrol, aile desteği ve aile dışı ağların aracılık ettiği faydalar üzerindeki rolünü vurgulamaktadır. Sosyal sermayenin kaynakları çoğul olduğu gibi sonuçları da çoğuldur. Sosyal sermaye teorisi, sosyalliğin olumlu sonuçlarına dikkat çekmekte ve bu olumlu sonuçları daha geniş bir sermaye tartışması çerçevesine yerleştirmektedir. Bu tür parasal olmayan biçimlerin, birinin hisse senetlerinin veya banka hesabının büyüklüğü gibi nasıl önemli güç ve nüfuz kaynakları olabileceğine dikkat çekmektedir. Farklı sermaye kaynaklarının potansiyel olarak değiştirilebilmesi, sosyolojik ve ekonomik perspektifler arasındaki mesafeyi azaltır ve aynı zamanda sosyal sorunlara daha az maliyetli, ekonomik olmayan çözümler arayan politika yapıcılarının dikkatini çekmektedir (Portes, 1998).

Menşe ülkede güvenlik sonrası kişilerin haklarına erişebilmesi, altyapının geliştirilmesi ve sosyal yaşamı eski haline getirmek geri dönüşün sürdürülebilir olmasında büyük önem taşımaktadır (Azad & Jasmin, 2013, s. 28). *Cassarino*'a göre geri dönüş göçünü heterojen bir fenomen olarak belirleyen göçmenler ya da mülteciler sınır ötesinde yer alan sosyal aktörlerdir (Jean-Pierre, 2004, s. 266). Gönüllü geri dönüş, sadece menşe ülkeye ve koşullarına geri dönmek değil kendi evlerine, toplumlarına yani sosyal ağlarına da dönmektedir (Warner, 1994, s. 162). Göçmenler göç yollarında çeşitli travmalara maruz kalabilir ve sevdiklerinden uzakta kalmak psikolojilerine olumsuz etki edebilir. İnsanın ait olma ihtiyacı kişiden kişiye değişiklik gösterse de karşımıza hemen hemen her yerde çıkmaktadır. Menşe ülkesine geri dönen göçmen için toplumdan destek görmek, sosyal ilişkilerinin iyileştirilmesi ve kendini bir toplumun parçası olarak görmesi yeniden uyumunu kolaylaştıracaktır. Aynı şekilde toplumları nezdinde başarısız görülmemeleri için sağlanacak yeniden uyum desteği kişinin onurunun korunmasında da rol oynamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken toplumun dinamiklerini de olumsuz etkilemeyecek bir geri dönüş sürecinin

sağlanmasıdır. Aynı zamanda gönüllü geri dönüş programları göçün çekici etkilerine yol açmamalıdır.

Bu noktada konunun ilişkiler ağı (network) kuramı çerçevesinden ele alınmasının da kıymetli olacağı değerlendirilmektedir. *Çağlayan*'a göre ilişkiler ağı teorisi uluslararası göç kuramları arasında göçün nedenlerini göçmen ve göçmenlik üzerinden ele alarak farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 85). Teoriye göre hedef ülkelere göç eden eski göçmenler ile yeni göç etmiş göçmenler ve menşe ülkede göç etmeyenler arasında sosyal bir bağ vardır. Bu bağ göç sırasında ve sonrasında oluşacak maliyetleri ve riskleri azaltarak uluslararası hareketliliği artırır (Massey, ve diğerleri, 2014, s. 28;29). Bu meyandan, menşe ülkelerine geri dönen ve/veya yeniden uyum sağlayan göçmenlerin de hedef ülkede kalan göçmenler ile arasında bir bağ oluşması, geri dönüş koşulları ve menşe ülkesindeki güncel durum ile ilgili bilgi akışının sağlanabilmesi için önemli bir rol oynayabilir. Yani tersine bir ilişki ağının oluşması yoluyla başarılı geri dönüş hikâyelerinin, varış ülkesindeki göçmenlere aktarılması geri dönüş programlarının etki alanını genişletecektir. Dahası bu durum yetkililer tarafından hedef ülkedeki göçmenlere ulaşmak için tasarlanan erişim ve ulaşım stratejilerinden bile daha çok etki yapabilecektir.

2.2.3. Uluslararası Perspektifte Gönüllü Geri Dönüş ve Devlet Egemenliği

IOM'in verilerine göre 2022 yılında 69.282 göçmen ülkelere dönerken bunlardan %78'i destekli gönüllü geri dönüş yapmıştır, 7.561 göçmen hassas gruptadır ve %34'ü insan ticareti mağduru olarak tanımlanmıştır (IOM, 2023b, s. 9). Gönüllü geri dönüş programları özellikle hassas gruptaki kişilerin mağduriyetlerini engellemek, insan ticaretiyle ve daha geniş pencerede düzensiz göçle mücadele etme noktasında büyük rol oynamaktadır.

Menşe ülkesini terk etmiş birisi için memleketine dönmesi devletler tarafından en çok tercih edilen çözüm yollarından biridir (Kaya, 2019, s. 516). Hükümetler kendi sınırlarının güvenliğini korumak, düzensiz göçle mücadele etmek, ulus ötesi suçlarla mücadele etmek zorundadır. Bir devletin hudutları o devletin egemenlik hakkını göstermektedir. Ülke egemenliği kural olarak devlet hudutlarıyla sınırlıdır. Dolayısıyla bir devletin hudutları, o devletin yetkilerinin yürürlükte olduğu, diğer devletlerin müdahale edemeyeceği sahayı göstermektedir. Egemenlik, devletlerin sınırları içerisinde yer alan toprakların ve vatandaşlarının haklarını ve özellikle de güvenliklerini korumakla ilintilidir.

Bu anlamda güvenliği tehdit eden herhangi bir göç akını karşısında önlemler alan ülkeler, kalıcı ve sürdürülebilir çözüm yolları aramaktadır.

Betts'e göre, devletlerin mülteci ve yerinden edilmiş kişilere koruma sağlaması, kalıcı çözümler bulması, askeri müdahale, çatışma sonrası yeniden yapılanma ve barış tesis edilmesi gibi konuların esas sebeplerine müdahale siyasi konulardır. Bu kapsamda devletlerin özellikle zorunlu göçe verdikleri tepkileri anlamak yerinden edilmenin neden olacağı negatif sonuçları anlamak ve gidermek açısından önemlidir (Betts, 2017, s. 31). 11 Eylül sonrası ABD ve AB tarafından büyük bir tehdit olarak algılanması mülteci akınının kaynağı olan ülkeler üzerinde yoğunlaşması, olağan koşullarda mülteci kabul eden bu ülkelerin bile bu konuda tereddütte düşmeleri ve geri adım atmaları sonucunda mülteci hukuku konusunda temel sınırlamalara gitmelerine neden olmuştur (Barkın, 2014, s. 358). Avrupa'da milliyetçilikler ve artan anti-göçmen algıları göç yönetiminde geri dönüşlerin önceliklendirilmesine sebep olurken geri dönüş programları AB sınırlarının ve devletlerin sığınma sistemlerinin 'bütünlüğünü' sağlamakta, insancılığın ve bakımın göç yönetiminde gerekçelendirme, müzakere ve uygulama konularında nasıl yer aldığını göstermektedir (Crane & Lawson, 2020, s. 9).

1997 yılında Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi alt komisyonundan “mültecilerin veya yerinden edilmiş kişilerin mallarının iadesi” konusunun incelemesini talep etmiştir. Ertesi yıl Alt Komisyon, iade hakları alanında ilk adımını atmış ve 1998/26 sayılı “Mültecilerin ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Haklarının İadesi Bağlamında Konut ve Mülk Tazminatı” kararını kabul etmiştir. Alt Komisyon, insan hakları bağlamında tazmin konusuna ciddi şekilde ilgi gösterdiğinin sinyalini etkili bir şekilde vermiştir. Akabinde BM İnsan Hakları Komisyonu, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü bağlamında konut ve mülklerin iadesi konusundaki çalışmalarına devam etmiş, 2001 yılında Brezilya'dan uzman Paulo Sérgio Pinheiro'dan konuyla ilgili çalışmalar yapmasını istemiş, kendisini 2002 yılında özel raportör olarak atamıştır. Pinheiro, konut ve mülk iadesine ilişkin taslak ilkeler veya kılavuzlar hazırlamış, hukuk uzmanları, BM kuruluşları, devletler ve sivil toplum gruplarıyla yapılan yoğun istişarelerin ardından nihai metin, 11 Ağustos 2005'te resmi olarak onaylanmıştır. Pinheiro ilkeleri, devletlere, BM kuruluşlarına ve daha geniş uluslararası topluluğa konut, arazi ve ulaşım ile ilgili karmaşık hukuki ve teknik sorunların en iyi şekilde nasıl ele alınabileceği konusunda pratik rehberlik sağlamak üzere tasarlanmıştır. İlkeler, konut ve mülk iadesi talepleriyle etkili bir şekilde

İlgilenmek için birleşik ve evrensel bir yaklaşım sunmaktadır. İlkeler, barınma ve mülkiyet iadesi hakları alanındaki uluslararası normatif çerçeveyi güçlendirmekte ve sağlam bir şekilde mevcut uluslararası insan hakları ve insancıl hukuka dayanmaktadır (COHRE, 2007, s. 4). Pinherio İlkeleri madde 10.4'e göre, *“devletler, gerektiğinde, sığınmacıların ve yerinden edilmiş kişilerin güvenli ve onurlu bir biçimde ve etkili bir şekilde gönüllü geri dönüşünü kolaylaştırmak için mali ve/veya teknik yardım talep etmelidir”* (Leckie, 2005, s. 12). Bu talep sayesinde uluslararası arenada hem hedef hem menşe ülkeler arasında veya çeşitli uluslararası kuruluşlar aracılığıyla hedef ülke ile hedef ülke veya menşe ile menşe ülke arasında iş birliği ve koordinasyonlar ortaya çıkar. Bu iş birlikleri farklı alanlara da yayılarak genel göç yönetimine olumlu katkıda bulunabilir.

Son olarak uluslararası hukukun büyük bir kısmı, devletlerin karşılıklı hak ve hükümlükleri ile ilgili iken uluslararası mülteci hukuku, uluslararası insani hukuk ve insan hakları bu durumda bir sapmaya neden olmuştur. Bunun sonucunda 20. Yüzyılda dünya politikasında devlet egemenliği temel politika olma özelliğini korusa bile mutlak olma özelliğini kaybetmiştir (Betts, 2017, s. 79).

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma sürecinde kullanılan yöntemler tanımlanacak, aynı zamanda araştırmanın sınırlılıkları ve araştırmacının konumu hakkında bilgi verilecektir. Hangi kaynaklardan bilgi edinildiği, araştırma evreninin sınırları ve araştırmacının rolü detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

3.1. Yöntem

Bu çalışma, ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin sınıflandırılması, karşılaştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucunda elde edilen bulgulara dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu çalışma, metin ve içerik analizi şeklinde retrospektif bakışla, gerekli görüldüğünde eleştirel bir yaklaşımı esas alan bir yöntemle hazırlanmıştır. Çalışma öncelikli olarak belirlenen ana ve alt başlıklar ekseninde ulusal ve uluslararası veri kaynaklarının taranması, analiz edilmesi ve yazım sırasında kullanılacak kaynakların belirlenmesi ile başlatılmıştır.

Öncelikle sayısal veriler ışığında, dünyada ve Türkiye'deki göç alanına bakılmış ve tezin amacı hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışma gerçekleştirilirken geri dönüş yapan kişilere ulaşmadaki zorluklar ve ulusal mekanizmanın hukuki ve göç kuramları boyutundan ele alınması sebebiyle masa başı çalışma ve karşılaştırılmalı literatür taraması yöntemi seçilmiştir.

Çalışma, içeriğin benimsenmesinde fayda sağlayacak önemli kavramların açıklanması ile başlamış ardından konu uluslararası göç kuramları boyutundan ele alınmıştır. Ayrıca konu hakkında günümüze kadar oluşturulan ulusal ve uluslararası mevzuat toplulaştırılmış bir halde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Çalışma, kavramsal ve kuramsal çerçeveden incelemeler ile başlatılmıştır. Bulgular ve Tartışma başlıklı bölümünde gönüllü geri dönüş alanında öncülük eden uluslararası kuruluşlar hakkında bilgiler verilmiştir. Aynı bölümde konu ulusal ve uluslararası mevzuat perspektifinden ele alınmış ardından ülkemizde görece yeni kurulan Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın kuruluş ve operasyonel süreçleri anlatılmıştır. Süreçlerde ulusal ve uluslararası iş birliklerine yer verilmiş, projeler kapsamında Mekanizma'nın ne şekilde desteklendiğinden bahsedilmiş, mekanizma paydaşlarının görevlerinin neler olduğu

belirtilmiştir. Ayrıca birçok yönü ile ele alınan ulusal mekanizma çalışmanın diğer bölümlerinde bahsedilen başlıklar ekseninden irdelenmiş, gönüllü geri dönüş programlarının yarattığı fırsatlar ve doğurduğu risklere yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise diğer bölümler altında incelenen çalışmalara yönelik değerlendirmeler yapılmış ve Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın etkinliği ve sürdürülebilirliğinin artırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu tez çalışması, Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nı hukuki ve kuramsal perspektiflerle incelemekte olup, bu bağlamda bir dizi kısıtlamayla karşılaşmıştır. Bu kısıtlamalar, çalışmanın genel geçerliliğini ve sonuçlarının yorumlanmasını etkileyebilecek faktörleri içermektedir. Araştırmanın kısıtlılıklarını açıkça belirtmek, çalışmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini değerlendirmek için önemlidir. Ayrıca, gelecekteki çalışmalara rehberlik edebilecek alanlarda iyileştirmeler veya genişlemeler önerilmesi faydalı olabilir.

Bu çalışma, mevcut literatür ve erişilebilir hukuki belgeler temelinde yürütülmüştür. Ancak, özellikle Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın kuruluş ve operasyonel süreçlerine dair mevcut erişilebilir belgelerin sınırlı olması, genel bir eksiklik ve mekanizma için gerekli olan ikincil mevzuatın bulunmaması spesifik detayların yeterli açıklamalarına erişilememesine yol açmıştır. Bu durum, çalışmanın tam kapsamlı bir analiz sunma kapasitesini sınırlamıştır. Araştırmacı özellikle mekanizmanın irdelendiği bölümde bilgi ve tecrübesine başvurmuştur. Bu durumda, araştırmacının konuya dair uzmanlığı bir yanlılık oluşturabilir. Ancak söz konusu durumu bertaraf etmek için araştırmacı mümkün olduğunca profesyonel nesnellik ilkelerine riayet ederek söz konusu çalışmayı yürütmüştür.

Son olarak, Türkiye'nin hukuki ve siyasi ortamındaki değişimler, çalışmanın bazı sonuçlarının zaman içinde değişebileceği ve yeniden değerlendirilmesi gerekebileceği anlamına gelir. Bu belirsizlikler, çeşitli hukuki yorumlara ve çıkarsamalara neden olabilir. Ayrıca çalışmanın konusu ile ilgili ulusal ikincil mevzuatın (yönetmelik veya yönerge gibi) yetersizliği hukuki kısıtlamalara neden olmuştur.

3.3. Araştırmacının Konumu

Gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum üzerine yapılan bu tez çalışmasını yürüten araştırmacının konumu, çalışmanın derinlemesine anlaşılması ve bilgisinin zenginleştirilmesi için önemlidir.

Araştırmacı yaklaşık on yıldır göç uzmanı olarak görev yapmaktadır. Görev süresince gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum, Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın desteklenmesi, düzensiz göçle mücadele, yabancıların sosyal uyumu, düzenli göçün teşviki, insan ticareti mağdurlarının korunması, uluslararası koruma ve geçici korumanın sağlanması konularında ulusal ve uluslararası fon kaynaklı projelerin programlanması, uygulanması ve izlenmesine yönelik çalışmaları ulusal ve uluslararası kuruluşlarla yürütmüştür. Bu süreç boyunca birçok farklı perspektifi gözlemlemiş ve bu alandaki deneyim ve bilgi birikimini artırmıştır. Bu zengin deneyimler, çalışmanın yürütülmesi sürecinde önemli rehberlik sağlamıştır.

Araştırmacı, öznel görüşlerinin ve önyargılarının farkında olma konusunda özen göstermiştir. Kendi öznel görüşlerini ifade ederken, çalışmanın nesnel tarafsızlığına zarar vermemek adına dikkatli davranmıştır. Ayrıca, söz konusu konum, çalışmanın tarafsızlığını ve nesnellik düzeyini etkilememiş, ancak elde edilen bulguların değerlendirilmesi sürecinde kritik bir rol oynamıştır. Bu minvalde, araştırmacının konumu, içeriden bakışın getirdiği eksiklikler ve “kör noktalar” yaratmış olabileceği gibi söz konusu çalışmaya eşsiz bir perspektif de kazandırmış olabilir.

Araştırmacının kişisel deneyimleri ve bakış açısı, veri toplama ve yorumlama aşamalarında önemli bir kaynak olmuş, ancak araştırmacı öznel etkisinin farkında olarak objektiflik ve tarafsızlık ilkelerine bağlı kalmıştır. Bu deneyimler, çalışmanın zenginleştirilmesine katkıda bulunmuş, ancak aynı zamanda çalışmanın sınırlanmasına neden olmuş olabilir. Bu, çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla dikkate alınmıştır.

Sonuçları sunma aşamasında, araştırmacı şeffaflık ve doğruluk ilkelerine bağlı olarak hareket etmiştir. Bilgilerin doğru ve açık bir şekilde sunulması ve yorumlanması, okuyucuların kendi sonuçlarını çıkarmasına olanak tanımıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum çalışmalarını yürüten veya yürütmüş olan uluslararası kuruluşlar incelenmiştir. Ardından konu ile ilgili uluslararası mevzuat toplulaştırılmış bir şekilde verilmiştir. Bir sonraki bölümde gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında ulusal mevzuata yer verilmiş ve uluslararası mevzuat ekseninde irdelenmiştir. Son olarak ülkemizde görece yeni kurulan ve kısıtlı bir bilgiye sahip olunan Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizma'sı tüm boyutları ile ele alınmıştır.

4.1. Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Alanında Rol Alan Uluslararası Kuruluşlar

Bu bölümde, gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon çalışmalarını yürüten veya yürütmüş olan uluslararası kuruluşlar incelenmiştir. Ancak, çalışma sadece belirli hedef ülkelerle çalışan ya da menşe ülkelerde yürüttükleri kalkınma faaliyetlerini destekleyecek yeniden uyum faaliyetleri gerçekleştiren kurumları içermemektedir. Bu bağlamda, örneğin CARITAS ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) gibi kuruluşlar bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur.

4.1.1. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)

1950 yılında BMMYK'nın anayasası niteliğinde olan BMMYK Tüzüğü kabul edilmiş ardından 1951 yılında BMMYK kurulmuştur. *Tarman'ın* belirttiği gibi Tüzük uyarınca BMMYK'nin kuruluş amacı, uluslararası korumayı sağlamak, mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler bulmak, mültecilerin gönüllü olarak menşe ülkelerine veya buldukları topluma entegre olmalarına öncülük etmek biçiminde ifade edilmiştir (Tarman, 2023, s. 11).

BMMYK, insan haklarının korunmasında ve çatışmaların barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması için etkili olan şartların yaratılmasında devletler ve diğer kurumlara destek vererek zorla geri gönderme vakalarını azaltmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda BMMYK, kendi ülkelerine dönmekte olan mültecilerin yeniden kaynaşmalarını güçlendirmek arayışında olup mülteci yaratan olayların tekrarlanmasını önlemektedir (Özdemir & Kantar, 2023, s. 228). BMMYK, ırk, din, politik düşünce ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın ve tarafsız

bir şekilde mültecilere ve diğer insanlara ihtiyaçları doğrultusunda koruma ve yardım sağlamaktadır.

BMMYK, kuruluş yıllarında kısıtlı bir mülteci kavramı ile karşı karşıya kalmış olsa da zamanla mülteci tanımı evrensel bir nitelik kazanmış ve yetki alanındaki kişiler genişlemiştir. BMMYK'nın yetkileri 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Ek Protokolü'ne dayanmakta, bununla birlikte yalnızca mültecilerle değil, geri dönen mültecilerle, ülkelerinde yerinden edilmiş kişiler ve vatansızlarla da ilgilenmektedir (Uzun, 2016, s. 83). Aynı zamanda 1950 tarihli Tüzüğü'ne göre 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanmasına dair sorumlulukları bulunmaktadır. BMMYK'nın 1951 tarihli Sözleşme'ne göre taraf devletlerin sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini gözetme görevi bulunmaktadır (Betts, 2017, s. 20).

BMMYK, mülteci sorununun kalıcı çözümü için üç temel strateji benimsemiştir. Bunlar ev sahibi ülkede yerel entegrasyon, üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirme ve kendi topraklarına gönüllü geri dönüş olarak ifade edilebilir. BMMYK'nın tarihsel süreçte desteklediği gönüllü geri dönüşlere bakıldığında Guatemala, Angola, Afganistan, Bosna-Hersek, Güney Sudan ve Burundi gibi ülkelerdeki mülteci geri dönüşleri örnek verilebilir (Özdemir & Kantar, 2023, s. 215). 1950'li yıllarda Avrupa'daki az sayıda gönüllü geri dönüş çalışmaları yürütmüş, 1960'larda Cezayir ve akabinde Angola ve Kongo'da başlayan sorunlar nedeni ile Afrika kıtasına yönelik gönüllü geri dönüşlere odaklanmıştır. 1980'li yıllarda Myanmar, Kamboçya, Bolivya ve Arjantin ülkelerindeki mülteciler ile ilgilenmiş ancak Afrika kıtası geri dönüş operasyonlarında hakim kıta olma özelliğini sürdürmüştür. 1990'lı yıllarda Irak, Afgan ve Sri Lanka mültecileri dolayısıyla yönünü Asya'ya çevirmiş ve bu dönemde Bosna içinde büyük bir geri dönüş programı yürütmüştür (Demir, 2022, s. 73;74). 72 yıllık bir tarihe sahip olan BMMYK günümüzde 135 ülkede bulunmakta ve sayıları 108 milyonu aşan zorla yerinden edinmiş kişilere yönelik çalışmalar yürütmeye devam etmektedir (UNHCR, 2023a). BMMYK, ve diğer uluslararası örgütler, zaman içerisinde insani krizler, gönüllü geri dönüşler ve yerinden edilmelere cevap vermek ve çözüm aramak için söz konusu süreçlere daha fazla dahil olmuşlardır (Betts, 2017, s. 27).

BM Genel Kurul Kararları ve BMMYK Yürütme Komitesi hükümleri bağlayıcı olmayan hukuk kategorisine girmektedir. Söz konusu düzenlemeler bağlayıcı nitelikte olmasalar da uluslararası bir mutabakatı açıklamaktadırlar. Bununla birlikte BMMYK Yürütme Komitesi'nin bu hususta aldığı kararlar uluslararası ölçekte tanınan standartları ve

benzer durumda tatbik edilmesi gereken uygulamaları ihtiva etmektedir. ExCom kararları, mülteci hukukunun oluşturulması ve geliştirilmesi açısından son derece önemli ve etkili bir kaynak olma özelliğindedir. Kararların devletler üzerinde hukuki açıdan bağlayıcılığı olmamasına karşın, karşılaşılan mülteci sorunları hakkında ilke görüşleri belirlediğinden, devletler uygulamalarında bu kararları göz önüne almaktadırlar.

BM Genel Kurul Kararları Devletler topluluğu arasındaki uzlaşmanın ifadesi olarak önemli bir siyasi ve diplomatik işleve sahiptir. Nitekim bu metinler uluslararası davranış ilke ve standartlarını ortaya koymakta ve titizlikle müzakere edilmesi de siyasi önemlerinin bir göstergesi olmaktadır. Bağlayıcı vasfa sahip olmayan BM organlarının kararları uluslararası teamül kuralını yansıtan veya tesis eden bir yönü de bulunmaktadır. Başka bir deyişle BM organlarının kararları doğrudan bir teamül kuralı olmamasına karşın; teamülün dolaylı olarak kaynağı olabilirler. BM Genel Kurul Kararları genellikle değiştirilerek veya değiştirilmeden mevcut hukuku ilan eden veya İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi yeni bir hukuki statü oluşturan veya saldırmazlık veya karşılıklı yardımlaşma gibi bazı ortak siyasi ilkeleri onaylayan bir karar olarak ifade edilmektedir. Gelecekte, uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı metinler haline gelme olasılığının en yüksek olduğunu gösteren Genel Kurul Kararları genellikle bildiri olarak gündeme gelmektedir (Bektaş, 2022, s. 9;12).

BMMYK'nın Tüzüğü, Yürütme Kurullarının konu ile ilgili aldığı kararlara uluslararası mevzuat bölümünde yer verileceğinden bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmamıştır.

4.1.2. Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

Günümüzde 174 üye devlete sahip olan Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM) veya ilk olarak bilindiği adıyla, Avrupa'dan Göç Eden Geçici Hükümetler Arası Komite İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa'daki kaos ve yerinden edilmenin bir sonucu olarak 1951'de oluşmuştur. Savaşın etkisiyle yerinden edilen tahmini 11 milyon insan için yerleşim ülkelerini belirleme görevi verilen IOM, 1950'lerde yaklaşık bir milyon göçmenin taşınmasını düzenlemiştir. Operasyonel lojistik ajans olarak başlayan kökenlerinden, göç konularındaki anlayışı ilerletmek, göç aracılığıyla toplumsal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve göçmenlerin insanlık onurunu ve refahını korumak amacıyla hükümetler ve sivil toplum ile çalışan öncü uluslararası bir ajansa dönüşmüştür (IOM, 2023c).

Günümüzde BM Göç Ajansı olan IOM 1979'dan bu yana dünya genelinde desteklenmiş gönüllü dönüş ve yerleştirme programlarını uygulamaktadır ve 1.5 milyondan fazla göçmene yardımcı olmuştur (IOM, 2018a). IOM tarafından desteklenen ve Avrupa merkezli olarak tasarlanan Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) programları, son kırk yıl içerisinde coğrafi ve program olarak önemli bir genişleme göstermiştir. AVRR faaliyetlerinin uygulandığı ev sahibi ülkelerin yelpazesi, artık sadece Avrupa'yı değil aynı zamanda Afrika, Asya, Amerika ve Okyanusya'daki ev sahibi ülkeleri de içermektedir. Bu genişleme, AVRR programlarının etki alanının küresel ölçekte yayılmasını ifade etmektedir (Buz & Korç, 2021).

IOM, destekli gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum (AVRR) faaliyetleri yürütürken geri dönüşün sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için yedi ilke belirlemiştir. Bu ilkeler: *gönüllülük, göçmen odaklı müdahale, güvenlik, yeniden uyumun sürdürülebilirliği, gizlilik, diyalog ve ortaklıklar ve kanıta dayalı programlama* olarak sıralanabilir (IOM, 2016). Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü, destekli gönüllü geri dönüş ve yeniden uyumun çerçevesini yukarıdaki sayılan yedi ilke temel alınarak altı hedefin gerçekleştirilmesi üzerine çizmektedir. Bu hedefler: göçmenler, bilinçli bir karar verebilir ve gönüllü geri dönüş sürecinin sorumluluğunu üstlenebilirler; göçmenler, ülkelerine güvenli ve onurlu bir şekilde ulaşırlar; geri dönenler, yeniden entegrasyonlarını etkileyen bireysel zorlukları aşabilirler; topluluklar, yeniden entegrasyon için uygun bir ortam sağlama kapasitesine sahiptirler; uygun politikalar ve kamu hizmetleri, geri dönenlerin ve toplulukların özel ihtiyaçlarını ele almak için mevcuttur ve göçmenin kırılganlıkları, gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon sürecinin her aşamasında ele alınır olarak sayılmaktadır (IOM, 2018a, s. 3).

Uluslararası Göç Örgütü operasyonları çerçevesinde gerçekleştirdiği programları ve projeleri, yeniden yerleştirme, gönüllü dönüş ve göçmenlerin yeniden entegrasyonu gibi operasyonları ile ilgili bilgileri düzenli olarak toplamaktadır. Tüm bu idari veriler, tek veri tabanı olan "Migrant Management Operational System (MiMOSA)" adlı bir veri tabanında derlenir. MiMOSA, IOM'nin göçmenlerle ilgili biyografik ve demografik bilgileri yönetmek için kullandığı kurumsal bir araçtır. Bireysel vaka verilerinin standart bir şekilde toplanmasını ve işlenmesini sağlar, böylece raporlarda, analitik çerçevelerde, araştırmalarda, izleme ve değerlendirmede ve programlamada kullanılabilir. Bu sistem, üç modülde operasyonel faaliyetlere ilişkin verileri toplar: 1) Hareketler (sağlanan hareket yardımını kaydeden); 2) Tıbbi (yardım edilen göçmenlerin sağlık kayıtları); ve 3) Göçmen yardımı

(korumaya dair kayıtlar, yeniden entegrasyon desteği). MiMOSA, Batı ve Orta Afrika'da on altı ülkede kullanılmaktadır ve 424 aktif kullanıcıya sahiptir (IOM Regional Office for West and Central Africa, 2023).

IOM'in gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum sayılarına baktığımızda, 2022 yılında 69.282 yabancının gönüllü geri dönüşü ve sürdürülebilir uyumu sağlanmıştır. Ayrıca IOM'in 131 yerel ofisinin desteğiyle 170.714 yeniden uyum faaliyeti yürütülmüştür (IOM, 2023b).

IOM, Türkiye'de ilk ofisini 1991 yılında açmıştır. Ancak IOM'in Türkiye'de göç alanında aktif olarak rol oynaması 2004 yılında Türkiye'nin gözlemci ülke statüsünden çıkarak üye ülke statüsüne geçmesi ile olmuştur. Bu süreçten sonra IOM Türkiye'nin ülkemizde gerçekleştirdiği faaliyetler giderek artış göstermiş sadece insan kaçakçılığı ve gönüllü geri dönüşle sınırlı kalmamış göç yönetimi, mültecilerin yeniden yerleştirilmesi, göçmen ve mülteci desteği ve hatta sınır ötesi insani müdahale programına destek sunma şeklinde geliştirmeyi başarmıştır (Çetin, 2022, s. 232;236).

4.1.3. Avrupa Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Ağı (ERRIN)

Avrupa Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Ağı (ERRIN), onurlu, insani ve sürdürülebilir bir şekilde göçmenlerin evlerine geri dönüşlerinin sağlanmasının göçü yönetmek için kilit bir araç, AB seviyesinde ise politik ve meşru bir hedef olduğunu savunmaktadır. ERRIN, göç yetkilileri arasındaki iş birliğini kolaylaştırıcı Üye Devlet odaklı bir girişimdir. 2018 yılında operasyonel hale gelen ERRIN'de 16 Avrupa ülkesi yer almaktadır. Bu ülkeler: Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre ve Slovenya'dır. Ayrıca program yönetim biriminin sekreteryası ICMPD tarafından yürütülmüştür (ICMPD, 2022a).

ERRIN, avantajlı bir mali model sunmanın yanı sıra uygulayıcı ortaklarla temaslar kurmuş ve ortaklarla kaliteyi teşvik etmek ve ölçekten yararlanmak için çalışmıştır. 2010'ların ortalarında oluşturulduğunda, yeniden entegrasyon desteğinin tamamen ERRIN aracılığıyla sağlanması planlanırken ERRIN'e katılan AB Üye Devletleri kendi programlarını sürdürmeye devam etmiş ve ERRIN'i bu programların yanında paralel bir şekilde kullanmışlardır (OECD, 2020, s. 47).

2022 yılı Haziran ayında ERRIN kapanmış ve görevleri, 2021 yılı itibariyle aşamalı olarak Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex) ve ICMPD'ye devredilmiştir. Bunun sonucunda, ERRIN'in resmi web sitesi olan "returnnetwork.eu" kapatılmış olup, bu nedenle ERRIN tarafından sağlanan hizmetlerin boyutu hakkında detaylı bilgiye sınırlı bir erişim sağlanmıştır. Ancak, Avrupa Birliği Parlamentosu ve Komisyonu tarafından 2021 yılında çıkarılan Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Üzerine Avrupa Birliği Stratejisi çerçevesinde değişen AB perspektifiyle ERRIN'in görevleri Frontex'e devredilerek geri dönüşlerde daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. ERRIN tarafından gönüllü geri dönüş alanında yürütülen iş ve işlemler Avrupa Komisyonu tarafından fonlanan ve ICMPD destekleri ile Frontex tarafından Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon İmkanı (RRF) Programı kapsamında yürütülmeye başlanmıştır (ICMPD, 2024b).

4.1.4. Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex)

AB'de yaşanan olağan dışı hareketlenmeler AB'nin daha "güvenlikçi" bir bakış sergilemesine neden olmuştur. Dahası gelen göç akımlarını "dışsallaştırma" yoluna giden AB, Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı'nı (Frontex) kurulmuştur (Sağiroğlu, 2016, s. 44). Frontex, 2005 yılında dış sınırların güvenliğini güçlendirmek ve Schengen sınırlarını korumak için kurulmuştur. Frontex, Avrupa Birliği ve Schengen Alanı'na üye devletlerin dış sınırlarını koruma için, ortak operasyonlar, risk analizi, sınır müdahaleleri, ortak geri dönüş operasyonları, bilgi alışverişi ve üçüncü ülkelerle kurulan ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır (Bayram & İzol, 2022, s. 18). Frontex, AB'nin dış sınırlarındaki sınır kontrolü faaliyetleri için tüm Üye Devletlerle ve göç eğilimleri ve sınır ötesi suçlardan etkilenen komşu AB üyesi olmayan ülkelerle istihbarat ve uzmanlık paylaşımında bulunmaktadır. AB'nin ilk üniformalı kolluk kuvveti olan Frontex, daimi teşkilatı ile AB'nin operasyonel bir koluna dönüşmüştür (Frontex, 2024b).

Yukarıda sayılan görevlerinin yanı sıra 2021 yılında yayınlanan "Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Üzerine Avrupa Birliği Stratejisi ile aslında bu alanla ilgili herhangi bir rolü ve geçmiş tecrübesi olmayan Frontex'in çalışma alanı gönüllü geri dönüş ve yeniden uyumu da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Söz konusu belgede Frontex, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyumu desteklemek için kapasitesini giderek arttırdığı ve 2022 yılının ortasında ERRIN'in faaliyetlerini devralacağı belirtilmiştir. Frontex ile ICMPD'in geri dönüş operasyonlarında beraber çalışacağı da ifade edilmiştir

(Communication From the Commission to the European Parliament and the Council, 2021, s. 3).

Bu gelişmeler ışığında zorla geri gönderme (forced return) ve gönüllü geri dönüşlerin aynı çatı altında yürütülecek olması gönüllü geri dönüşün temel ilkelerine riayet edilmesi noktasında şüpheye sebebiyet vermiştir. Her ne kadar ERRIN'in görev ve sorumlulukları Frontex'e devredilerek geri dönüş alanındaki tecrübe ve birikiminin güçlendirilmesi hedeflenmiş olsa da gönüllülük beyanının alınması noktasında sivil toplum kuruluşlarının varlığını içeren bir mekanizmanın öngörülmemiş olması gönüllü geri dönüşlerin en temel özelliği olan "gönüllülük" ilkesinin üzerindeki şüpheleri gidermeye yetmemiştir.

Gönüllü geri dönüşler, geri dönüşlerin en insani, etkili ve sürdürülebilir şeklidir. AB Yeni Göç ve İltica Paktı çerçevesinde geri dönüş politikasında gönüllü geri dönüşü önceliklendirirken etkin geri dönüş politikasının temel unsurları olarak hem gönüllü hem zorunlu geri dönüşü saymıştır (ICMPD, 2024b). Frontex'in gönüllü geri dönüş alanındaki görevleri, 2019 yılı sonundan beri sürekli olarak artmaktadır. Zorunlu geri dönüşlerin yanı sıra gönüllü geri dönüş alanında da operasyonel kapasitesini giderek artıran Frontex söz konusu alanda özellikle çıkış öncesi desteklerin sağlanması, operasyonun üye ülkelerle birlikte koordine edilmesi kısımlarında aktif rol oynamaktadır. 2022 yılında Frontex'in desteğiyle geri dönen 24.850 kişiden %40'ı gönüllü olarak geri dönmüştür (Frontex, 2023b). Frontex, kısa ve uzun dönemli olarak ayırdığı yeniden uyum destek programını menşe ülkedeki yerel STK'lar aracılığıyla yürütmektedir (Frontex Joint Reintegration Services, 2023). Bu kapsamda 1 Nisan 2022 tarihinde Ortak Yeniden Uyum Hizmetleri Programını (JRS) başlatmıştır. JRS Programı şuan 37 menşe ülkede faaliyet göstermekte olup 2024 yılında bu sayının artması hedeflenmektedir. Frontex, geri dönen göçmenlere menşe/geri dönüş ülkesinde yeniden uyum hizmetlerini sunmak için Kasım 2021'de bir teklif çağrısı açmış ve bu kapsamda CARITAS International Belçika, IRARA, WELDO, Life Makers Foundation ve European Technology and Training Centre ile dört yıllık bir süre için yeniden uyum ortaklığı sözleşmesi imzalamıştır (Frontex, 2024a).

4.1.5. Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi (ICMPD)

Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi, 487'den fazla personeli ile 20 üye ülkede bulunan uluslararası bir kuruluştur. Dünya çapında 90'dan fazla ülkede aktif olarak görev almaktadır. Göç rotaları boyunca etkin işbirliği ve ilişkiler yaratmak için işlerinde

bölgesel yaklaşımı benimsemektedir. Öncelikli bölgeleri; Afrika, Doğu Avrupa ve Orta Asya, Akdeniz, İpek Yolları ile Batı Balkanlar ve Türkiye'dir. Dünya çapında daha iyi göç politikası geliştirilmesine katkıda bulunmak için göç yönetiminde politika ve araştırma, göç diyaloglarını ve kapasite geliştirme faaliyetleri yürütmektedir. 1993 yılında kurulan ICMPD, BM gözlemci statüsüne sahiptir ve AB kurumları ve BM ajansları da dahil olmak üzere 715'ten fazla ortakla iş birliği yapmaktadır (ICMPD, 2023a).

AB geri dönüş sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak gönüllü dönüşü ve yeniden entegrasyonu teşvik eden ve önemini vurgulayan Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Üzerine Avrupa Birliği Stratejisi'nde ICMPD'ye de görevler verilmiştir (Communication From the Commission to the European Parliament and the Council, 2021, s. 3). Komisyon, üye ülkelerdeki danışmanlık yapısının kurulması, yönetimi ve geliştirilmesi için kılavuzluk sağlayacak geri dönüş danışmanlığının AB çerçevesini çizmek için ICMPD, Frontex ve ERRIN iş birliğinde geri dönüş danışmanları için bir kılavuz hazırlandığını bildirmiştir. Ayrıca söz konusu düzenlemede gönüllü geri dönüş ve yeniden uyuma verilecek desteğin hem üye ülkelerde hem de transit ülkelerde yapılacak çalışmaları kapsayacağı ifade edilmiştir (ICMPD, 2021a, s. 2;3).

Avrupa Üye Devletleri ve Schengen İlişkili Ülkelerinin geri dönüş ve yeniden entegrasyon programlarının etkinliğini artırmaları amacıyla Avrupa Komisyonu ve Frontex tarafından fonlanan ve ICMPD tarafından uygulanan Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon İmkkanı (RRF) yürütülmeye başlanmıştır. Hem Pakt hem de Strateji Belgesi, geri dönüş ve yeniden entegrasyon alanında AB katma değeri olan yenilikçi ortak çözümler geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. RRF, bu alanda Avrupa Komisyonu ve Frontex tarafından finanse edilen diğer faaliyetleri tamamlayıcı nitelikte olması gereken bu tür projelerin geliştirilmesi için bir mekanizma sağlayarak Strateji'nin ve Pakt'taki geri dönüşle ilgili hedeflerin uygulanmasını desteklemektedir (ICMPD, 2024b).

ICMPD'nin gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanındaki çalışmalarının boyutlarına baktığımızda; 2017 yılından beri AB'nin stratejisinin analizini yapmış ve tavsiye niteliğinde raporlar hazırlamıştır. Ayrıca ICMPD, 2018 yılından beri uzmanlık ve idari destek sağlayan bir uygulayıcı partner olarak ERRIN ile çalışmalar yürütmüştür. ICMPD tarafından gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında gerçekleştirilen çalışma başlıkları incelendiğinde politika özetleri, karşılaştırma raporları, trend değerlendirmeleri, vaka çalışmaları, geri dönüş danışmanlarının eğitimleri ve gönüllü geri dönüş ve/veya yeniden

entegrasyon hakkında tavsiyeler öne çıkmaktadır. Çalıştığı ülkeler ve bölgelere bakıldığında Afrika, Batı Balkanlar, Afganistan, Azerbaycan, Ermenistan Irak, Moldova Nijerya, Polonya, Türkiye ve Ukrayna öne çıkmaktadır (ICMPD, 2023g).

Sonuç olarak Birleşmiş Milletler kuruluşlarının AB’de yürüttüğü gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum operasyonel faaliyetlerini tamamlayıcı bir şekilde özellikle AB ülkelerinde politikaların desteklenmesi ve kapasite geliştirme faaliyetleri yürütmektedir. ERRIN’in kapanması, RFF’in kurulması ile birlikte bu alanda Frontex ile yakın çalışmalar yürütmekte olup önümüzdeki dönemlerde de bu alanda öncü bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir. Son olarak, Türkiye’de UDGGDM’nin kurulması ve geliştirilmesinde aktif bir rol oynamakta olup bu konu Mekanizma’nın anlatıldığı bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

AB üye ülkeleri gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programlarını için Frontex, ICMPD ve IOM gibi kurumlarla çalışmalarını sürdürmesinin yanı sıra kendi gönüllü geri dönüş programlarını da uygulamaktadır. Her iki program uygulanırken hükümetlerin genel eğilimi bunu sahada uzmanlaşmış ulusal ya da uluslararası sivil toplum kuruluşları eliyle yürütülmesi şeklinde olduğu görülmektedir. Böyle bir yöntem, hükümetlerin daha kolay uzman ve fon desteği almasını sağlamakta, aynı zamanda uluslararası kuruluşların yaygın örgütlenme ağının kullanılarak gönüllü dönüşün başarı şansını artırmaktadır.

4.2. Hukuksal Çerçeve

Bu bölümde, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında 1948 yılına kadar uzanan uluslararası mevzuat detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Aynı zamanda, 2013 yılında birleştirilen ve ardından ikincil mevzuatların oluşturulduğu göç alanındaki ulusal düzenlemelerin içerisinde bulunan gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum unsurları da kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Son olarak incelenen ulusal mevzuat uluslararası mevzuat ekseninde irdelenmiştir.

4.2.1. Uluslararası Mevzuat

Menşe ülkeye geri dönüş kararı göçmenin kendi iradesine binaen ortaya çıkan bir çözüm yolu olsa da bu kararın güvenliğini ve insan onurunu koruyan ilkelere bağlı olması önem arz etmektedir. Bu minvalde, gönüllü geri dönüşün yasal çerçevesini oluşturan

metinler 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden başlayarak uzun bir döneme yayılarak ortaya çıkmıştır.

4.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948)

Beyanname'nin 9. maddesine göre, “*Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sürülemez*” ve 13. maddesinin 2. fıkrasına göre, “*Herkes, kendi memleketi de dahil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkını haizdir*” (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1949, s. 4).

Kişinin kendi ülkesine dönme hakkının insan hakları bağlamında ele alınması gönüllü geri dönüş çözüm türünün insan hakları boyutunu oluşturmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 9 ve 13. maddeleri bu konuda referans teşkil etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bağlayıcı etkisi olmayan bir niyet beyanıdır ancak belgenin tesis etmiş olduğu davranış kuralları bilahare kabul edilecek olan insan haklarına ilişkin birçok uluslararası ve bölgesel belgelere dayanak oluşturmuştur. Belgenin bir diğer önemli katkısı ise geri dönüşün ilk kez bir hak olarak açıklanmış olmasıdır.

4.2.1.2. Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1949)

Sözleşmenin “*İhtilafa Dâhil Bir Tarafın Topraklarında Bulunan Yabancılar*” başlıklı 2. Kısım 35. maddesi “*ülkeyi terk etme hakkı*”; 36. maddesi “*kendi memleketine dönme usulü*”; 44. maddesi “*mülteciler*”; ve “*İşgal Edilen Topraklar*” başlıklı 3. Kısım 48. maddesi “*kendi memleketlerine dönme*” hususlarına ilişkin hükümleri içermektedir (1949 Cenevre Sözleşmesi, 1953).

Uluslararası hukukta savaşın etkilerinin azaltılması hususunda önemli bir yere sahip olan Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi silahlı çatışma durumlarında gönüllü geri dönüşü ele almıştır.

4.2.1.3. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1951)

Bazı çevrelerde mülteci hukukunun “*Magna Carta*”sı sayılan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi imzalayan ve onaylayan devletler için

bağlayıcı niteliktedir. Günümüzde 146 devletin taraf olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci hukukunun mihenk taşı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (İGAMDER, 2023, s. 1-2). İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan çatışmalar ve bunların dünyaya biçtiği iki cepheli rol değerlendirildiğinde Sözleşme'nin esas hedefinin Sovyetler Birliği'nden kaçan insanlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sözleşmenin temel dayanağı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, BMMYK Tüzüğü ve ayrımcılık yapmama ilkesidir. Bu minvalde düzenlenen belgenin mültecilik konusuna uluslararası bir bakış açısı, mültecilik statüsüne ise asgari kriterler kazandırdığı ifade edilebilir (Barkın, 2014, s. 338).

Sözleşme, “mülteci” terimini genel bir tanımla açıklamakta, mültecilere yönelik minimum standartları belirlemekte ve onların yasal statülerini, istihdam olanaklarını ve refahlarını düzenlemektedir. Bu Sözleşme, 1951'den önce mülteci statüsünde olan kişileri de içermekle birlikte, 1967 Protokolü'nün kabulünden sonra evrensel olarak uygulanabilir hale gelmiştir. Sözleşme, gönüllü geri dönüş hususunu ayrı bir başlık altında ele almasa da birçok maddesinde doğrudan ve dolaylı olarak konuya değinmektedir. Bilhassa, geri dönüşün gönüllülük karakterine vurgu yapmaktadır (1951 Cenevre Sözleşmesi).

Sözleşmenin giriş kısmına bakıldığında dolaylı bir şekilde de olsa taraf devletlerin, mültecilere sığınma ülkesinde temel insan haklarından mümkün olan en geniş şekilde yararlanmasına dair garanti vereceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Sözleşme, mültecilerin, insan hakları kapsamında olan menşe ülkesine geri dönme hakkını dolaylı bir şekilde içermiş bulunmaktadır (Tarman, 2023, s. 9).

Mültecilerin gönüllü geri dönüşünün uluslararası hukuka uygunluğu açısından 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi, m. 1 (c) bendinde yer alan 5 inci ve 6 ncı cümlelerdeki bazı düzenlemeler büyük bir öneme sahiptir. Söz konusu düzenlemelerde mültecilerin gönüllü geri dönüş yapabilmesini menşe ülkede değişikliklerin i) asli ve (ii) sürekli olması ile (iii) bireyin menşe ülkede zulme uğrayacağı yönündeki korkusunun ortadan kalkarak bu ülkede ulusal korumanın yeniden temin edilmiş olması şartlarına bağlamıştır (Hathaway, 2021; Hear, 2018). *Stein*'e göre mülteciliğe sebebiyet veren konular basit olaylar olamayacağı gibi mülteciliğe sebep olan ve ülkelerini terk etme durumunda kalan kişilerin ülkelerine geri dönüşlerinin sağlanabilmesi için önemli değişikliklerin oluşmuş olması gerekmektedir (Stein, 1986, s. 269).

Gönüllü geri dönüş, gerekli ve yeterli şartlar sağlandığında, mültecilik statüsünün sona erebileceği önemli bir durumdur. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci tanımı yapıldıktan sonra, Sözleşme'nin uygulanmasının sona ereceği durumlar belirtilmiş ve *“Kendi arzusu ile terk ettiği veya takip korkusu ile haricinde kaldığı memlekete kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse”* bu kişiye artık Sözleşme hükümleri uygulanmayacağı ifade edilmiştir (1951 Cenevre Sözleşmesi, m.1). Sözleşmenin en önemli maddelerinden biri de 33. maddesinde yer alan “geri göndermeme ilkesi”dir. Söz konusu madde de hangi durumlarda geri gönderilmeyeceği açık bir şekilde tanımlanmıştır (1951 Cenevre Sözleşmesi, m.33). Mülteci hukuku deyince akla ilk gelen belge olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde geri dönüş ile ilgili doğrudan ve dolaylı bir şekilde yer alan ifadelerle geri dönüşün özellikle gönüllü ve güvenli olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Söz konusu belgede yer alan maddeler kendisinden sonra bağlayıcı olan veya olmayan birçok uluslararası mevzuatta yer almıştır.

4.2.1.4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1965)

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 1965 yılında kabul edilmiş, 1969 yılında yürürlüğe girmiştir. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesinin 2. fıkrası (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1949) ile paralel biçimde Sözleşmesinin 5. maddesinin (d) bendi uyarınca akit devletler, kişilerin *“kendi ülkesi dahil, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkı”*nı kullanırken hukuk önünde eşitlik haklarını güvence altına almayı taahhüt etmektedir (Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme). Taraf devletlerin ırk ayrımcılığını kınadığı ve ortadan kaldırmak amacıyla imzaladığı bu Sözleşme'de geri dönmek isteyenlerin ırkı, etnik kökeni ve benzeri hususlara bakılmaksızın kanun önünde eşit sayılacağı açık bir şekilde belirtilmiştir.

4.2.1.5. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen, taraf devletler açısından bağlayıcı bir niteliği olan ve 1976 yılında yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin *“Seyahat Özgürlüğü”* başlıklı 12. maddesinin 4. fıkrasına yer alan *“Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz”* ifadesi ile

kişinin kendi ülkesine geri dönmesinin bir hak olduğu açıkça belirtilmiştir (Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme).

4.2.1.6. Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi (1969 ABÖ Sözleşmesi)

1969 yılında kabul edilen ve 1974 yılında yürürlüğe giren ABÖ Sözleşmesi imzalayan ve onaylayan devletleri bağlayıcı niteliğinde bölgesel bir antlaşmadır. Bunun yanı sıra gönüllü geri dönüşe ilişkin normlar tesis eden tek uluslararası yasal metin olma özelliğini haizdir. Sözleşme her ne kadar Afrika sınırları dâhilinde uygulama alanına sahip olsa da 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne nazaran "mülteci" terimine daha geniş bir tanım getirmiştir (UNHCR, 1969, s. 3).

Gönüllü geri dönüş, Sözleşmenin 5. maddesinde düzenlenmiştir. Maddenin içeriğinde, geri dönüşün esas olarak gönüllü niteliğine her durumda saygı gösterileceğine, hiçbir mültecinin kendi isteği dışında ülkesine geri gönderilmeyeceğine, gönüllü geri dönüşün güvenli bir şekilde olması için sığınma ve menşe ülkenin yeterli düzenlemeleri yapacağına, geri dönenlere menşe ülkedeki vatandaşlarla aynı hak ve yükümlülüklerin tanınacağına, geri dönenlerin ülkeyi terk etme nedeninden dolayı hiçbir şekilde cezalandırılmayacağına, sığınma ve menşe ülkesi ile uluslararası ve devletlerarası kuruluşlar tarafından geri dönen mültecilere her türlü yardım sağlanacağına dair ibarelere yer verilmiştir (İnsan Hakları, 2023).

1951 Cenevre Sözleşmesinde mülteci terimi ilk kez kullanılmasına rağmen ardından gelen bölgesel sözleşmelerde bu kavram daha geniş bir anlam ile kullanılmış olup 1969 ABÖ Sözleşmesi bu bölgesel sözleşmelerin başında gelmektedir (Barkın, 2014, s. 334). Sözleşme'nin gönüllü geri dönüşe ilişkin söz konusu maddesinde yer alan ifadelerle geri dönüşün gönüllülük özelliği tasdiklenmiş, bu süreçte kurum ve kuruluşların sorumlulukları açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca söz konusu Sözleşme gönüllü geri dönüşü bu kadar detaylı ele alan ilk bölgesel belge olma özelliğine sahiptir.

4.2.1.7. Cartagena Mülteci Bildirgesi (1984)

Orta Amerika'da büyük ölçekte mülteci akınının ortaya çıkması üzerine, BMMYK konunun incelenmesini ve bölgedeki mültecilerin durumuna ilişkin temel ilkelerin ve

tavsiyelerin belirlenmesi üzerine bir uzlaşma sağlanmasını teminen hükümet temsilcilerinden ve hukukçulardan oluşan bir toplantı organize etmiştir. Cartagena Mülteci Bildirgesi, 19-22 Kasım 1984 tarihleri arasında Kolombiya'nın Cartagena kentinde düzenlenen Latin Amerika, Meksika ve Panama'daki Mültecilerin Uluslararası Korunmasına İlişkin Konferans Toplantısı'nda kabul edilen, bağlayıcı olmayan bölgesel bir anlaşmadır.

1969 ABÖ Sözleşmesi'ne benzer bir şekilde Cartagena Mülteci Deklerasyonu "mülteci" terimine daha geniş bir anlam ihtiva etmektedir (Kasdemir, 2012, s. 29). 1984 tarihli Cartagena Bildirisi'nde, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamına giren ve mülteciliğe neden olan sebepler içerisine ciddi iç çatışmalardan kaynaklanan olaylar, kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar ve yaygın şiddet hareketleri neticesinde güvenliği, özgürlüğü ve yaşamı tehlikeye giren ve bu sebeplerle menşe ülkenin terk edilmesi dahil etmiştir (Barkın, 2014, s. 335).

Ayrıca bahse konu Sözleşme'de geri dönüşün bireysel ve gönüllü olması gerektiği, geri dönüşlerin BMMYK işbirliğinde yürütülmesi gerektiği ve aile birleşiminin gönüllü geri dönüş durumlarında da dikkate alınması gereken en önemli husus olduğu vurgulanmıştır (International Refugee Rights Initiative, 2023). Bildirge geri dönüşlerin bireysel ve gönüllü olması gerektiğinin altını çizmiş aynı zamanda BMMYK ile birlikte çalışılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca aile birleşimini önemsemiş ister menşe ister varış ülkesinde olsun aile birleşiminin sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

4.2.1.8. Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi (2001)

Avrupa Birliği mevzuatında yapılan düzenlemeler kural olarak üye devletleri bağlayıcıdır. Dahası üye ülke olmasa bile aday ülke olduğu için söz konusu mevzuat Türkiye için de büyük bir öneme sahiptir (Kaya, 2019, s. 522). AB üye devletleri, önce Eski Yugoslavya ardından Kosova'daki göç krizlerinin etkisiyle, kitlesel göçle karşılaşmış ve acil, geçici koruma ihtiyacı bulunan bireylerin bu ihtiyacını karşılamak amacıyla, 2001 yılında AB Geçici Koruma Yönergesi'ni kabul etmiştir (Erdem, 2023, s. 85).

Yönerge'nin 21. maddesine göre, üye devletler, geçici koruma statüsü sona ermiş veya hala bu statüye sahip olan bireylerin ülkelerine gönüllü dönüşlerini sağlamak için gerekli tedbirleri alacaktır (Elçin, 2016, s. 69). Henüz geçici korumaları sona ermeden kendi ülkelerine gönüllü dönen bireylerin, tekrar ev sahibi devlete geri dönmek istemeleri

durumunda, ev sahibi devletin bu talebi olumlu bir şekilde karşılayacağı, aynı maddenin devamında belirtilmiştir (Kaya, 2019, s. 522). AB Geçici Koruma Yönergesi'nin 21. maddesinde ise üye devletlerin geçici koruma statüsü sona ermiş ve kabul edilmeye uygun olmayan kişilerin gönüllü geri dönüşlerinin insan onuruna saygı içinde gerçekleştirmek için gerekli önlemleri alacağını düzenlemiştir. Bu bağlamda Yönerge ile üye devletlerin geçici koruma statüsündeki bireylerin ülkelerine gönüllü olarak dönmelerine yönelik tedbirler alması ve gönüllü geri dönüşlerin insan onuruna yakışır bir şekilde kolaylaştırılmasını sağlamaları gerektiği ifade edilmiştir (Tarman, 2023, s. 17).

4.2.1.9. Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat (2018)

2018 yılının Aralık ayında Devlet ve Hükümet Başkanları bir araya gelerek “Mülteci ve Göçmenlere Yönelik Newyork Deklarasyonu”ndaki Üye Devletlerin mutabık kaldığı taahhütler üzerinde oluşturulan, yasal bağlayıcılığı olmayan ve bir iş birliği sunan “*Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat*”ını kabul etmişlerdir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2018).

Mutabakat'ta “*Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç*” için 23 hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerden 21 incisi “*Sürdürülebilir uyumun yanı sıra güvenli ve insan onuruna yakışan geri dönüş ve geri kabulün kolaylaştırılmasında iş birliği*”dir. Belirlenen bu Hedef'te, mutabık taraflar, güvenli ve insan onuruna yakışır geri dönüşleri kolaylaştırmak ve iş birliği yapmayı taahhüt etmiş, geri dönüşlerde bireysel değerlendirme ve etkin başvuru hakkını garanti etmiş, geri dönüşlerin başta geri göndermeme ilkesi ve çocuk hakları olmak üzere uluslararası insan hakları çerçevesinde olacağına vurgu yapmış ve geri dönenlerin topluma sürdürülebilir şekilde yeniden uyumlarına nasıl destek verileceği detaylı bir şekilde ele alınmıştır (United Nations General Assembly , 2018, s. 30).

Söz konusu belge güvenli, sistemli ve düzenli göç için gerekli olan temel ilkelerin altını çizmiş göçmenler için temel hizmetlerin sağlanması, göçteki hassaslığın azaltılması gibi güvenli ve insan onuruna yakışır geri dönüşü de bir hedef olarak saymıştır. Bununla birlikte geri dönüşün gönüllülüğüne vurgu yapmamış, geri kabul ile birlikte ele almış ve kalıcı olması için sürdürülebilir uyum alanında iş birliğinin altını çizmiştir.

2001 tarihli AB Geçici Koruma Yönergesi'nde mültecilerin gönüllü geri dönüşlerinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasına dair ifadeler yer alırken 2018

tarhli Küresel Mutabakat kapsamında sayılan hedeflerden biri sürdürülebilir uyumun yanı sıra güvenli ve insan onuruna yakışan geri dönüş ve geri kabulün kolaylaştırılmasında iş birliği olarak ifade edilmiştir.

4.2.1.10. BMMYK Kararları

BM Genel Kurul Kararları ve BMMYK Yürütme Komitesi hükümleri bağlayıcı olmayan hukuk kategorisine girmektedir. Mamafih, bağlayıcı nitelikte olmasalar da uluslararası bir mutabakatı açıklamaktadırlar. Bununla birlikte, gönüllü geri dönüşe ilişkin evrensel bir yasal aracın bulunmaması, Yürütme Komitesi'nin bu hususta aldığı kararları uluslararası ölçekte tanınan standartları ve benzer durumda tatbik edilmesi gereken uygulamaları ihtiva etmektedir.

1950 Tarihli BMMYK Tüzüğü

Birleşmiş Milletler Mlteçiler Yüksek Komiserliği'ni kuran ve BMMYK'nın anayasası niteliğinde olan 1950 tarihli Tüzükte BMMYK'nın kuruluş amacı uluslararası korumanın sağlanması, mlteçilerin sorunlarına kalıcı üzümlerin bulunması ve mlteçilerin menşe ülkelerine gönüllü geri dönüşleri ya da varış ülkelerinde uyumlarının sağlanması konusunda öncüllük etmek olarak ifade edilmiştir (vn ztrk, 2015, s. 80)

Tüzükte gönüllü geri dönüşe ilişkin önemli hükümler yer almaktadır. Ayrıca gönüllü geri dönüş kavramı da BMMYK Tüzüğü'nde ifade edilmiştir. Tüzüğün ilk maddesinde uluslararası korumayı sonlandıracak kalıcı üzümlere yer verilmiş ve gönüllü geri dönüş bu kapsamda değerlendirilmiştir (Tarman, 2023, s. 11). Aynı belge BMMYK'nın hkmetlere ve özel kuruluşlara mlteçilerin gönüllü geri dönüşlerini veya onların yeni ulusal toplumlara uyumlarını kolaylaştırma hususunda yardım edilmesi ve Yüksek Komiser'in gönüllü geri dönüşü teşvik edici resmi ve özel çabalara destek vermesi hususlarında hükümler içermektedir. Bu hükümler daha sonraki tavsiye metinlerinde ve sonuç bildirgelerinde detaylıca işlenecek olan *“geri dönüşün gnllllk esasına dayanmalı”*; *“gönüllü geri dönüşler kolaylaştırılmalı ve desteklenmeli”*; *“BMMYK, Hükümetler ve Hükümet Dışı Kuruluşlar gönüllü geri dönüşlerde müşterek role sahip olmalı”* başlıklarını içermektedir (UNHCR, 1950).

Söz konusu belge, bir kişinin kendi ülkesine geri dönme hakkını temel insan haklarından biri olarak tesis etmesi açısından en önemli metin konumundadır. Ancak belge

gönüllü geri dönüş faaliyetlerini sadece aktif olduğu menşe ülkelerde gerçekleştireceğini ifade ederek BMMYK'nın yetki alanını sınırlamıştır. BMMYK'nın söz konusu alandaki yetkileri daha sonraki BM Genel Kurul Kararları ile genişlemiştir.

1961 Tarihli BM Genel Kurul İlke Kararı No. 1672

BMMYK'nın 1950 tarihli Tüzüğünde, gönüllü geri dönüş operasyonlarını sadece menşe ülkede kendisine aktif bir rol tahsis edilmiş ise etkili bir şekilde destekleyebileceği ifade edilmektedir (UNHCR, 1950). Ancak süreç içerisinde bu durum değişiklik göstermiş ve BMMYK'nın yetkileri genişlemiştir. 1954 yılında Cezayir kurtuluş mücadelesini başlatmış ve yaklaşık 8 yıl sürmüştür (Sönmez, 2010, s. 291). BMMYK'nın Cezayirli mültecilerin kendi ülkelerine geri dönüşlerinin sağlanması ve dönüşlerine müteakip iyileştirme süreçlerine destek vermesi amacıyla 1961 tarihli İlke Karar yayınlamıştır (The UN General Assembly, 1961). BMMYK'nın yetkinliğini etkin bir şekilde genişleten bu ilke karar, daha sonraki birçok İlke Karar'da hem genel itibarıyla hem de belirli bir geri dönüş vakasına ilişkin olarak defaatle vurgulanmıştır.

1980 Tarihli BMMYK Yürütme Komitesi Kararı No.18

Söz konusu kararda en uygun çözüm önerisinin gönüllü geri dönüş olduğu teyit edilmiş, geri dönüşün temelde “gönüllü” olması gerektiğine vurgu yapılmış, BMMYK'nın geri dönenlere yardım etmek amacıyla hükümetlerle iş birliği yapma, menşe ülke tarafından mülteci olmasına neden olan olaylar sebebiyle cezalandırılmayacağına dair garanti tanzim etme ve bu durumu izleme, geri dönenlerin geri dönüşleri ve yeniden uyumları için gerekli çalışmaların yürütülmesi gibi tavsiye maddeler yer almaktadır (UNHCR, 1980). Bahse konu kararı önemli kılan BMMYK'nın mültecilere ilişkin yetkinliğinin ilk defa detaylı bir şekilde tanımlanmış olmasıdır.

1969 tarihli ABÖ Sözleşmesi gönüllü geri dönüşte BMMYK'nın rolünden detaylı bir şekilde bahsetmeyip sadece uluslararası ve hükümetlerarası örgütlerle iş birliğine atıfta bulunmasına rağmen 1980 tarihli ve 18 numaralı BMMYK Yürütme Komitesi Karar'ın muhteviyatında 1969 ABÖ Sözleşmesi'nin hükümlerinin model alındığı ifade edilebilir. Yürütme Komitesi Kararları her ne kadar “gerektiği zaman” ve “belirli durumlarda” olaya müdahil olmasını içerse de BMMYK için belirli bir rol öngörmektedir.

1985 Tarihli BMMYK Yürütme Komitesi Kararı No.40

1980 tarihli Kararın çok daha genişletilmiş hali olarak 1985 tarihli BMMYK Yürütme Komitesi'nin Kararının ortaya çıktığı söylenebilir. Söz konusu kararda öne çıkan hususlar şu şekilde sıralanabilir: Geri dönüşlerin “gönüllü” olmasının yanında “güvenli” olması gerekmekte; mülteciliğin temel nedenlerinin ortadan kaldırılması için uluslararası çaba harcanmalı ve bu devletlerin temel sorumluluğudur; geri dönenlerin haklarının garanti edildiğinin izlemesi için BMMYK'a geri dönenlere engelsiz erişim sağlamalı; gönüllü geri dönüşü kolaylaştırmak için BMMYK, iltica ve menşe ülke temsilcilerinden oluşan üç taraflı bir komisyon oluşturulmalı; BMMYK ve diğer BM organları geri dönenlerin yeniden uyumlarını desteklemeli; gönüllü geri dönüş, devletler kadar uluslararası topluluk tarafından da teşvik edilmelidir (Executive Committee of the High Commissioner's Programme, 1985).

2005 Tarihli BMMYK Yürütme Komitesinin Kararı No.104

BMMYK Yürütme Komitesinin 2005 tarihli Kararında kalıcı çözüm yollarının birbirleri ile ilişkisi aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Kaya, 2019).

“... gönüllü geri gönderme, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme geleneksel kalıcı çözümlerdir ve bunların hepsi geçerliliğini ve önemli etkilerini korumaktadır. Bunlar arasından gönüllü geri dönüş, çoğunlukla hâlâ en çok tercih edilen çözüm olarak kabul edilir. Kalıcı çözüm türleri içinden, her mültecinin durumunun özel şartları dikkate alınarak kendisi için en uygunu seçildiğinde kalıcı çözümler başarılabilir” (UNHCR, 2005).

Ayrıca BMMYK'nın geri dönüşe ilişkin kararlarında geri dönüşün gönüllü olması, geri dönüşün itibarlı olması ve geri dönüşün sürdürülebilir ve kalıcı olması ilkelerinin gözetildiği vurgulanmıştır (Tarman, 2023, s. 12). Ayrıca belge söz konusu ilkelerin ne anlama geldiğini detaylı bir şekilde ele almıştır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ni kuran ve BMMYK'nın anayasası niteliğinde olan 1950 tarihli Tüzük'te gönüllü geri dönüşe ilişkin önemli hükümler yer almaktadır. BMMYK'nın hükümlere ve özel kuruluşlara mültecilerin gönüllü geri dönüşlerini veya onların yeni ulusal toplumlara uyumlarını kolaylaştırma hususunda yardım edilmesi ve Yüksek Komiser'in gönüllü geri dönüşü teşvik edici resmi ve özel çabalara destek vermesi hususlarında hükümler içermektedir. 1980 ve 1985 yıllarındaki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Yürütme Komitesi Kararları'nda gönüllü geri

dönüşte devletlerarası ve uluslararası iş birliği önerilmiştir. 2005 tarihli Karar'da ise kalıcı çözüm yollarının birbirleri ile ilişkisi açıklanmış, BMMYK'nın geri dönüş ilişkisi kararlarında hangi temel ilkeleri gözettiği vurgulanmıştır.

Söz konusu düzenlemelerdeki maddeler dikkate alındığında, 1950 tarihli Tüzük'te BMMYK'nın gönüllü geri dönüş alanındaki görevlerinin daha sınırlı olduğu ancak zamanla yaşanan olaylar ve çıkarılan kararlarla BMMYK'nın söz konusu alanda yetkilerinin genişlediğini özellikle savaş sonrasında ortamın barışa dönüştürülmesi için görevler yer aldığı belirtilebilir. Ayrıca bu süreçte BMMYK'nın gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında hükümetler arası ve özel kuruluşları birleştirici, teşvik edici ve destek verici bir rol üstlendiği görülmektedir. Uluslararası düzenlemelerde geri dönüş kararının bireysel ve gönüllü bir şekilde alınması gerektiği, geri dönüşün her aşamasında mutlak güvenliğin olması gerektiği ve yeniden uyumun kalıcı ve sürdürülebilir bir biçimde sağlanması gerektiği defaatle vurgulanmıştır.

4.2.2. Ulusal Mevzuat

4.2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 16. maddesinde "*Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir*" ifadesi yer almaktadır. Ayrıca 90. madde de usulüne uygun yürürlüğe girmiş Milletlerarası Antlaşmaların kanun hükmünde olduğu, söz konusu anlaşmalar ile kanunların uyuşmaması halinde antlaşmanın esas alınacağı ve bu konu ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesine başvuru yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Milletlerarası hukukun kanun ile çelişmesi sonucunda milletlerarası hukukun uygulanacağı noktasından hareketle konu ile ilgili uluslararası düzenlemelerin ülkemizi bağladığı ifade edilebilir.

Ancak, ülkeyi terk, seyahat özgürlüğünün bir parçası olarak temel hak ve özgürlükler içinde kabul edilse de geri dönüş danışmanlığı ve destekli gönüllü geri dönüş, temel hak ve özgürlükler içinde ve ülkelerarası seyahat özgürlüğü ile ülkeyi terk özgürlüğü kapsamında bir temel hak ve özgürlük olarak zikredilmemektedir. Türkiye'nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere dair uluslararası sözleşmeler ve Türk Anayasası'nda temel hak ve özgürlükler arasında destekli gönüllü geri dönüşten yararlanma bulunmamaktadır.

4.2.2.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013)

Avrupa Birliği'nin aksine Türkiye, aldığı göç akınları ile birlikte en fazla mülteci bulunduran ülke konumunda olmasına rağmen göçe bakışı giderek “güvenlik” boyutundan ziyade “hukuk temelli” bir yaklaşım yönünde ilerlemektedir (Sağiroğlu, 2016, s. 45). Bu kapsamda YUKK bu duruma verilebilecek başlıca örneklerden biridir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) “*Yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları*” düzenlemek amacıyla 11 Nisan 2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca YUKK ile birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur².

Kanun, Avrupa Birliği müzakere sürecinde yasaların AB ile uyumlu hale getirilmesi, dağınık halde bulunan yasal mevzuatın tek bir çatı altında düzenlenmesi açısından Türkiye’nin göç yönetimi çerçevesinde sahip olduğu en önemli yasal dayanaktır. Kanun düzenli göç, uluslararası koruma ve düzensiz göçe ilişkin hükümleri içermektedir.

Kanunun en önemli maddesi 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 33. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen “geri göndermeme ilkesi”ni aynı biçimde deklare ettiği “Geri Gönderme Yasağı” başlıklı 4. maddesidir (Akgül, 2023, s. 52). Aynı zamanda AİHS’nin 3. maddesinin yorumuna da gönderme yapan 4. maddeden anlaşılacağı üzere Kanun sınır dışı etmeyi belirli koşullar altında yasaklamış ve geri dönüşün gönüllü karakterine atıf yapmıştır (YUKK m.4). Nitekim 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 33. maddesinin ikinci fıkrası “*bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez*” hükmünü amir olup birinci fıkrada tesis edilen geri göndermeme ilkesinin istisnasını belirtmektedir. Geri göndermeme ilkesi, geri gönderme yasağı başlığıyla YUKK 4. maddesi, YUKK’un Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 4. maddesi ve Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 6. maddesinde yer almaktadır.

Ayrıca, 6 Aralık 2019 tarihinde yapılan değişiklikle 6458 sayılı Kanun yumuşamış ve daha fazla insan odaklı bir yaklaşım benimseyerek “*İdari gözetime alternatif*

² 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Müdürlüğün statüsü Başkanlık olarak değiştirilmiştir.

yükümlülükler” başlıklı 57/A ile “*Gönüllü geri dönüş*” başlıklı 60/A maddeleri eklenmiştir. Bahse konu 57/A maddesinde idari gözetime alternatif yükümlükler yedi başlık halinde sayılmış ve bunlardan birisinin geri dönüş danışmalığı olduğu belirtilmiştir. Kanun’un diğer bir maddesi olan 60/A’da ise gönüllü geri dönüş hakkında bilgiler yer almaktadır.

YUKK madde 60/A: Gönüllü geri dönüş

“(1) Hakkında sınır dışı etme kararı alınmış ve menşe ülkesine gönüllü olarak geri dönmek isteyen düzensiz göçmenlerden Genel Müdürlüğün uygun gördüğü kişilere aynı veya nakdi destek sağlanabilir.”

“(2) Düzensiz göçmenlerin gönüllü geri dönüşlerine ilişkin çalışmalar uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği halinde yürütülebilir.”

Bu itibarla, Kanun, gönüllü geri dönüşe ilişkin kapsamı genişletmiş ve hakkında sınır dışı etme kararı alınmış olan yani ülkemizde düzensiz konumda bulunan göçmenlerden menşe ülkelerine gönüllü olarak dönmek isteyenleri de dâhil etmiştir. Ayrıca, ikinci fıkra ile gönüllü geri dönüşe ilişkin yürütülecek çalışmalarda uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları ve STK’larla iş birliği yapılabileceğini ifade ederek bu alandaki müstakbel faaliyetlerin yasal temelini oluşturmuştur. Söz konusu maddedeki ihtimal cümleleri ile gönüllü geri dönüş bir hak olarak tanımlanmamış ve kurumların takdir yetkisine bırakılmıştır.

Kanuna kadar idari kararlar ile yürütülen ancak göç akınlarının yoğunlaştığı süreçte göç yönetiminin bir parçası olarak ele alınan uluslararası koruma alanı Kanunla birlikte yasal zemine kavuşmuştur (Sağiroğlu, 2016, s. 53). Bununla birlikte, 6458 sayılı Kanun’un ilk halinde Uluslararası Korumaya ilişkin hükümlerin yer aldığı 3. Kısım 2 inci Bölümde “*Gönüllü geri dönüş desteği*” başlıklı 87. maddesinde başvuru sahibi ve statü sahibi kişilerin gönüllü geri dönüşüne ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.

YUKK madde 87

“(1) Başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden gönüllü olarak geri dönmek isteyenlere, aynı ve nakdi destek sağlanabilir.”

“(2) Genel M¼d¼rl¼k, gön¼ll¼ geri d¼n¼þ çalışmalarını, uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde yapabilir.”

YUKK 60/A ve 87/A maddelerinin ikinci fıkraları iş birliğine vurgu yaptığı için önem teşkil etmektedir (Kaya, 2019, s. 526). Ulusal destekli gönüllü geri dönüş mekanizmasının, uluslararası koruma ile de yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası koruma başvurusunun geri çekilmiş sayılması ve geri çekilmesi nedenleri incelenmelidir. Hakkında sınır etme kararı alınacak yabancılar arasında uluslararası koruma başvurusunu geri çeken ve uluslararası koruma başvurusu geri çekilmiş sayılan yabancılar sayılmıştır.

Bu kapsamda, Kanun, düzensiz göçmenler, uluslararası koruma başvuru ve statü sahibi kişiler için gönüllü geri dönüşü öngörmüş ve bu kişiler için aynı ve nakdi destek sağlanabileceğini ifade ederek destekli gönüllü geri dönüş mekanizmalarının önünü açmıştır. Nitekim gönüllü geri dönüş desteği anılan kapsamda YUKK çerçevesinde yasal dayanağını bulurken bu yabancılar ne tür desteklerin kim tarafından sağlanacağı gibi hususların detaylı bir şekilde yer alacağı “Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması Yönetmelik Taslağı” ve “Türkiye’de Ulusal Destekli Geri Dönüş Mekanizması Kurulmasına İlişkin Strateji Belgesi” hazırlandığı bilinmekte olup henüz resmiyete kavuşmadıkları için bu bölümde yer verilememiştir. Plan ve stratejilerin başarılı bir şekilde ve zamanında hayata geçirilmesine yönelik çalışmaların yürütüleceği, göç yönetiminde öngörülebilirliği artıracacağı gerçeği göz önünde bulundurularak ilgili mevzuatın en kısa sürede tamamlanarak uygulamaya konulmasında fayda görülmektedir.

Kanunun en önemli noktalarından biri, yeni dönemde uyumun nasıl tanımlandığı ifade eden ve yabancıların topluma entegrasyonuna değil “karşılıklı uyumlarına” vurgu yapan 96. maddesidir (Sağıroğlu, 2016, s. 56). YUKK 96. madde ile Başkanlığın, yabancıların, uluslararası koruma başvuru sahibi ve statü sahibi kişilerin yerel uyumunun sağlanması, yeniden yerleştirildiği ve geri dönüş yaptıkları ülkelerinde entegrasyonun kolaylaştırmak için ulusal ve uluslararası kurumların katkılarıyla faaliyet planlayabileceği açıkça belirtilmiştir. Bu noktadan hareketle Kanun ile kalıcı çözüm türlerinden üçü de benimsenmiş ve geri dönüşlerin sürdürülebilirliği ve kalıcı olması için yeniden uyum faaliyetleri yürütülebileceğinin altı çizilmiştir.

YUKK'ta sınır dışı edilecek düzensiz göçmenlerin gönüllü olarak ülkelerine dönüşleriyle ilgili net bir ifade 110. maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarında da yer almaktadır. Söz konusu maddelerde GİB'in yurt dışı teşkilatlanmasında görev alacak göç ataşesi ve göç müşavirinin görevleri arasında düzensiz göçmenlerin sınır dışı edileceği ya da gönüllü geri dönüşlerinin sağlanacağı ülkelerdeki iş ve işlemlerine yardımcı olmak, gönüllü geri dönüş faaliyetlerini kolaylaştırmak için gerekli temas ve bağlantıları kurmak sayılmıştır. Ancak, konu ile ilgili incelenen akademik çalışmalarda YUKK'un 110. maddesinin genellikle yer almadığı görülmektedir. Fakat şuan aktif olmasa bile aktif olması halinde Yurt dışı teşkilatının ulusal mekanizmanın özellikle yeniden uyum süreçlerindeki yaşanan aksaklıklarda dahil olmak üzere menşe ülkede paydaş belirleme, menşe ülke ile sıcak ilişkiler kurulması, yerinde verilen yeniden aynı desteklerin izlenmesi gibi bir çok hususta mekanizmanın menşe ülkelerle ilişkilerinin daha da derinleşmesini sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Gönüllü geri dönüş konusu Türk Hukukunda ilk defa YUKK kapsamında düzenlenmiştir (Tarman, 2023, s. 30). Yukarıda anılan uluslararası mevzuat ve Türkiye Anayasası ile YUKK kapsamında ele alınan gönüllü geri dönüş ile ilgili ifadeler incelendiğinde menşe ülkeye dönüş, seyahat özgürlüğü, bir ülkeyi terk etmek bir hak olarak sayılmıştır. Ancak destekli olsun olmasın gönüllü geri dönüş bir hak olarak ilgili mevzuatlarda sayılmamıştır. Yabancıların temel hak ve özgürlüklerinin milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanmasını öngören Anayasa 16. maddesi hükmü, destekli gönüllü geri dönüş için uygulama alanı bulmaz. Destekli gönüllü geri dönüşü dair düzenlemeler dayanağını YUKK hükümlerinden almakla birlikte temel hak ve özgürlük kapsamında kabul edilmediğinden idarenin takdir yetkisi çerçevesinde, gerekli görüldüğü ölçüde ve imkanlar dahilinde, destekli gönüllü geri dönüş için başvuran yabancıların durumu değerlendirilerek tamamen ya da kısmen sağlanabilir ya da reddedilebilir.

4.2.2.3. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2016)

6458 sayılı Kanunun 121. maddesine istinaden ve Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla 17 Mart 2016 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (YUKK Uygulama Yönetmeliği, 2016). Yönetmelik ile YUKK

kapsamında yabancılarla ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesi, sınırlarda, sınır kapılarında ve ülke içinde yabancıların koruma talepleri üzerine sağlanacak uluslararası korumanın uygulanmasına dair usul ve esaslar düzenlenmiştir. 2014 tarihli YUKK'un uygulanmasına dair 2016 yılında çıkarılan Uygulama Yönetmeliği incelendiğinde zaman içerisinde değişen YUKK ve Göç İdaresi Başkanlığı'nın zamanla genişleyen görev alanına dair usul ve esasların da Yönetmeliğe eklenmesinde fayda görülmektedir. Nitekim 2019 yılında Kanun'a eklenen idari gözetime alternatif tedbirler ya da çok yeni devralınan sınır yönetimine yönelik iş ve işlemler Yönetmelik'te yer almamaktadır. Her ne kadar idari gözetime alternatif tedbirlere yönelik ayrı bir ikincil mevzuat olsa da kapsayıcı bir şekilde YUKK kapsamındaki iş ve işlemlerin bir arada toplandığı Uygulama Yönetmeliği'nin biran önce güncellenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Yönetmeliğin "*sınır dışı etme kararı*" başlıklı 52. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde "*Uluslararası koruma başvurusunu geri çeken ya da geri çekmiş sayılan yabancılardan dava hakkından feragat ettiğini ve gönüllü olarak ülkesine dönmek istediğini yazılı olarak beyan edenler*" hakkında sınır dışı etme kararı alınmayacağı hükmü tesis edilmiştir. Bu bağlamda, gönüllü olarak ülkesine dönmek isteyen uluslararası koruma başvuru sahiplerinin bu haklarını kullanırken başka türlü bir idari yaptırıma maruz kalmadan bu haktan yararlanması sağlanmıştır. Dolayısıyla, kanun koyucu gönüllülük unsurunu teşvik edici bir kapsamda kullanmıştır.

Yönetmeliğin "*idari gözetim kararının gözden geçirilmesi*" başlıklı 61. maddesinin ikinci fıkrasının (ç) bendinde "*Yabancıнын gönüllü geri dönüş desteğine başvurması*" halinde idari gözetimin devamında zaruret görülmeyebileceği ve gönüllü geri dönüş talebinde bulunan yabancıların idari gözetiminin sonlandırılabilceği hükme bağlanmıştır. Bu vesile ile Yönetmelik yine gönüllü geri dönüşü teşvik edici şekilde yorumlamıştır. Bununla birlikte, aynı maddenin üçüncü fıkrasında 6458 sayılı Kanunun kamu düzeni ve kamu güvenliğine ilişkin (b) ve (d) bentleri hükümlerini saklı tutmuştur. Nihayetinde, idareye bu konuda bir takdir yetkisi sağlanmıştır.

İlgili mevzuatın "*sınır dışı edileceklerin gönüllü geri dönüş talepleri*" başlıklı 63. maddesi hakkında idari gözetim kararı alınan ya da geri gönderme merkezinde bulunan yabancıların üçüncü ülkeye veyahut menşe ülkelerine gönüllü geri dönüş talep etmeleri halinde gerekli işlemlerin derhal başlatılacağı ifade edilmektedir. Yönetmeliğin 63. maddesi, esasen, sınır dışı kapsamında olan yabancılardan gönüllü geri dönüş sürecinden faydalanmak

isteyenlerin ülkelerine geri dönüş işlemlerini hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Yönetmeliğin “*başvurunun geri çekilmesi veya geri çekilmiş sayılması*” başlıklı 79. maddesinin üçüncü fıkrasında da benzer bir şekilde uluslararası koruma başvurusunu yazılı olarak geri çeken yabancıların da gönüllü geri dönüş işlemlerinin ivedilikle başlatılacağı belirtilmektedir.

Son olarak “*Gönüllü geri dönüş desteği*” başlıklı 121. maddesinde YUKK kapsamında üçüncü bir ülkeye veya menşe ülkelerine dönmek isteyen yabancıların geri dönüşleri ve yeniden uyumlarını kolaylaştırmak için verilecek desteklerde izlenecek usul ve esaslar belirtilmiştir. Yönetmeliği, Kanun’dan ayıran bir özellik ise Kanun’da sadece gönüllü geri dönüş düzenlenirken Yönetmelikte aynı madde içerisinde üçüncü ülkeye yerleşme de düzenlenmiştir (Kaya, 2019, s. 527). Söz konusu maddede sağlanacak destek kararının kim tarafından alınacağı, desteğin nakdi ya da aynı verilebileceği, desteğin Türkiye’de ya da menşe ülkede verilebileceği, destekten yararlanacaklar hakkında Türkiye’ye giriş yasağı kararının alınıp alınmayacağına idarenin takdir yetkisinde olduğu, desteğin sağlanması için ilgili ülke makamları, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılabileceği, gönüllü geri dönüş talebinde bulunup sonrasında geri çeken uluslararası koruma başvuru ve statü sahiplerinin eski durumunu koruyacağı ve gönüllü geri dönüş yapmış kişinin artık uluslararası koruma statüsünün sona ereceği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Yönetmeliğin 121. maddesi, gönüllü geri dönüşle ilişkin bir mekanizma öngörmekte ve bu doğrultuda daha kapsamlı ve detaylı alt düzenlemelerin çatısını oluşturmaktadır.

Özellikle 2019 yılında Kanuna idari gözetime alternatif tedbirler eklenmeden önceki durumda, 6458 sayılı YUKK’un Uygulama Yönetmeliği’ne bakıldığında gönüllü geri dönüşle ilgili Kanunda açık olmayan düzenlemenin tüm yabancıları kapsayacak şekilde açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir. Dolayısıyla sadece uluslararası koruma kapsamında yer alan yabancılar değil, 6458 sayılı Kanunun konusuna giren yabancılar için de gönüllü dönüş usulünün uygulanabilmesi öngörülmüştür.

Uygulama Yönetmeliği’nde gönüllü geri dönüşü teşvik edici bir anlayış ortaya konulmaktadır. Nitekim sınır dışı edilmek üzere idari gözetim altında iken gönüllü geri dönüş için destek talebinde bulunan yabancıların idari gözetimlerinin sonlandırılmasına imkan tanınmıştır. Son olarak, sınır dışı etme ve destekli gönüllü geri dönüş prosedürlerinin bağımsız iki uygulama olması sağlanmalıdır. Bu kapsamda iki prosedürün ayrıldığı noktalar

netleştirilmeli ve kısa sürede ilgili mevzuatla uyumlu gönüllü geri dönüş prosedürleri ile ilgili ikincil mevzuatların çıkarılması gerekmektedir.

4.2.2.4. Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)

Uluslararası korumanın bir çeşiti olarak kitlesel göç akınlarında devreye sokulan ve Kanun kapsamında yasal dayanağa kavuşmuş olan geçici korumanın Bakanlar Kurulu kararı ile çıkarılacak yönetmeliklerle düzenleneceği belirtilmiştir (Sağiroğlu, 2016, s. 55). Bu kapsamda 6458 sayılı Kanun'un 91. maddesine istinaden çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği, esasen, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak alınamayacak durumda olanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esaslarını belirlemek amacıyla 13 Ekim 2014 tarih ve 2014/6883 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilmiş ve 22 Ekim 2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikle birlikte Suriye uyruklu yabancılara uygulanan geçici koruma rejimi ayrıntılı yasal bir zemine oturturulmuştur (Şengül, 2015, s. 23). Kanun'un ve Yönetmeliğin yayımlandığı yıllarda geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin iş ve işlemleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü altında yer alan Uluslararası Koruma Dairesi Başkanlığı içerisinde bulunan Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü altında oluşturulan Geçici Koruma Grup Başkanlığı tarafından yürütülürken Genel Müdürlüğün statüsünün Başkanlık olarak değişmesiyle birlikte söz konusu iş ve işlemler yeni kurulan Geçici Koruma Daire Başkanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Söz konusu değişimde geçici koruma kapsamında ülkede bulunan Suriyelilerin sayısının katlanarak artmasının, acil ve kitlesel olarak koruma ihtiyacına sahip kişilere sağlanan geçici korumanın on yıldan daha uzun sürmesi sonucunda yapılan iş ve işlemlerdeki çeşitlenme ve artışın neden olduğu söylenebilir.

Yönetmeliğin "*Gönüllü geri dönüş*" başlıklı 42. maddesinde Yönetmelik kapsamındaki kişilerden gönüllü geri dönüş yapacaklara gerekli desteğin verilebileceği, desteğin sağlanması için ilgili ülke makamları, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılabileceği ve gönüllü geri dönüşü dair usul ve esaslar ile sağlanacak yardımların Başkanlık tarafından belirleneceği ifade edilmiştir. Söz konusu madde YUKK Uygulama Yönetmeliğininin 121. maddesindeki benzer ifadeleri içermekle birlikte madde de özellikle geri dönüşler için uluslararası kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği

yapılabileceğinin altı çizilmiştir. Gönüllü geri dönüşe ilişkin bu madde yine yukarıda anılan diğer uluslararası ve ulusal mevzuata paralel bir şekilde gönüllülük esasının tesis edildiği durumlarda geçici koruma altındakilerin ülkelerine geri dönüş işlemlerinin genel hatlarını çizmektedir.

Geçici korunanların UDGGDM'nin faydalanıcıları arasında olmaması, BMMYK ve Türkiye arasında ülkemizde bulunan geçici koruma altındaki Suriyeler için üzerinden uzlaşılan organize bir geri dönüş modelinin öngörülmemesi ve başlı başına ayrı ele alınması gereken bir husus olduğundan bu konu başka çalışmaların konusu olabilir.

4.2.2.5. İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik (2016)

YUKK ile birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (şuan Göç İdaresi Başkanlığı) altında göçmenlerin yaşadığı mağduriyetlerin giderilmesi için İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Daire Başkanlığı kurulmuştur. Yeni hukuksal ve kurumsal yapılanmada insan hakları ve özgürlüklerinin temel bir göstergesi olan Dairenin, göçmenlerin hak ve özgürlüklerine yönelik ihlalleri engelleyici ve önleyici tedbirleri alma görevleri bulunmaktadır (Sağiroğlu, 2016, s. 58). Bununla birlikte insan ticareti mağdurlarına sunulacak destek hizmetlerine ilişkin usul ve esasları düzenleyen, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik 29656 sayı ve 17 Mart 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. YUKK ve Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ışığında hazırlanan Yönetmelik, yabancı veya Türk vatandaşı ayrımı yapmaksızın insan ticaretine maruz kalmış kişiler bakımından düzenlenmiş olup; Yönetmeliğin amacı, insan ticareti suçunun önlenmesi, insan ticaretiyle mücadele, insan hakları kapsamında insan ticareti mağdurlarının korunması, yabancı mağdura ikamet izni verilmesi ve mağdurlara sunulacak destek hizmetlerine yönelik usul ve esasların belirlenmesidir (m.1) (Çelik, 2020, s. 689)

Söz konusu Yönetmeliğin Tanımlar kısmında “*gönüllü ve güvenli geri dönüş programı: Yabancı mağdurun tanımlama işlemi sonrasında, destek programının uygulandığı sırada veya program bitiminde destek programından yararlanmak istemediğini beyan veya talep etmesi hâlinde Genel Müdürlüğün koordinasyonu dâhilinde Müdürlük tarafından kendi ülkesine veya güvenli üçüncü ülkeye gönderilmesi*” olarak tanımlanmıştır. Yine aynı madde de tanımlanan mağdur destek hizmetleri arasında gönüllü ve güvenli geri

dönüş programı sayılmıştır. Yönetmeliğin 21. maddesinde gönüllü geri dönüş programından yararlanmak isteyen mağdurların sadece gönüllü ve güvenli geri dönüş işleminin gerçekleşmesinin ardından destek hizmetlerinin ve ikamet izninin sonlandırılacağı belirtilmektedir.

Gönüllü ve güvenli geri dönüş programı, Yönetmeliğin 30. maddesinde ayrı bir başlık olarak düzenlenmiştir. Söz konusu başlık altında insan ticareti mağdurlarının geri dönüş programından yararlanmak istemesinden gönüllü ve güvenli çıkışlarının sağlanmasına kadarki süreçte izlenecek usul ve esaslara detaylı bir şekilde yer verilmiştir (YUKK Uygulama Yönetmeliği, 2016). Görüldüğü üzere, insan ticareti mağdurlarının da gönüllü geri dönüş programlarından yararlanması öngörülmektedir. Bahse konu kişilerin hassas grupta olması sebebiyle geri dönüş programlarında önceliklendirilmesi ve sürecin temel ilkelere riayet edilerek yürütülmesi önem arz etmektedir.

4.2.2.6. İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmelik (2022)

İdari gözetime alternatif yükümlülükler, belirli koşul ve şartlar altında düzensiz göçmenlerin idari gözetim altına alınması yerine idari gözetime alternatif tedbirlerin uygulanmasıdır. İdari gözetime nazaran idari gözetime alternatif tedbirlerin, temel hak ve özgürlükleri daha az kısıtlayan, daha insani ve daha maliyet etkin olduğu kabul edilmektedir (Ciğer, 2020, s. 809).

Bu çerçevede, YUKK kapsamında hakkında sınır dışı kararı alanın ve idari gözetimi alternatif tedbirlerin uygulanmasına yönelik iş ve işlemlerin düzenlenmesi amacıyla İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmelik, 31953 sayı ve 14 Eylül 2022 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 9. maddesinde idari gözetime alternatif yükümlükler; belirli bir adreste ikamet etme, bildirimde bulunma, aile temelli geri dönüş, elektronik izleme, kamu yararına hizmetlerde gönüllülük esasıyla görev alma, geri dönüş danışmanlığı ve teminat olarak belirlenmiştir. Ulusal ve uluslararası hukukta kişi özgürlüğünün temel hak olduğu ve bu hakkın sınırlandırılmasının başvurulması gereken son çare olması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde mutlak zorunluluk halinde kişinin özgürlüğünü sınırlayan idari gözetime başvurulması son çare olmalıdır (Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2020, s. 8).

Söz konusu Yönetmeliğin Tanımlar kısmında “*Geri dönüş danışmanlığı: Düzensiz göçmenin ülkesine geri dönüşünü teşvik etmek ve hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirmek için görevlendirilen geri dönüş danışmanı yoluyla yabancının ülkeden gönüllü olarak çıkışını sağlamayı amaçlayan mekanizmayı*”, “*Geri dönüş danışmanı ise geri dönüş danışmanı yetki belgesine sahip ve Başkanlık tarafından görevlendirilen kişiyi*” ifade ettiği belirtilmiştir. Böylelikle destekli gönüllü geri dönüş, idari gözetime alternatif bir yükümlülük olarak da uygulanmaya başlanmıştır.

Ayrıca bahse konu düzenlemenin 12. maddesinde geri dönüş danışmanlığı detaylı bir şekilde anlatılmış danışmanlığın hakkında sınır dışı etmek kararı alınan yabancının menşe ya da üçüncü bir ülkeye gönüllü olarak dönmek istemesi sonrasında verileceği, YUKK madde 60/A’daki destek türlerinin sağlanacağı, her türlü durumda geri göndermeme ilkesine riayet edileceği, kişiye hak ve yükümlülüklerinin yazılı tebliğ edileceği ve ülkeden çıkış sağlayan yabancı hakkında durumuna uygun tahdit veri girişi uygulanacağı ifade edilmektedir (İGA Yönetmeliği, 2022). Gönüllü geri dönüş programından yararlanacak kişilerin tekrar ülkeye girişinde tahdit veri girişi uygulanması hususunun kişinin yeniden geliş amacına göre çok dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

YUKK’un detaylı bir şekilde ele alındığı bölümde değinildiği üzere gönüllü geri dönüş bir temel hak değildir. Nitekim İGA Yönetmeliği’nin “Geri Dönüş Danışmanlığı” başlıklı 12. maddesi 2. fıkrası hükmünde, “*Geri dönüş danışmanı yoluyla ülkesine veya üçüncü bir ülkeye çıkışı sağlanan yabancıya Kanununun 60/A maddesinin birinci fıkrası kapsamında destek sağlanabilir*” denilerek geri dönüş danışmanlığının da temel hak ve yükümlülük olmadığı vurgulanmıştır.

Son olarak, ulusal mekanizmanın caydırıcı bir etkiye sahip olması için gönüllü geri dönüşü sağlanan yabancının tekrar mekanizma kapsamında gönüllü geri dönmesi engellenebilir. Ancak kamu güvenliği, kamu düzeni ve kamu sağlığı dışında gönüllü olarak ülkeden çıkış işlemleri yaptıran yabancılar hakkında genel sınır dışı işlemlerinde olduğu gibi çıkışın ardından Türkiye’ye belirli bir süre girişinin engellenmesine yönelik yasak uygulanması, mantığında teşvik etmek ve özendirme olan gönüllü geri dönüş uygulamasıyla çelişmektedir. Nitekim YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 121. maddesinin birinci fıkrasında destekten yararlanarak menşe ülkelerine dönen yabancılar hakkında Türkiye’ye giriş yasağı kararı alınmayabileceği öngörülmüştür. Bu durum herhangi bir hak kullanımına

engel olunmaması ve ihlale yol açılmaması için uluslararası mevzuat çerçevesinde değerlendirilmelidir.

4.2.2.7. Kalkınma Planları

Cumhuriyetin kuruluşundan beri ülkenin belirlenen hedeflere ulaşması amacıyla uzun dönemli planlar var olmaktadır. İlk olarak ekonomik hedefleri içeren sanayi planları ve 1960'lar sonrasında ülkenin uzun vadeli sosyal ve ekonomik hedefleri için hazırlanan kalkınma planları oluşturulmuştur (Onur & Çetiner, 2019, s. 126-127).

Kalkınma planlarında göçle ilgili maddeler dönemin şartlarına, ülkemizdeki yabancı nüfusuna ve yaşanan sorunlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı incelendiğinde daha çok göç ve uluslararası koruma alanındaki hukuki ve kurumsal eksikliklerin tamamlanması ve yerel uyuma dair hususlar yer almakta yabancıların geri dönüşüne dair herhangi bir ifade içermemektedir (TBMM, 2013, s. 50).

Ancak 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nın "2.3.12. Dış Göç" başlığı altında "Gönüllü geri gönderme mekanizmaları yaygınlaştırılarak etkin bir şekilde uygulanacaktır" ifadesi yer almaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 155). Söz konusu maddenin Plan'da yer alma nedeninin zamanla yabancı sayısındaki artış ve buna bağlı olarak artan sosyal tansiyonun dikkate alındığı ve bu minvalde yerel uyumun yanı sıra en uygun çözüm önerisi olan gönüllü geri dönüşe dair de çalışmaların yapılması gerekliliği olduğu söylenebilir.

2024-2028 yıllarını kapsayacak olan ve görece yeni yayımlanmış 12. Kalkınma Planı'nda da daha önceki planlarda yer alan hedeflere benzer hatta daha genişletilmiş ifadeler yer verilmiştir. Söz konusu belgenin "Uluslararası Göç" başlıklı bölümünde düzensiz göçle etkin mücadele edileceği ve yabancıların gönüllü geri dönüşlerinin sağlanacağı, düzensiz göç hareketliliğini en aza indirmek için kaynak ülkelerde çalışmalar yapılacağı hatta bu çalışmalarda öncü olunacağı ve gönüllü, güvenli ve onurlu geri gönderme mekanizmalarının yaygınlaştırılacağı ifade edilmektedir. Ayrıca belgenin "Çok Taraflı Kalkınma İşbirliği" bölümünde düzensiz göçle mücadele de külfet paylaşımı ve gönüllü geri dönüşlerin teşviki konularının başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşların gündeminde tutulması, yapıcı çözüm önerileri ve ortak projelerin geliştirilmesine devam edilmesi vurgulanmıştır (On İkinci Kalkınma Planı, 2023).

Söz konusu maddeler ele alındığında göç olgusunun kaynağında çözümüne yönelik çalışmaların önceliklendirilmesi, başta düzensiz göçle mücadele olmak üzere gönüllü ve güvenli geri dönüş mekanizmalarının yaygınlaştırılması, yapıcı öneriler ışığında BM ve diğer uluslararası kuruluşlarla bu alanda çalışmaların devam ettirilmesinin gerekliliğinin altı çizilmiştir.

4.3. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması

Sınır dışı etmeye ilişkin mevcut geleneksel yöntemlerin çözümünde yetersiz kalması yetkilileri daha pratik ve yeni arayışlara sevk etmiştir. Bu çerçevede yasadışı göçmenlerin gönüllü olarak kendiliğinden ülkeyi terk etmeleri sınır dışı işlemlerinde tercih edilen bir yöntem olmaktadır. Çünkü bu yöntemde sınır dışı etme süreci ileri aşamalara taşınmadan daha ilk basamaklarında sonuçlanmaktadır. Ayrıca gönüllü geri dönüşte kişinin idarenin sınır dışı prosedürüne tabi tutulmadan kendi iradesiyle hareket etmesi söz konusu olduğundan, idarenin bu yöndeki kararına karşı itirazda bulunma olasılığının son derece düşük olmasıdır. Bu şekilde uygulanan bir yöntem yabancıya gönüllü olması sebebiyle itirazlar çok daha az olmaktadır.

Bu bölümde güvenli, destekli, insan onuruna yakışır gönüllü geri dönüşü ve sürdürülebilir yeniden uyumu sağlamak amacıyla Göç İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve Türk Kızılay'ı ortaklığında kurulan "Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın kuruluş ve operasyonel süreçleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Akabinde mekanizmanın paydaşları ve her bir paydaşın mekanizmadaki yeri incelenmiştir. Bunun yanı sıra mekanizma kapsamında olan yabancılar ile onlara sağlanan destekler ve gönüllü geri dönüş programlarının yarattığı fırsatlar ile doğurduğu riskler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

4.3.1. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Süreçleri

Bu başlık altında, mekanizmanın kuruluş sürecine ayrıntılı bir şekilde odaklanılacak ve daha sonra mekanizma kapsamında gerçekleştirilen operasyon sürecine ilişkin kapsamlı bilgiler sunulacaktır. Bölümün içeriğinin hazırlanmasında, açık kaynaklardan edinilen bilgilerdeki kısıtlılık nedeniyle araştırmacının konumu önemli bir rol oynamıştır.

Araştırmacı, bu sınırlamalara rağmen bu bölümün hazırlanmasına katkıda bulunmuş, ancak çalışmanın nesnel tarafsızlığına zarar vermemek amacıyla özenli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu minvalde ortaya konulan kapsamın önemli bir kısmını araştırmacının çalışma deneyimi çerçevesinde edindiği bilgilere dayalı olduğu açıkça beyan edilir.

4.3.1.1. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Kuruluş Süreci

2016 yılında Göç İdaresi Başkanlığı, düzensiz göçle etkin mücadele ve yurdunu terk etmiş kişiler için kalıcı çözüm bulmak amacıyla Ulusal Destekli Gönüllü Geri dönüş Mekanizması'nın kurulmasına yönelik çalışmalara başlamıştır (Tarman, 2023, s. 33). Başkanlık gönüllü geri dönüşle ilgili uluslararası mevzuatla uyumlu ulusal mevzuat çalışmalarını bir yandan yürütürken diğer yandan kurumsal çalışmalarını sürdürmüştür. Bu minvalde paydaş belirleme sürecine dair çalışmalar yürütülmüş ve bu kapsamda mekanizmanın paydaşları Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve Türk Kızılay'ı olarak belirlenmiştir (ICMPD, 2022b, s. 1)

Yapılan istişareler sonucunda mekanizmanın dört paydaşı 2019 yılında insan haklarına saygı çerçevesinde, gönüllü olarak ülkelerine dönmek istediklerini beyan eden düzensiz göçmenlerin, insan ticareti mağdurlarının, mahsur kalmış göçmenlerin, uluslararası koruma başvuru sürecindeki tüm yabancıların destekli ve gönüllü geri dönüşlerine öncelik verilmesi ve menşe ülkelerine sürdürülebilir bir şekilde yeniden uyumlarının sağlanması konusunda kararlıklarını teyit ederek "*Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması Hakkında Ortak Niyet Beyanı*" imzalamıştır (Türk Kızılay, 2019). Bu beyan doğrultusunda UDGGDM'sı resmi olarak kurulmuştur.

2020 yılında ise paydaşlar ulusal destekli gönüllü geri dönüş mekanizmasının en etkin şekilde geliştirilmesi ve işletilmesi için "*Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması İş Birliği Protokolü*" imzalamıştır. YUKK 63. madde ve YUKK Uygulama Yönetmeliği 121. maddesine dayanan bu protokolle ulusal mekanizma işlerlik kazanmıştır. Protokolde paydaşların hangi desteği sunacağı ve rollerinin ne olacağı açık bir şekilde belirlenmiştir (GİB, 2020).

Birleşik Krallık tarafından finanse edilen ICMPD iş birliğinde gönüllü geri dönüş işlemlerinin iyi işlemlerini ve yeniden entegrasyon politikaları ve programlarının geliştirilmesi olanaklarının araştırılması amacıyla yürütülmüş "*Türkiye'de Göç Yönetimini*

Güçlendirmek için Ek Politikaların ve Tedbirlerin Kullanımının Güçlendirilmesi” Projesi (SUPREME Projesi) kapsamında 5 Mart 2021 tarihinde 44 Afganistan uyruklu düzensiz göçmenin İstanbul’dan Kabil’e gönüllü dönüşü gerçekleştirilmiştir (TBMM, 2021, s. 14). Destekli gönüllü geri dönüş operasyonlarının ilk pilot uygulaması ile mekanizma önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır.

2021 yılında mekanizma için gerekli kurumsal ve fiziki kapasitenin kurulması ve gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum operasyonların gerçekleştirilmesi amacıyla Danimarka, Norveç ve Hollanda tarafından fonlanan 5 milyon Avronun üzerinde bütçeye sahip *“Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi”* Projesi (N-AVRR Projesi) ICMPD iş birliğinde hayata geçirilmiştir (ICMPD, 2023e). Ulusal mekanizmanın bir program olduğu düşünüldüğünde N-AVRR Projesinin de bu programın omurgasını oluşturduğu söylenebilir. Halen devam etmekte olan proje ile Ulusal mekanizmasının kurulması ve operasyonel hale gelmesi için kapasite geliştirme, farkındalık artırma ve en önemlisi operasyonların gerçekleştirilmesi gibi bir dizi faaliyetler yürütülmüş olup yürütülmeye de devam etmektedir.

Proje kapsamında yeniden uyumun sürdürülebilirliğinde en önemli yere sahip olan menşe ülke iş birliğinin güçlendirilmesi amacıyla menşe ülkelere ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ziyaretler sonucunda mekanizmanın etkinliği ve sürdürülebilirliği için menşe ülke makamları ile yakın iş birliği ve ilişkiler kurularak menşe ülkede sağlanacak desteklerin bürokratik süreçlerine katkıda bulunulmuştur. Ayrıca ziyaretler sonucunda düzensiz göçmenlerin seyahat belgelerinin temini, uyruk tespiti gibi göçün temel süreçlerinde ikili iş birliklerinin güçlendirilmesine destek olunmuştur. Geri dönüşlerin gönüllü olarak gerçekleştiriliyor olması menşe ülke yetkilileri tarafından da tercih edilen bir yöntemdir. Ayrıca yeniden uyum süreçlerinde hizmetlerin menşe ülke dinamiklerine hakim kurumlar tarafından yerine getirilmesinin sağlanması amacıyla söz konusu ziyaretlerde yerel STK’larla da görüşmeler gerçekleştirilmiştir (ICMPD, 2024a). Bu ziyaretler iş birliğini güçlendirmesinin yanı sıra tecrübe aktarımı ve bilgi paylaşımını da barındırmaktadır. Menşe ülkelerle ikili diyalogların yanı sıra hedef ülkelerle de kurulacak göç diyalogu da önemlidir. Bu kapsamda kendi ulusal mekanizması bulunan ve gönüllü geri dönüş alanında bağımsız bir ulusal kurumu olan Fransa, Belçika ve İsviçre gibi ülkelere ziyaretler gerçekleştirilerek aynı zamanda kurumsal kapasitenin en iyi örneklerin incelenmesi yoluyla güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

N-AVRR Projesini tamamlayan nitelikte 2021 yılında İsviçre desteği ve ICMPD iş birliğinde “*Türkiye’de Geri Dönüş Danışmanlığı Kapasitesinin Geliştirilmesi ve Desteklenmesi Projesi- ReConnect I-II*” başlatılmıştır. Proje kapsamında mekanizmanın paydaşları tarafından bir iletişim strateji belirlenmesi kararı alınmıştır. Katılımcı bir süreç izlenerek Türkiye’deki göçmenlere ulaşmaya yönelik iletişim stratejisi destek belgesi hazırlanmış ve söz konusu belge kapsamında yabancıların mekanizma hakkında bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir (ICMPD, 2022, s. 1).

Yürütülen çalışmalar kapsamında mekanizmanın “*gonullugeredonus.org.tr*” adlı resmi web sitesi kurulmuş, gönüllü geri dönmek isteyen yabancıların erişiminin kolaylaştırılması için Alo 157 YİMER’de kullanılan 6 farklı dilde (*Türkçe, İngilizce, Farsça, Arapça, Peştuca ve Rusça*) hizmet vermektedir. Ayrıca öncelikli ülkeler göz önüne alınarak Özbekçe, İngilizce, Türkçe, Bengalce, Somalice, Arapça, Urduca ve Türkmençe bilgilendirme çalışmaları yürütülmekte (örnek için Ek-3’e bakınız) youtube gibi erişimi yaygın kanallarda videolar ve animasyonlar yer almaktadır (örnek için Ek-5’e bakınız). Türkiye’deki yabancı nüfusunun sayısı ve özellikle yabancılara yönelik artan toplumsal ve siyasal gerilim ve tartışmalar sebebiyle mekanizmanın tanıtımında çekinceler oluşabilmektedir. Ancak kişilerin gönüllü geri dönüşlerinin daha insani olması ve sınır dışı işlemlerine göre daha az maliyetli olması gibi hususlar dikkate alındığında doğru iletişim stratejileri kullanılarak mekanizmanın daha fazla yabancıya duyurulması ve bu konuda bilgilendirilme yapılması gerektiği değerlendirilmiştir.

Bu çalışmaların yanı sıra proje kapsamında gönüllü geri dönüş danışmanları el kitapçığı ve menşe ülke raporları hazırlanmıştır. Söz konusu proje ulusal mekanizmanın mihenk taşı olan gönüllü geri dönüş danışmanlarının geri dönme potansiyeli olan yabancılara menşe ülkelerine geri dönme seçeneği konusunda rehberlik edebilmesi için gerekli eğitimlerinin verilmesi konusunda büyük destek sağlamıştır (ICMPD, 2021b, s. 2).

N-AVRR Projesi ile Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam ederken, 27 Nisan 2022 tarihinde mekanizma kapsamında ve proje desteği ile ilk gönüllü geri dönüş operasyonu gerçekleştirilmiş olup 23 Pakistan uyruklu yabancının ülkelerine gönüllü ve destekli geri dönüşü sağlanmıştır.

Gönüllü geri dönüş operasyonlarının standartlarının yükseltilmesi ve gerekli fiziksel kapasitenin artırılması amacıyla Birleşik Krallık tarafından fonlanan ICMPD iş birliğinde

yürütülen “Türkiye’de Destekli Gönüllü Geri Dönüş Koordinasyon Merkezlerinin Kurulması-RETOUR” Projesi kapsamında 7 Eylül 2023 tarihinde Kumkapı İstanbul’da “Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Koordinasyon Merkezi” açılmıştır (ICMPD, 2023f). Göç İdaresi Başkanlığı’nın projeleri incelendiğinde AB üye ülkelerinin zorunlu geri dönüş (sınır dışı) operasyonlarını desteklemekten ziyade gönüllü geri dönüşe yönelik ortak çalışma yaptığı ve bu duruma meyilli olduğu söylenebilir.

Ulusal mekanizmanın tüm giderleri uluslararası projeler aracılığıyla karşılanmaktadır. Bu durum düzensiz göçmenlerin sınır dışı işlemlerinin milli bütçeden karşılandığı göz önüne alındığında alternatif bir tedbir olarak Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması ülkemiz ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra UDGGD Mekanizması’nın tüm giderlerinin uluslararası projelerden sağlanması düzensiz göçmenlerin ülkemiz ekonomisine sebep olduğu yükü azaltmaktadır. Ancak söz konusu fonların ulusal olmaması uluslararası fonlara bağımlılığı artırmakta bahse konu fon sağlayıcıların önceliği olmadığı takdirde mekanizmanın sürdürülebilirliğinde sıkıntılar yaşanmasının muhtemel olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda mekanizmanın finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması için düzenli fon kaynaklarının oluşturulması için adımlar atılmalıdır.

Son olarak, Türkiye’deki düzensiz göç istatistikleri dikkate alındığında öncelikli ülkelerin Afganistan, Suriye, Türkmenistan, Özbekistan, İran, Fas, Irak, Mısır ve Sudan olabileceği değerlendirilmektedir (GİB, 2024). Ulusal mekanizma kapsamında ilk pilot uygulamanın Afganistan’a sonrasında Pakistan’a yapıldığı bilinmektedir. Ancak geri gönderme yasağı kapsamında şuan Suriye ve Afganistan’a mekanizma kapsamında geri dönüşlerin yapılmadığı düşünülmektedir.

4.3.1.2. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Operasyonel Süreci

Ulusal ve uluslararası yükümlülüklerinden doğan sorumlulukları çerçevesinde Türkiye, hem sınır dışı işlemleri hem de gönüllü geri dönüş işlemlerini GİB Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşlemleri Genel Müdürlüğü altında yerine getirmektedir. UDGGDM’nin aşamaları temelde dört adımı kapsamaktadır. Bu adımlar başvuru, mülakat, karar ve dönüş sürecinden oluşmakta olup geri dönüş danışmanları tarafından takip edilmektedir. Mekanizmanın ilk basamağında yer alan başvuru sürecinde, gönüllü geri

dönüşten yararlanmak isteyen yabancı, yasal temsilcisi veya avukatı altı dilde online hizmet veren “gonullugeredonus.org.tr” websitesinde yer alan gönüllülük beyanını da içeren başvuru formunu doldurarak, il göç idaresi müdürlüklerinden veya Türk Kızılay’ının ofislerinden, sınır kapılarından, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile kolluk birimleri aracılığıyla gönüllülük beyanını da içeren ön başvuru yapabilmektedir. Sayılan yollardan biri sonucunda ön başvuru yapmış yabancı ile bir ön görüşme Türk Kızılay’ında görevli personel tarafından gerçekleştirilir yabancı koşullar ve süreç hakkında bilgilendirilerek gönüllülük beyanı tespit edilen yabancı ve varsa aile üyeleri gönüllü geri dönüş merkezlerine başvurusu alınması için yönlendirilir. Bu noktada, gönüllülük beyanının alınmasına ilişkin izlenen usul ve esaslar oldukça önemlidir. AİHM’nin *Akkad v. Türkiye Kararında*, Mahkeme yabancı tarafından doldurulan gönüllü geri dönüş formunun maktu ve önceden hazırlanmış olduğu, başvuranın kişisel durumuna dair ayrıntı içermediği ve başvuranın menşe ülkesinden ayrılmasına sebep olan risklerin neden geçerli olmadığına dair bilgi içermediği gerekçesiyle (gerekçelerden yalnızca biri) Türkiye’ye ihlal kararı vermiştir (Akkad v. Türkiye, 2022).

Ön başvurusu olumlu değerlendirilen kişi ve varsa aile üyelerine bir mülakat tarihi verilir. Mülakat geri dönüş danışmanı yetki belgesine sahip ve Başkanlık tarafından görevlendirilen gönüllü geri dönüş danışmaları tarafından gerçekleştirilmektedir (İGA Yönetmeliği, 2022). Gönüllü geri dönüş danışmanları tarafından yapılan her mülakat kişiye özel olarak gerçekleştirilmektedir. Göç etmenin arkasında bulunan kök sebebi araştırılır ve buna ilişkin özelleştirilmiş bilgiler kişi ile paylaşılmaktadır. Örneğin yabancı ülkesinden yaygın şiddet olayları ya da herhangi bir ayrımcılığa uğradığı iddiası ile uluslararası koruma başvurusu yapmış ve ülkesinden ayrıldığı günden mülakat gününe kadar geçen sürede menşe ülkesindeki yapısal, hukuki, ekonomik, sosyolojik değişiklikler olmuş olabilir. Başka bir deyişle yabancı menşe ülkesindeki güncel koşullar hakkında bilgilendirilir. Bu kapsamda mülakat aşamasının en önemli unsuru doğru, güvenilir ve güncel menşe ülke bilgisidir. GGD Danışmanı bu bilgileri tarafsız ve doğru bir şekilde kişiye aktarmakla da yükümlüdür. Bu sorumluluk geri göndermeme ilkesinin uygulanması için en önemli unsurdur. Yabancıların hassas durumda olup olmadığı, herhangi bir tedavi görüyor ise menşe ülkede tedavisinin karşılanıp karşılanamayacağı bu aşamada tespit edilmektedir.

Mülakatı olumlu değerlendirilen kişi, mekanizmanın diğer basamağına geçer ve seyahat planlaması yapılır, Seyahati için gerekli belgelerin teminine dair misyon

temsilcilikleriyle iletişim konusunda gerekli kolaylık sağlanarak çıkışına kadar ihtiyaç olması halinde sağlık ve barınma ihtiyaçları karşılanır. Yabancıya çıkış öncesi veya varış sonrası geri dönüş desteği sağlanabilir. Seyahat planlaması yapılırken yabancının uygun olacağı tarihte yapılması önem arz etmektedir. Kişinin ülkede geçirdiği süre de göz önünde bulundurularak kendisi içinde en uygun tarih karşılıklı diyalog şeklinde belirlenir. Yabancıya hiçbir şekilde seyahat tarihi konusunda dayatma yapılmamakta olup mekanizmanın her aşamasında gönüllüğün esas olması sebebiyle yabancıya uygun olmayan bir tarihin seçilmesi durumunda geri dönüşten vazgeçilebilir. Geri dönüşten vazgeçme sayılarının artması aslında mekanizmada bir alanda bilgi ya da işlem süreçlerinde bir problem olduğu çıkarımını da yaptırabilir.

Ayrıca mülakat sırasında geçmiş bilgi ve mesleki tecrübeleri göz önünde bulundurularak yapılan bireysel değerlendirme sonucunda yabancının ülkesine yeniden uyum sağlayabilmesi için ayni ya da nakdi yeniden uyum desteği alması gerektiğine karar verilebilir. Burada belirlenen destek ile yabancının mesleki bilgi ve becerisinin uyuşması sürdürülebilir bir yeniden uyum için kritik bir öneme sahiptir. Kişiyeye geri dönüş sonrası verilen desteğin devam edip etmemesini ölçmek, yeniden uyumun izleme ve değerlendirmesinin göstergelerinden biridir. Yeniden uyum desteği ne kadar uzun süre kişi tarafından benimsenerek sürdürülürse bu alandaki izleme sonucunun da o oranda başarılı olduğundan bahsedebilir. Aksi durumda mülakat ya da geri dönüş danışmanlığı sürecinde bir bilgi eksikliği ya da kişinin vermiş olduğu bilgilerde eksiklikten kaynaklanmış olabilir.

Yapılan mülakatlar ve araştırmalar sonucunda Türk Kızılay ve Göç İdaresi Başkanlığı yetkilileri tarafından daha önceki iş deneyimi, menşe ülkesindeki durum, geri dönüş sağlayacak kişinin çalışacağı iş sektörü gibi konularda ön incelemeler yapılarak menşe ülkesine döndüğünde yabancıya verilecek yeniden uyum desteğinin türü ve şekline karar verilir. Seyahat planlaması sonrasında yabancıların çıkış işlemleri sırasında gerekli koordinasyonun sağlanması, geri dönüş desteğinin verilmesi amacıyla geri dönüş danışmanları uçağın kapısına kadar eşlik eder ve dönüş sonrası ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla nakdi destek ödemesi yapılır.

Mekanizmanın her aşamasını kapsayan izleme ve değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. İzleme ve Değerlendirme için somut ve ölçülebilir izleme ve değerlendirme göstergeleri çok önemlidir. UDGGDM kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların etkin ve insani bir çerçevede yürütülmesini ve sürdürülebilirliğini ölçmek,

UDGGDM'nin güncelliğini korumak ve kalite düzeyini artırmak için dört paydaşın temsilcilerinin olduğu ve ICMPD tarafından sekreteryaya hizmetlerinin yürütüldüğü izleme ve değerlendirme grubu kurulmuştur (ICMPD, 2023d). Söz konusu grup yabancıyı çıkış öncesi, varış sonrası, varıştan üç ay, altı ay ve bir yıl süre ile izler ve operasyonu değerlendirir, süreçlerin herhangi birinde bir aksaklık gözlemlendiği takdirde raporlanır ve paydaşlar söz konusu aksaklığın giderilmesi üzerine çalışmalar yürütür (detaylı bilgi için Ek-6'ya bakınız).

Ulusal mekanizma kapsamında Eylül 2023 sonu itibariyle 1043 kişinin gönüllü geri dönüşü sağlanmıştır. Yararlanıcıların %75'i erkek, %15'i kadın ve %10'u çocuktur. Destekli gönüllü geri dönüşü sağlanan yabancıların yarısından fazlası Pakistanlıdır. Aynı desteklerin tamamı Pakistan'a gerçekleştirilmiştir (bilgi için Ek-2'ye bakınız). Nakdi yeniden uyum desteği ise mekanizma kapsamında 180 kişiden fazla kişiye sağlanmış; insan ticareti mağdurları, hassas gruplar ve refakatsiz çocukların geri dönüşü ve yeniden uyumu mekanizma kapsamında önceliklendirilmiştir (gonullugeredonus.org.tr, 2023).

Gönüllü geri dönüş ve yeniden uyumun sağlanmasında dikkat edilmesi gereken ve temel ilkeler olarak sayılan başlıklar menşe ülkesine geri dönüşün gönüllü olması, kişinin dönüş öncesi, sırası ve sonrasında güvenliğinin sağlanması, her durumda geri göndermeme ilkesine uyulması ve yeniden uyum faaliyetleri ile geri dönüşün sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Mekanizmanın en önemli saç ayaklarından biri bilgilendirme sürecidir. Gönüllülük olgusunu etkileyen temel faktörler kapsamında geri dönecek göçmenin doğru, yeterli ve tarafsız bir şekilde bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede yetkin kişiler tarafından yabancıya destekli ve gönüllü geri dönüşünün nasıl olacağı, hak ve yükümlülüklerinin neler olduğu ve menşe ülkesi hakkında doğru ve tarafsız bilgilendirilmesi önemlidir. Bu durum gönüllü geri dönüşlerde gönüllülük ilkesini doğrudan etkilemekte ve menşe ülkeye geri dönüş hakkının kullanılmasında kritik bir role sahip olmaktadır. Bu hizmetlerin sağlanması adına mekanizmanın en önemli aktörleri olan "Geri Dönüş Danışmanlığı" pozisyonu oluşturulmuş ve bu geri dönüş danışmanları bir dizi özelleştirilmiş eğitime tabii tutularak sertifikalandırılmıştır. Eğitim sürecinin en önemli odak noktası ise menşe ülke bilgisini sağlamanın yanı sıra davranış biçimlerini de ele almasıdır.

Ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiler için uzun vadede devletler tarafından desteklenen çözüm türlerinden biri olan gönüllü geri dönüşten beklenen, bir kurumun veya devletin üstlendiği görevin yerine getirilmesinden ziyade, insan onuruna yakışır bir geri dönüşün gerçekleşmesidir. Ayrıca yabancı gönüllü geri dönüş için UDGGDM'ye

başvurduğunda döneceği menşe ülkede geri göndermeme ilkesine ters düşecek bir durum olması halinde gönüllü geri dönüş gerçekleştirilmemeli aksi halde Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal edilmiş olacaktır.

Bu kapsamda gönüllü geri dönüş programı uygulanırken uluslararası göç kuramlarının dikkate alınması da önemlidir. Bu minvalde, uluslararası göç kuramları çerçevesinden konu incelendiğinde ilk olarak, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programlarına dair insan hakları odaklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bu anlayışa göre göçmenlerin temel insan haklarına saygı gösterilmesi gerekmekte ve gönüllü geri dönüş programlarının bu hakları güçlendirmek amacıyla oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, göçmenlerin onur, güvenlik ve adil muamele haklarına odaklanarak, dönüş süreçlerinin her aşamasında bu değerlere uyulması gerektiğini savunmaktadır. Bu teoriden hareketle görüşmelerde alınan gönüllülük beyanı, geri dönüş sırasında geri göndermeme ilkesine riayet, geri dönüş yapacak yabancının çıkış öncesi, yolculuk sırasında ve varış sonrası güvenliğinin sağlanması ve tüm bu başlıkları ilgilendiren ve kişinin kararını etkileyecek olan menşe ülkesi hakkında doğru, güvenilir ve objektif bilgilendirme temel yapı taşlarından biridir.

Diğer bir teorik bakış açısı ise ekonomik kalkınmaya yöneliktir. Bu teoriye göre, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programları, göçmenlerin kendi ülkelerine dönerek ekonomik olarak katkıda bulunmalarını sağlamalıdır. Bu bakış açısı kapsamında, yerel ekonomiyi canlandırmak, iş olanakları oluşturularak geri dönüş yapan bireylerin ve bireylerin bulunduğu toplumların sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesi hedeflenmektedir. Ayrıca, kültürel uyuma odaklanan bir teorik perspektif de mevcuttur. Bu teori, göçmenlerin kendi kültürlerine sağlıklı bir şekilde dönmelerini ve bu kültürlerini koruma çabalarını destekler. Programların, göçmenlerin kültürel bağlarına saygı göstermeleri ve bu bağları güçlendirmeleri gerektiği savunulmaktadır. Bu teoriden hareketle yeniden uyum faaliyetlerinin menşe ülkelerin kalkınmasına katkı verecek şekilde oluşturulması özellikle “start-up” denilen başla ve bitir şeklinde geri dönen kişinin kısa vadede gelir getirici işler kurması veya gelir getirici işlerde çalışması olarak şekillenmelidir. Bu tür işlere makine alınması yoluyla terzilik yapılması ya da Pakistan’da ulaşımda çok kullanılan “rickshaw” gibi araçların temin edilmesi yoluyla taşımacılık yapılması örnek olarak verilebilir. Bu noktada özellikle yeniden uyum desteğinin belirlenmesi ve sağlanması konularında Türk Kızılay’ı ve TİKA’nın rolü devreye girmektedir.

Devlet egemenliği kapsamında ele alınan gönüllü geri dönüş perspektifine göre ise devletin sınırları içerisinde kanunlarını koruma, sınır güvenliğini gözetme, düzensiz göç, göçmen kaçakçılığı, sınır aşan suçlar ve insan ticareti gibi konularla mücadele etmede aktif rol alma gibi hakları bulunmaktadır. Herkesin istediği ülkeden ayrılma ve ülkesine dönme hakkı bulunmaktadır. Ancak geri göndermeme ilkesi ile çakışmadığı durumlarda devletin bu kararına saygı duyulması gerektiği savunulmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi geri dönüş ve bulunduğu ülkeden ayrılma bir hak iken bu dönüşün nasıl olacağının belirlenmesi devletin takdir yetkisidir. Uygulamada devletin sınır dışı işlemlerine nazaran gönüllü geri dönüş programlarını tercih etmesi için birçok sebep bulunmaktadır. Bunlar arasında sınır dışı işlemlerine göre insan hakları ihlallerinin daha az olası olması, seyahat belgesi temin süreçlerini kolaylaştırma, göçmenlerle işbirliği yapma ve geri gönderme merkezlerinde düzensiz göçmenlerin barındırılması için harcanan süre ve maliyeti azaltması sayılabilir.

Sonuç olarak, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programlarına dair uluslararası teoriler ve Türkiye'deki pratikler farklı bakış açıları sunmakta ve bu programların nasıl tasarlanması gerektiği konusunda ülkelere rehberlik etmektedir. İnsan hakları, ekonomik kalkınma ve kültürel uyum gibi çeşitli faktörlerin bir araya gelmesi, etkili ve sürdürülebilir programların oluşturulmasını sağlayabilir. Bu gibi teoriler başarılı programların tasarlanması ve bir hak ihlaline yol açılmaması için dikkat edilmesi gereken unsurları içermektedir.

Son olarak ulusal mekanizmanın nasıl işlediği, paydaşların neler yaptığı, paydaş olmasa da yerel STK'ların sürece nasıl dâhil olduğu ve operasyonel süreci yürütürken yaşanan sıkıntılar ve olası risklere dair detaylı bilgilere ulaşılammıştır. Araştırmacı ulusal mekanizmanın operasyonel sürecine dair mevcut bilgilerinden faydalanmış süreci tarafsız ve nesnel bir şekilde sürdürmüş ancak açık kaynaktan edindiği bilgiler sınırlı kalmıştır.

4.3.2. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Paydaşları

6458 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nde gönüllü geri dönüş uygulamasının kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, ilgili ülke makamları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılarak gerçekleştirilebileceği öngörmüştür. Bu kapsamda paydaş belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar sonucunda Ulusal Mekanizmanın paydaşları *Göç İdaresi Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve Türk Kızılay'ı* olarak belirlenmiştir.

4.3.2.1. Göç İdaresi Başkanlığı

Yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'den çıkışları, Türkiye'de kalışları ve uluslararası koruma talep edenlere sağlanacak korumanın kapsamının belirlenmesi ve söz konusu alanlarda gerekli çalışmaların yürütülmesi amacıyla İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 11 Nisan 2013 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Kanun ile kurulmuştur (YUKK, 2013, s. 41). Söz konusu Genel Müdürlük 15 Temmuz 2018 tarih ve 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılanmasında değişiklik yaşanmış ve Göç İdaresi Başkanlığına dönüştürülmüştür (4 nolu CBK, 2018). Ayrıca 21 Kasım 2023 tarihinde yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Başkanlık altında Sınır Yönetimi Genel Müdürlüğü kurulmuş olup Başkanlık, entegre sınır yönetimiyle ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesi ve sınır yönetimi alanında görevli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanması görevlerini de devralmıştır. Bahse konu değişikliklerle birlikte Başkanlık altında altı Genel Müdürlük oluşturulmuştur. Yeni yapılanma sonucunda Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğü UDGGDM'nin işleyişinden sorumlu Genel Müdürlük olarak belirlenmiştir. Ayrıca Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü altında gönüllü geri dönüş ve yeniden yerleştirme iş ve işlemlerinden sorumlu Yeniden Yerleştirme ve Gönüllü Geri Dönüş Daire Başkanlığı kurulmuştur (GİB, 2022b). Aynı kurum altında gönüllü geri dönüşü dair iş ve işlemlerin yürütülmesi için farklı birimlerin görevlendirilmesinin yetki karmaşasına yol açabileceği değerlendirilmektedir.

Son olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 163. maddesinde Göç İdaresi Başkanlığının yurtdışı teşkilatının görevleri arasında "*Düzensiz göçe konu yabancıların sınır dışı edileceği veya gönüllü geri dönüşlerinin sağlanacağı ülkelerde bu faaliyetleri kolaylaştırmak amacıyla gerekli temas ve bağlantıları kurmak*" ifadesi yer almaktadır (4 nolu CBK, 2018, s. 86). Ancak mekanizmayı destekleyecek olan Göç İdaresi Başkanlığının yurt dışı teşkilatı aktif olmadığı bilinmekte olup geri dönüş işlemleri için de bir an önce aktifleştirilmesinde fayda görülmektedir. Yurt dışı teşkilatının ileriki dönemde kurulması ulusal mekanizmanın özellikle yeniden uyum süreçlerindeki komplikasyonlar da dahil olmak üzere yerel paydaş belirleme, menşe ülke ile sıcak ilişkiler kurulması, yerinde verilen yeniden aynı desteklerin izlenmesi gibi bir çok hususta mekanizmanın menşe ülkelerle ilişkilerinin daha da derinleşmesini sağlayabilecektir.

Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması kapsamında Göç İdaresi Başkanlığının görevleri; gerekli mevzuat çalışmasını yapmak, uygulama sürecinde paydaşlar tarafından kullanılacak sisteme dair çalışmalar yürütmek, paydaşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak, geri dönüşü sağlanacak yabancıları tespit etmek ve yabancıların menşe ülkelerine ya da gidebilecekleri üçüncü ülkeye dönüşünü planlayıp gerçekleştirmek, Türkiye içerisinde yapılması planlanan eğitim, meslek edindirme kursu vb. eğitim faaliyetlerinin planlama ve ilgili paydaşlarla gerçekleştirmek, hassas durumda bulunan yabancılarda dahil olmak üzere yabancılara menşe ya da üçüncü ülkede sağlanacak desteği tespit etmek, mekanizma kapsamında görev alacak tüm paydaşların personeline hizmet içi eğitim sağlamak, tanıtıcı materyal hazırlamak, mekanizma kapsamında ortaya çıkabilecek ihtiyaçları cevap verebilecek stratejileri geliştirmek olarak sıralanabilir.

Bilindiği üzere 2019 yılında 6458 sayılı Kanun'a eklenen 57/A ve 60/A maddeleriyle YUKK'un 52-60 maddeleri arasında düzenlenen düzensiz göçmenlerin sınır dışı ve idari gözetim işlemlerine daha insani bir boyut getirilmiş ve bunun sonucunda ulusal mekanizma ve idari gözetime alternatif tedbirler ülkemizin göç politikasına farklı bir bakış açısı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, YUKK Uygulama Yönetmeliği'nde gönüllü geri dönüşü teşvik edici bir anlayış ortaya konulmaktadır. Gönüllü geri dönüşün kolaylaştırılmasına nazaran teşvik edilmesi özellikle geri göndermeme ilkesinin ihlaline karşı daha dikkat edilmesi gereken bir uygulamadır. Bu kapsamda Başkanlık gönüllü geri dönüşlerin teşviki sırasında geri göndermeme ilkesine riayet etmeli, yabancıların menşe ülkelerine geri dönüşlerine yönelik ikna edici ya da zorlayıcı uygulamalardan kaçınmalıdır. Son olarak, sınır dışı etme ve destekli gönüllü geri dönüş prosedürlerinin bağımsız iki uygulama olması sağlanmalıdır. Bu minvalde, iki prosedürün ayrıldığı noktalar netleştirilmeli ve kısa sürede ilgili mevzuatla uyumlu gönüllü geri dönüş prosedürleri ile ilgili ikincil mevzuatların çıkarılması önerilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye'nin göç yönetimi hem ülke içinde iç siyasete göre hem de çevre ülke de dinmek bilmeyen olaylara göre yön alacağı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra göç yönetimindeki sorunlar sadece mülteci ve göçmenler ile ilgili değildir. Türkiye'nin demokratik, sosyal, siyasal ve hukuksal olan yapısal sorunları da göç yönetimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Sağiroğlu, 2016, s. 45). Bu minvalde, planlanacak ve uygulanacak politika ve stratejilerde bu hususların önemi unutulmamalıdır.

4.3.2.2. Dışışleri Bakanlığı

Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması kapsamında Dışışleri Bakanlığı faaliyetlerin daha etkin ve hızlı bir şekilde yürütülebilmesi adına önemli bir rol üstlenmektedir. Bakanlığın, gerek yabancıların ülkemizde mukim dış temsilcilikleri ile yabancılar ülkelerine geri dönüş sürecinde seyahat belgesi temini ve diğer alanlarda iş birliği ve koordinasyonun sağlanması gerekse de menşee ülke yetkili makamlarıyla temas kurarak yeniden uyum süreçlerini destekleyici faaliyet ve girişimlerde bulunması önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, yabancıların dönüşünün sağlandığı menşee ülkede ya da gidebilecekleri üçüncü bir ülkede UDGGDM çerçevesinde o ülke makamlarıyla gerekli temasları kurması ve koordinasyon sağlanması ayrıca, menşee ülkede, GİB tarafından UDGGDM'ye ilişkin iletilen materyaller kullanılmak suretiyle yerel makamlarla işbirliği içerisinde bilgilendirici ve tanıtıcı faaliyette bulunması Dışışleri Bakanlığına mekanizma kapsamında yürütülecek faaliyetlere ilişkin atfedilen roller arasında sayılabilmektedir.

Özetlemek gerekirse UDGGD Mekanizması kapsamında Dışışleri Bakanlığı'nın görevi menşee ülke ya da gidebilecekleri üçüncü bir ülkede UDGGDM çerçevesinde o ülke makamlarıyla gerekli temasları kurmak ve koordine etmek, menşee ülkede GİB iş birliğinde yerel makamlarla iş birliği içerisinde bilgilendirici ve tanıtıcı faaliyette bulunmak olarak tanımlanabilir.

4.3.2.3. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

TİKA, uluslararası kalkınma iş birliği faaliyetleri çerçevesinde, ülkelerin ekonomik, sosyal ve insani kalkınma süreçlerini desteklemek ve küresel düzeydeki sorunlara, hızlı ve kalıcı çözümler sunmak amacıyla 60 ülkede 63 program koordinasyon ofisi ile 150 ülkede faaliyet göstermektedir. Bireysel anlamda yardımda bulunmaktan ziyade daha büyük projelerle daha büyük kitleleri, toplumları ve devletleri ilgilendiren, etkileyen çalışmalar yürütmekte olan TİKA, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum kapsamında bilhassa menşee ülkelerde mesleki eğitim faaliyetleri, istihdam oluşturuocu projeler ve temel kalkınma faaliyetlerini yürütmesi önem arz etmektedir (TİKA, 2023).

Bu kapsamda, TİKA, geri dönüş yapan kişilerin ev sahibi toplumlara yeniden uyumunu kolaylaştırmak amacıyla menşee ülkede kamu kurumları, STK'lar ve özel sektör

kuruluşları gibi ilgili kurumlarla iş birliğinde bulunabilmekte ve ayrıca, UDGGDM kapsamında sunulan proje bazlı, mesleki eğitim, kurumsal kapasite artırımı gibi alanlar ile tarım, hayvancılık, girişimcilik vb. gibi istihdam yaratıcı ve gelir getirici kalkınma projelerini değerlendirerek gerçekleştirebilmektedir.

TİKA, Türki Cumhuriyetler, Asya ve Afrika’da kalkınma yardımı konusunda oldukça tecrübeli bir kuruluştur ve bu deneyimi yeniden uyum alanına uygun hale getirebileceği değerlendirilmektedir. TİKA göçmenlerin yeniden uyumu için uzun vadeli teşvikleri olan kapasite geliştirme programları sunmaktadır. Bu, TİKA nın yeniden uyum programı için doğrudan bir operasyonel ortak olmadığı, ancak en iyi şekliyle kapasite geliştirme ortağı olarak tanımlandığı anlamına gelmektedir. Mevcut dönüş sayıları değerlendirildiğinde TİKA’nın menşe ülkedeki yeniden uyum faaliyetlerine çok katkı sağlamamış olacağı ve uzun soluklu bir partner olarak mekanizmanın paydaşı olarak seçilmiş olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca TİKA ve Türk Kızılay’ının bulunmadığı menşe ülkelerde yeniden uyum faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için yerel partnerler ile görüşülmesinde fayda görülmektedir. TİKA’nın mekanizmadaki en önemli rolü ise menşe ülkede yerel partnerlerle yakın çalışabilmesi ve yerelde uygun destekleri sağlayarak mekanizmadaki yeniden uyum süreçlerine sürdürülebilirlik adına büyük katkı ve pozitif dışsallık sağlayabilmesidir. Bu yalnızca desteğin sağlanacağı kişilere değil aynı zamanda kalkınma odaklı yerelde yaşayan kişilere de istihdam yaratabilmektedir.

4.3.2.4. Türk Kızılay

UDGGDM kapsamında Türk Kızılay’ın görevleri: menşe ülkesine ya da üçüncü bir ülkeye gönüllü olarak dönmek isteyen yabancılara geri dönüş danışmanlığı, nakdi destek, barınma, iyileştirme, mesleki eğitim, istihdam fırsatları gibi programlar yürütmek; geri dönüş danışmanlığının etkin şekilde yürütülmesi ve kişiye bu çerçevede sağlanan bilgilerin güncelliğinin sağlanması amacıyla o ülkedeki Kızılay temsilcilerinden bilgi edinmek ve paydaşlarla paylaşmak; UDGGDM’nin amacı doğrultusunda etkin ve insani bir çerçevede yürütülmesini ve sürdürülebilir sonuçlar vermesini teminen bağımsız bir izleme ve değerlendirme sürecini uygulamaya geçirmek; UDGGDM’nin işleyişi için sağlanacak olan ulusal ve uluslararası fonların göçmenlerin menşe ülkelerine gönderilmesi ve yeniden entegrasyonlarının sağlanması amacı ile kullanmak olarak sıralanabilir. Türk Kızılay’ı 2021 yılında Afganistan ve Pakistan Kızılay’ı ile etkin geri dönüşlerin gerçekleştirilebilmesi

amacıyla iş birliği anlaşması imzalamıştır (Küçük, 2022). N-AVRR Projesi'nde ICMPD'nin uygulayıcı ortağı olan Türk Kızılay'ına gönüllü geri dönüş başvuruların alınmasından menşe ülkedeki yeniden uyum çalışmalarına kadarki süreçte birçok görev düşmekte olup mekanizma için önemli bir partnerdir.

Türk Kızılay hem bir STK olması hem de insani yardım kuruluşu olarak Uluslararası Kızılay Kızıllaç Dernekleri Federasyonu'nun bir parçası olması dolayısıyla geniş bir iletişim ağı ve hinterlantına sahip bir kurumdur. Bu iletişim ağı kullanılarak Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesinde önemli değere sahip menşe ülkelerin ulusal mekanizmanın görev alanına katılımını kolaylaştırmakta ve düzensiz göçle mücadele de efektiflik katmaktadır.

Ulusal mekanizmanın paydaşları olan Türk Kızılay'ı bireyselleştirilmiş yardım sağlama da, TİKA ise daha geniş topluluklara destek için giden yolları oluşturma da gerekli kapasiteye sahiptir. Ancak bu Türkiye'nin öncelikli menşe ülkeleri için yeterli midir sorusu sorulmalıdır. Türkiye ve menşe ülkelerdeki yerel STK'lar çeşitlendirilmelidir. Program başarısı için menşe ülkelerdeki mevcut Kızılay'ların programlarının kullanılması tavsiye edilmektedir. Süreç içerisinde STK'nın varlığı mekanizma ile yabancı arasında kurulan güven ilişkisinde büyük bir öneme sahiptir.

4.3.2.5. Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi (ICMPD)

Göç İdaresi Başkanlığı kuruluşundan bu yana ICMPD ile göç alanında iş birliği yapmaktadır. 2018 yılında ICMPD'ye üyelik süreciyle beraber söz konusu iş birliği artarak devam etmiştir (MFA, 2018).

Göç İdaresi Başkanlığı diğer çalışma alanlarına ek olarak gönüllü ve güvenli geri dönüş alanında ICMPD ile birlikte 2016 yılında iş birliğine gitmiştir (GİB, 2022a). İki kurum arasındaki gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında kurumsal kapasitenin artırılmasına yönelik birçok proje yürütülmüş ve yürütülmeye devam etmektedir (ICMPD, 2023b). Uygulanan farklı ve geniş kapsamlı proje faaliyetleri gönüllü geri dönüş işlemlerinin iyi işlemlerini ve yeniden uyum politikaları ve programlarının geliştirilmesi olanaklarının araştırılmasını amaçlamıştır. Ayrıca uygulanan projelerle hem paydaşların hukuki ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi hem de UDGGDM'nin kurulması ve operasyonel kapasitesinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. ICMPD projeler aracılığıyla söz konusu

mekanizmanın sekretarya iş ve işlemlerini yürütmektedir (ICMPD, 2023e). Yukarıda belirtilen Ortak Niyet Beyanı kapsamında ICMPD Türkiye projelerinde öncelikle destekli geri dönüşlere yönelik uygulamalarda iş birlikleri öngörülmektedir. Bu anlamda ICMPD Türkiye, yapılmakta olan projelerde gönüllü geri dönüş mekanizmasının başarılı uygulanabilmesi ve geliştirilmesi açısından Türkiye'nin bağlamına uygun operasyonların başarıyla yürütülmesi için sistematik izleme ve değerlendirme süreçlerinin, eğitimlerin ve iş birliklerinin artırılmasını desteklemektedir.

Ulusal mekanizmanın kurulması ve geliştirilmesi sürecinde ICMPD büyük bir rol oynamıştır. ICMPD'nin varlığı uluslararası fon sağlanması konusunda kolaylaştırıcı bir etki olmuş ayrıca AB ve diğer ülkelerdeki tecrübesini de ulusal mekanizmanın kurulması için etkin bir şekilde kullanmıştır. Bunun yanı sıra 2021 yılında yayımlanan "*Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Üzerine Avrupa Birliği Stratejisi*"nde AB, ICMPD'ye gönüllü geri dönüş alanında menşe ve transit ülkelerde de çalışmalar yürütme görevi vermiştir. Bu çerçevede önümüzdeki yıllarda AB içinde ve dışında ICMPD'nin bu alandaki çalışmalarının kapsamını genişleteceği öngörülmektedir.

4.3.2.6. Diğer Kurumlar

Sivil Toplum Kuruluşları

Mekanizmanın en temel adımlarından biri yabancıların söz konusu mekanizma hakkında doğru ve güvenilir bilgi sahibi olmasının sağlanmasıdır. Bu kapsamda bilgilendirme ve yönlendirme çalışmalarında yerel STK'lar ve belediyeler çok önemli bir yere sahiptir. Mekanizma hakkında daha fazla göçmenin bilgilendirilmesinin sağlanması için Göç İdaresi Başkanlığı ve paydaşlar sivil toplum kuruluşlarına mekanizmanın tanıtılmasına yönelik faaliyetler yürütmektedir (ICMPD, 2023c). Ulusal mekanizmanın yerelde daha fazla yabancıya duyurulması ve ön başvurularının alınması için STK'lar ile iş birliği yapılması önem az etmektedir. Ayrıca sivil toplumun bu süreçte yer alması göçmenlerin karar verme süreçlerini ve olası tereddüt ve endişelerini gidermede pozitif rol oynayacağı göz ardı edilmemelidir.

Türkiye'de söz konusu mekanizma kapsamında yürütülen faaliyetler ICMPD'den destek alıyor olması ve Türk Kızılay'ının paydaş olmasının süreci olumlu etkilediği değerlendirilmektedir. Ayrıca gönüllü geri dönüş sayılarındaki artışa göre Türkiye'de ve

menşe ülkelerde iş birliği yapılan yerel STK ağının genişletilmesinin programın etkinliği ve sürdürülebilirliği için faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Kamu Kurumları

Geri dönüşleri sağlanacak yabancının hassas gruptan biri olması durumunda; refakatsiz çocuk, insan ticareti mağduru gibi yabancının süreçleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile koordineli bir şekilde yürütülmekte ayrıca geri dönmek isteyen ve tıbbi desteğe ihtiyaç duyan yabancılara destek verilebilmesi için Sağlık Bakanlığı ile koordineli çalışılmaktadır. Son olarak özellikle insan ticareti mağdurlarının adalete erişimi için Adalet Bakanlığı ile ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Uluslararası Kuruluşlar

Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

Türkiye’de bulunan göçmenlerin birçoğu yasal, finansal, yabancı dil engeli veya destek eksikliği nedeniyle entegrasyon sorunu yaşamaktadır. Bu süreç bazen Türkiye’de kalmaya devam edemeyeceklerinin farkına varmaları ve en iyi seçeneğin eve dönmek olduğuna karar vermeleriyle sonuçlanmaktadır. Türkiye’de yaşayan ve kendi ülkelerine geri dönmeyi tercih eden göçmenlere yardım amacıyla Göç İdaresi Başkanlığı 2015 yılından bu yana IOM iş birliğinde gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında birçok proje yürütmüştür.

Destekli gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum, geri dönüş politikasının önemli bir unsurudur. GİB, Türkiye'nin geri dönüş politikasını AB ile uyumlu hale getirme konusundaki kararlılığını gösteren Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nı bir yandan oluştururken bir yandan da Birleşmiş Milletler kuruluşu olan IOM ile destekli gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum alanında projelerini sürdürmüştür. GİB, IOM ile birlikte “*Türkiye'deki Düzensiz Göçmenlerin Gönüllü Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu*” başlıklı projeleri uygulamıştır. Bahse konu projeler ile Türkiye’de düzensiz göç baskısını azaltmak için maliyet etkin ve sürdürülebilir bir gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programının kurulması ve desteklenmesine katkı sağlanmıştır. Projeler kapsamında gönüllü geri dönüş alanında ortaklık kurulan ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi, alanda çalışan kamu ile sivil toplum kuruluşları arasında bilgi alışverişinin sağlanması, iyi ülke örneklerinin

incelenmesi, yabancıların gönüllü geri dönüşü ve yeniden uyumunun sağlanması örnek olarak verilebilir. (GİB, 2022a).

IOM tarafından 2017 yılının sonbaharında yayımlanan ve Türkiye’de yürütülen faaliyetlerin anlatıldığı bültende 2016 yılından beri 3.173 göçmenin kendi ülkelerine gönüllü olarak dönmelerine yardımcı olduğu ve bunlardan en hassas konumdaki 170 kişiye menşe ülkelerine geri döndüklerinde hayatlarını yeniden kurmalarına yardımcı olmak için yeniden uyum desteği sağlandığı belirtilmiştir (IOM, 2017).

Türkiye Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması’nı güçlendirirken paralel bir biçimde destekli gönüllü geri dönüş alanında IOM ile çalışmalarını sürdürmektedir. Bu iki program birbirine alternatif olmaktan ziyade birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Ayrıca 2015 yılından beri IOM ile yürütülen projelerde edinilen bilgi ve tecrübe ulusal mekanizmanın kurulmasına katkı sağlamıştır.

4.3.3. UDGGDM Başvuru Sahipleri

Ulusal mevzuat çerçevesinde, UDGGDM’den faydalanabilecek yabancıların kapsamı geniş tutulmuştur. Ulusal mevzuat çerçevesinde, Geri dönüş ve kendi ülkesine yeniden uyumuyla ilgili masrafları karşılayamayacak durumda olduğunu beyan eden yabancılardan aşağıda sayılanlar UDGGDM’den faydalanmak amacıyla başvuruda bulunabilirler:

- Hakkında sınır dışı etme kararı alınanlar,
- YUKK'un 57. maddesinin ikinci fıkrası kapsamında idari gözetim altına alınanlar ile YUKK'un 57/A maddesi kapsamında idari gözetime alternatif yükümlülüklerle tabi tutulanlar,
- Hakkında sınır dışı etme kararı alınmamış olsa dahi Türkiye’de yasal kalış hakkı bulunmayanlar,
- Uluslararası koruma başvuru ya da statü sahipleri, uluslararası koruma başvurusu reddedilenler, geri çekilmiş sayılanlar, başvurusunu geri çekenler ile kabul edilemez başvuru sahipleri,
- İnsan Ticareti Mağduru olarak tanımlananlar,

- İnsani ikamet izni ya da insan ticareti mağduru ikamet izni hamili yabancılardır.

Mekanizmadan yararlanabilecek yabancılar incelendiğinde, hassas grupların geri dönüşü ve yeniden uyumu ayrı bir değerlendirmeye tabi olmalıdır. Özellikle refakatsiz çocukların başvuruları değerlendirilirken 3/7/2005 tarihli 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında çocukların yüksek yararı göz önünde bulundurularak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının ilgili birimleri ile koordine sağlanmalıdır.

Ayrıca sınır dışı etme ve destekli gönüllü geri dönüş prosedürlerinin bağımsız iki uygulama olması sağlanmalıdır. Bu kapsamda iki prosedürün ayrıldığı noktalar netleştirilmelidir.

4.3.4. UDGGDM'den Yararlanamayacak Yabancılar

Bazı yabancılar UDGGDM'den yararlanamaz. Geri dönüş danışmanı, yabancının başvurusunun herhangi bir aşamasında aşağıda belirtilen kapsama girdiğini tespit ederse, UDGGD'ye ilişkin işlemleri iptal etmelidir. UDGGD desteğinden yararlanamayacak olan yabancılar:

- Geri dönüş ve kendi ülkesine yeniden uyumu ile ilgili masrafları karşılayabileceği tespit edilenler,
- Daha önce UDGGDM'den yararlandığı tespit edilenler,
- Daha önce uluslararası kuruluşlar veya sivil toplum kuruluşlarının gönüllü geri dönüşe ilişkin desteklerinden faydalanmış olanlar,
- GİB tarafından yapılan değerlendirme sonucunda UDGGDM'den faydalanmasına karar verilenlerden bu karar sonrasında geri dönüş yapmaktan vazgeçerek Türkiye'de kalanlar,
- Geçici korunanlar,
- Kamu güvenliği açısından tehdit oluşturduğu için geçici koruma kapsamına alınmayan yabancılar,

- Yalnızca UDGGDM'den faydalanmak veya başka nedenlerle uluslararası korumayı suiistimal ettiği anlaşılanlar,
- 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununda yer alan katalog suçlardan herhangi birinden şüpheli sıfatıyla suç soruşturması veya kovuşturması bulunan yabancılar,
- Ailesi Türkiye'de bulunan ve tek başına gönüllü geri dönüşü talep edilen çocuklar.

4.3.5. Gönüllü Geri Dönüş Kapsamında Sunulan Destek Türleri

Mekanizma kapsamında sağlanan destek türleri; seyahat desteği, nakdi destek ve yeniden uyum desteğidir. Seyahat Desteği; uçak bileti, seyahat belgelerinin temini, havaalanı transferi, havaalanında kumanya, hijyen kiti ve gerekli hallerde tıbbi destek ve barınma olarak sıralanabilir. Nakdi destek ayrılış öncesi ya da varış sonrası gönüllü geri dönenlere sağlanan destek türüdür. Son olarak yeniden uyum desteği ise geri dönenlerin bir kısmına menşe ülkelerine yeniden uyumlarının sağlanması için verilen aynı veya nakdi desteklerdir (gonullugeredonus.org.tr, 2023).

Yeniden uyum destekleri, olarak temel ihtiyaçlarını sağlayacak nakdi destek, meslek edindirme ve geliştirme kursları, özellikle istihdam yaratıcı ve gelir getirici alanlarda iş kurma ve edinme desteği ve barınma desteği sayılabilir. Yeniden uyum desteği menşe ülkeye yönelik göç hareketlerinin sürdürülebilirliği ve kalıcılığı için çok önemlidir. Meslek edindirme ve geliştirme kursları ve barınma desteği çıkış öncesi veya varış sonrası sağlanabilir. Çıkış öncesi hassas gruplar ve refakatsiz çocuklara özgü seyahat planlamalarının yapılması, sürecin tamamında tercüman ve danışmanlık desteğinin sağlanması program içerisinde yer alan diğer desteklerdir.

Uluslararası göç kuramlarında ekonomik kalkınmaya yönelik teoriye göre, gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programları, göçmenlerin kendi ülkelerine dönerek ekonomik olarak katkıda bulunmalarını sağlamalıdır. Bu bakış açısı ışığında, yerel ekonomiyi canlandırmak, iş olanakları yaratarak geri dönüş yapan bireylerin ve bireylerin bulunduğu toplumların sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesi hedeflenmektedir. Bu noktadan hareketle ulusal mekanizma kapsamında geri dönen yabancıların menşe ülkelerine yeniden uyumlarının sağlanması ve bu durumun sürdürülebilir olması için yeniden uyum desteğinin kapsamı aşağıdaki gibi olabilir.

- İstihdam yaratıcı ya da gelir getirici kalkınma projelerinin desteklenmesi,
- Tarım, çiftçilik ve hayvanlık alanlarında ve benzeri alanlarda eğitim ve donanımların sağlanması,
- Mesleki eğitim sağlanması,
- Gelir getirici iş planlarının hayata geçirilmesi,
- Barınma olanağı ve konut imkânı sağlanması,
- Temel ihtiyaçlarını sağlayacak nakdi destek.

Son olarak altının çizilmesinde fayda olan bir husus ise destek türleri, miktarı ve içeriği ülkelerin durumuna özgü olarak değişiklik gösterebilir. Söz konusu destekler göçün çekici faktörleri olarak algılanmamalı ve bu durum için gerekli tedbirler alınmalıdır. Geri dönüş ve yeniden uyum desteğinin etkililiği ve sürdürülebilirliği ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Bu minvalde; ulusal mekanizma kapsamında geri dönüş ve yeniden uyumun yapılacağı ülkelere özel stratejiler geliştirilmesi ve destek türlerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu desteklerin, özellikle bazı ülkeler için çekici faktör olarak algılanma riski öngörüldüğünde, erken tespit ve müdahale stratejilerinin hayati bir öneme sahip olabileceği ifade edilebilir. Bu veya benzer konularda tespit edilen riskler için risk azaltma stratejileri oluşturulmalıdır. Menşe ülkede, ev sahibi ülkenin vakıf olduğu bilgiden daha fazla ve kayda değer bilgiye sahip olan yerel hizmet sağlayıcılarla geliştirilecek iş birliği yine yeniden uyumun sürdürülebilirliğine ve göçmenin mekanizmayla güven ilişkisi kurmasına fayda sağlayacaktır.

4.3.6. Gönüllü Geri Dönüşün Programlarının Yarattığı Fırsatlar ve Doğurduğu Riskler

Giderek yaygınlaşan ve tercih edilen bir yöntem olarak gönüllü geri dönüş programlarının uygulanması pek çok avantajın yanında az da olsa bir takım riskler taşımaktadır. Bu bakımdan uygulayıcıların gönüllü dönüş politika ve stratejilerini belirlerken avantaj ve riskleri bir arada düşünerek değerlendirme yapması önem arz etmektedir.

Gönüllü geri dönüşün yarattığı fırsatlar:

- Gönüllü geri dönüş gönüllülük temelinde gerçekleştirilen bir uygulama olduğundan, sınır dışı etme işleminden kaynaklanacak olası insan hakları ihlallerine ilişkin eleştirileri azaltır,
- Koşulları önceden net olarak belirlenen ve bilinen bir uygulama olduğundan sınır dışı işlemindeki zorlukları ortadan kaldırır,
- Sınır dışı etme sürecinde önemli emek tasarrufu sağlar,
- Yabancıların geri gönderme merkezindeki barınma sürelerini kısaltır,
- Geri gönderme merkezlerinin giderlerinde azalma meydana gelir,
- Geri gönderme merkezlerindeki sirkülasyon hızlanacağından kapasite sorunlarının çözümüne yardımcı olur,
- Geri gönderme merkezlerinde kalma süreleri kısalacağından güvenliği sağlamada ve kontrolde iyileşmeler görülür,
- Yabancı gönüllü olarak bu uygulamaya katılacağından işlemi gerçekleştiren kurumlarla yabancı arasında olumlu yönde bir ilişki sağlanır,
- Sınır dışı etme işlemlerinde ihtiyaç duyulabilecek eskort hizmetini azaltacağından tasarruf sağlanır,
- Döngüsel göçün azalmasına katkıda bulunur.
- Yabancıların ülkesindeki yeniden uyumu ailevi ve sosyal yaşantısına olumlu etki eder,
- Göçün düzenlilik içinde gerçekleşmesiyle ilgili çabalara yardımcı olur,
- Ulusal ve uluslararası kurumlar arasında aktif iş birliği imkanı verdiği için ortak çalışma kabiliyeti artar,
- Gönüllü dönüş desteğinin döndüğünde de devam etmesi ülkesinin ekonomik hayatına katkı sağlar.

Gönüllü geri dönüş uygulamalarının doğurduğu riskler:

- Uygulanan sınır dışı etme işleminin zaman içerisinde düzensiz göçmenler üzerinde yarattığı caydırıcı etki azalabilir. Çünkü sınır dışı edilme durumu ile karşı karşıya kalacak yabancılar iltica talep etmede olduğu gibi bu defa gönüllü dönüş desteğinden yararlanmak istediklerini ileri sürerek bunu bir kaçış yolu olarak tercih edebilir.
- Düzensiz göçmenler için geçerli olan ülkeye belirli bir süre yasaklanmasına ilişkin katı kurallar gönüllü dönüşte nispeten esnetilerek uygulanması yönünde gelişeceğinden dolaylı olarak düzensiz göçle mücadelenin bu argümanı zayıflayabilir.
- Gönüllü geri dönüş yabancılar sağlanacak olan aynı ve nakdi destekler, düzensiz göçmenin içinde bulunduğu yoksunluk ve menşe ülkenin ekonomik koşulları yönünden ciddi destekler olarak algılanabileceğinden, sırf bu destekten yararlanabilme amacına yönelik düzensiz göç hareketlerine teşvik edici olabilir.
- Gönüllü dönüş uygulamasının arzu edilen şekilde başarıya ulaşması bir kısım desteğin yabancının ülkesine döndükten sonra da devam ettirilmesine bağlıdır. Zira gönüllü dönüş desteğinin menşe ülkede devam ettirilmesi bu uygulamanın temel felsefesi olarak görülmektedir. Ancak, gerek gönüllü geri dönüş uygulamasında rol alan uluslararası veya hükümetler arası kuruluşların olanakları, gerekse menşe ülkelerden kaynaklı bürokratik veya diğer nedenlere bağlı sorunlar her zaman bu desteğin menşe ülkelerde planlandığı şekilde sürdürülmesini mümkün kılmayabilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışmanın önceki kısımlarda farklı perspektiflerden incelenen “Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması: Kuramsal ve Hukuki Bir İnceleme” başlıklı tez çalışması sonucunda edinilen bilgiler ışığında elde edilen sonuçlara yer verilecektir. Ayrıca bu edinilen bilgiler ve çıkarılan sonuçlar çerçevesinde Türkiye'nin Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın etkinliğinin artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için önerilerde bulunulacaktır.

5.1. Sonuç

Dünya sürekli bir evrim içerisindedir; insanların hayatlarını etkileyen sürekli değişim, çeşitli faktörlerin etkisi altında devam etmektedir. Bu faktörler arasında savaşlar, barışlar, politik evrim, felaketler ve teknolojik gelişmeler bulunmaktadır. Bu dinamik değişim, göçü etkileyen hem itici hem de çekici güçleri şekillendirmektedir. İnsanlar, hayatta kalma mücadelesi, daha iyi bir yaşam arayışı ve çeşitli yaşam koşulları nedeniyle göç eder. Aslında bütün göç hikâyeleri, geri dönme üzerine kurulur. Çoğu göçmen, memleketlerine geri dönme arzusunu ve umudunu ömrü boyunca muhafaza eder (Sağiroğlu & Yılmaz, Yabancılarla birlikte yaşamak: Mamak örneği: göç çalışmalarında bir karma yöntem araştırması , 2021, s. 169).

Göç olgusunun yönetiminde kullanılan bir araç olan kalıcı çözümlere tarihsel olarak bakıldığında 1945-1985 yılları arasında mültecilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi öne çıkan ve tercih edilen bir yöntem iken, daha sonraki yıllarda ve özellikle 1985'ten günümüze kadar olan dönem içinde gönüllü geri dönüş, hem mülteci sorununun kalıcı çözümünde hem de göçmenlerin sınır dışı işlemlerinde en iyi uygulamalar arasında sunulmaya başlanmıştır (Dalkıran, 2013, s. 1).

Konuyu uluslararası insan hakları hukuku açısından ele aldığımızda hiç şüphesiz geri dönüş hakkı ve seyahat özgürlüğü kavramlarıyla karşılaşmaktayız. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan herkesin kendi ülkesi de dahil herhangi bir ülkeden ayrılma hakkı bu değerlendirmeye başlıca dayanaktır.

Gönüllü geri dönüş, etkili göç yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve birçok ülkenin göç politikasının kritik bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu yöntem, ülkesini terk

etmek zorunda kalan bireyler için devletler tarafından uzun vadede en fazla desteklenen çözüm türü olarak kabul edilmektedir (Tarman, 2023, s. 8). Gönüllü geri dönüşün beklenen sonucu, bir kurumun veya devletin üstlendiği görevin sadece yerine getirilmesi değil, aynı zamanda insan haklarına ve onuruna saygı gösteren bir geri dönüş sürecinin gerçekleşmesidir (Kaya, 2019, s. 518). Bireylerin ülkelerine geri dönüşleri planlandığında, geri dönüş hakkı ve seyahat özgürlüğüyle birlikte uluslararası teamül kuralı olan geri gönderme yasağı her zaman akılda bulundurulmalıdır.

Türkiye'nin göç yönetimi çabalarına bakıldığında ülkede yakalanan düzensiz göçmen sayısının yüksek olması ve geri dönüş oranlarının düşük olması sebebiyle Türkiye'nin hazmetme kapasitesinin sınırlarının zorlandığı açıktır. Bununla birlikte, salgın, deprem ve bölgedeki istikrarsızlıklar ve savaşlar bu durumu daha da zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra geçici koruma altında bulunan ancak kalışlarının üzerinden on yıldan fazla geçen Suriyelilerin sayısı, kayıt dışı çalışmaları ve suça karışma oranlarındaki belirsizlikler (Erdoğan, 2022, s. 146) ülkedeki sosyal tansiyonu giderek artırmaktadır. Dünyada son yıllarda yaşanan salgınlar, ekonomik krizler ve savaşlar ile bunlara ilave olarak özellikle 2023 yılında yaşanan deprem, seçim ve ekonomik dalgalanmalar toplumun tahammül seviyesini düşürmüş olabilir.

Bu noktadan hareketle, bu durumun tersine çevrilmesi için birbirini tamamlayan bir dizi politika oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Ulusal göç politikası da bu konuda kritik bir öneme sahiptir. Bu çerçevede göç alanına bakıldığında Türkiye'nin geri dönüş politikalarını ve kapasitesini güçlendirmek, geri dönüş operasyonlarını hızlandırmak için çalışmalar yürütmek bu amaca hizmet edebilir. Bu kapsamda, Türkiye geri dönüş operasyonlarını yönetme kapasitesini güçlendirecek operasyonel ve finansal iş birlikleri yapılmalıdır.

Türkiye'de 2019 yılında kurulan ve 2022 yılında operasyonlarına başlayan Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması, IOM ile 2016 yılından bu yana yürütülen gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum programları ile Suriyeli vatandaşların gönüllü geri dönüşüne ilişkin programlar aktif olarak uygulanmaktadır. Bu programlar uluslararası göç kuramları perspektifinden ele alınmalı ve insan hakları, devlet egemenliği, ekonomik kalkınma ve sürdürülebilirlik gibi pek çok konu gözetilerek bir denge kurulmalıdır.

Etkin bir UDGGD Mekanizması; geri dönüş danışmanlığı, geri dönüş ve yeniden uyum desteği, iletişim ve erişim stratejilerinin yapılandırılması ve uygulanması, izleme ve

değerlendirme çalışmalarının yürütülmesi ve geliştirilmesi ve menşe ülkelerle iş birliği yapılması hususlarını kapsamalıdır. Ulusal mekanizma uygulanırken geri göndermeme ilkesinden asla taviz verilmemeli ve gönüllülük ilkesine daima riayet edilmelidir. Düzensiz göçmenin ya da mültecinin ülkesine geri dönüş kararı doğru ve tarafsız bilgilendirme ve yönlendirme sonucunda gönüllü olarak alınmalı ve süreç gerekli olan tüm güvenli koşullar sağlandıktan sonra gerçekleştirilmeli ve ulusal politikalar ışığında geri göndermeme ilkesinden taviz verilmeden gerçekleştirilmelidir.

Düzensiz göçle mücadele, yabancıların sadece sınır dışı edilmesinden ibaret olmayıp, yabancıların gittikleri ülkede yeniden uyumlarını sağlayacak çok yönlü ve kalıcı çözümleri hedefleyen bir olgu olarak ele alınmalıdır. Gönüllü geri dönüş, sınır dışı etme işlemlerinde bir seçenek ve zorla sınır dışı etmenin bir alternatifi olarak uygulamaya yansımıştır. Gönüllü geri dönüş, göç yönetimi uygulamalarında artık göçmenlerin kişisel bir hakkı olarak görülmeye başlanmıştır.

Sürecin etkinliğini etkileyen bir diğer kavram sürdürülebilirliktir. Özellikle geri dönenlerin yeniden uyumlarının sağlanması konusu dikkatli bir şekilde ele alınmalı ve yeniden uyumu etkileyen faktörler doğru bir şekilde tespit edilebilmelidir. Sürecin döngüsel göç alanında uygulanan kazan-kazan politikası ile ele alınmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Gönüllü, güvenli geri dönüş sonrasında göçmenin yeniden uyumu sağlandığında hem hedef ve menşe ülke hem de göçmenin kendisi için kazançlı bir durum oluşacaktır.

Gönüllü geri dönüşün sağlanmasında en önemli unsurlardan bir tanesi de iş birliğidir. Başarılı bir gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi için menşe devlette gereken şartların oluşup oluşmadığının çok iyi tespit edilmesi gerekir. Bu şartların gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti için menşe devlet ve ev sahibi devlet yanında BMMYK gibi devlet dışı kurumlar veya üçüncü devletlerin varlığı oldukça önemlidir. Bunun için menşe devlet, ev sahibi devlet ve uluslararası kurumun temsilcilerinden oluşan komisyonun incelemeleriyle yapılacak bir ön hazırlık sonrası geri dönüşün başarılı olma ihtimali yüksektir. İçişleri Bakanı ve diğer ilgili bakanlıkların bakan yardımcıları ile diğer kurum ve kuruluşların en üst amirlerinden oluşan ve belirli periyotlarda toplanan Göç Kurulu'nda ulusal politikalar ve stratejiler ışığında ulusal mekanizma ele alınabilir (Dağıdır, 2023, s. 74).

UDGGD Mekanizması'na daha fazla yabancı erişir ve katılırsa, Türkiye ile ortaklar arasındaki iş birliği güçlendirilirse, daha fazla geri dönen kişi etkin yeniden uyum desteği alırsa, o zaman yabancıların menşe ülkelerine gönüllü, onurlu ve sürdürülebilir dönüşünde ve yeniden uyum süreçlerinde bir artış olacaktır. Bu süreçte hassas grupların geri dönüşü ve yeniden uyumu ayrı bir değerlendirmeye tabi olmalıdır. Sürecin her aşamasında riskler değerlendirilmeli risk stratejileri oluşturulmalıdır.

Ulusal mekanizma için kurulan izleme ve değerlendirme grubu ve paydaş kurumlar etkili bir UDGGD politika çerçevesi geliştirir, hedef kitlelerle iletişim geliştirir, menşe ülkelerle diyalogu güçlendirir, mevcut mali ve teknik kaynakları artırır ve geri dönüş ve yeniden uyum destek kapasitesini devlet ve devlet dışı paydaşlar arasında geliştirir ise o zaman Türkiye ve kilit menşe ülkelerdeki muhataplarının etkili, sürdürülebilir bir UDGGD Mekanizmasını işletme kapasitesi güçlenecektir.

Geri dönmek isteyen kişilerin menşe ülkesindeki güncel koşullar hakkında güvenilir ve tarafsız bir şekilde bilgilendirilmesi geri dönüşte gönüllülük ilkesi ve geri dönüşte geri göndermeme ilkesi için hayati öneme sahiptir. Mekanizmanın süreçleri uygulanırken ulusal ve uluslararası hukuk her zaman ön planda olmalı, kuramsal bakış açıları unutulmamalıdır.

Ulusal mekanizmanın başarıya ulaşabilmesi için dünyadaki iyi uygulama örneklerinin genel çerçeve itibarıyla mevcut uygulamalarının mantığı ve uygulama şekilleri incelenmeli ancak Türkiye'nin jeopolitik konumu ile karşı karşıya olunan yabancı kitlesi göz önüne alınarak ülkemize özgü bir program uygulanmalıdır.

5.2. Öneriler

Bu bölümde daha önceki başlıklar altında kavramsal, kuramsal ve hukuki çerçevelerden ele alınan Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması'nın etkinliğinin ve sürdürülebilirliğinin artırılması için önerilerde bulunulacaktır.

- 2017 yılında kuruluş süreci başlatılan ulusal mekanizmanın iş ve işlemlerinin detaylı bir şekilde anlatıldığı **ikinci mevzuatlarının (Yönetmelik, yönerge vb.) ivedilikle çıkarılması** gerekmektedir.

- Gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum ile ilgili Göç İdaresi Başkanlığı teşkilatında iki farklı birim (Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü, Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır

Dış İşlemleri Genel Müdürlüğü) görev almaktadır. Söz konusu birimlerin birleştirilmesi ve **bu alanda yetkili tek bir birim olması** gerektiği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda tek bir birim altında yabancıların durumuna göre (düzensiz göçmen, statü sahibi kişi vb.) farklı çalışma grupları çalışmalar yürütebilir.

- Günümüze kadar ulusal mekanizma kapsamındaki çalışmalar uluslararası bütçeden karşılanmıştır. Çok paydaşlı bu yapıda uluslararası külfet paylaşımının önemli olduğunun farkında olmakla birlikte ulusal mekanizma için ulusal bütçenin de ayrılması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda mekanizmanın finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması için **düzenli fon kaynaklarının oluşturulması** için adımlar atılmalıdır.

- Ulusal mekanizma kapsamında doğru, tarafsız ve güvenilir bilginin daha fazla yabancıya ulaşılması için **iyi bir iletişim strateji hazırlanmalı ve uygulanmalıdır**.

- Ulusal mekanizma kapsamında geri dönüş ve yeniden uyumun yapılacağı ülkelere **özel stratejiler geliştirilmesi ve destek türlerinin belirlenmesi** önem arz etmektedir. Bu desteklerin, özellikle ülkeler için çekici faktör olarak algılanma riski öngörüldüğünde, erken tespit ve müdahale stratejilerinin hayati bir öneme sahip olabileceği ifade edilebilir. Bu veya benzer konularda tespit edilen riskler için **risk azaltma stratejileri oluşturulmalıdır**.

- UDGGD Mekanizması'nın performansının **izleme ve değerlendirmesi** sadece mekanizma paydaşları tarafından değil aynı zamanda bağımsız şirketler veya kurumlar tarafından da gerçekleştirilmesi gereklidir.

- **Menşe ülkedeki devlet kurumları ile yakın iş birliği yapılmalı**, mekanizma ile ilgili istişarelerde bulunulmalı, yaşanan sorun ve aksaklıkların giderilmesi amacıyla düzenli periyotlarda bir araya gelinmelidir.

- **Menşe ülkedeki partnerlerin mekanizma içerisine dahiliyeti önemlidir**. Özellikle bu partnerlerin çeşitlendirilmesi, yeni aktörlerin eklenmesi mekanizmanın işleyişine katkı sağlayacaktır.

- Mekanizmanın etkinliğini artıracak bir diğer faktör ise yerele yayılmasıdır. Bu kapsamda özellikle düzensiz göçmenlerin yoğun olduğu illerde operasyonel süreçlerin uygulanması için **gerekli olan kurumsal ve fiziki yapılanmalar** oluşturulmalıdır.

- Yerelleşmenin sağlanması için bir diğer önemli faktör mekanizmanın ülke

içerisinde bulunan **STK paydaşlarının çeşitlendirilmesidir**. Sahada etkin bir güce sahip olan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (ASAM) ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV) gibi sivil toplum kuruluşları ile mekanizma kapsamında iş birliği yapılabilir.

- **Hassas grupların geri dönüşü ve yeniden uyumu ayrı bir değerlendirmeye tabi olmalı** ve sürece ilgili kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlar dahil edilmelidir.

- Kişilerin menşe ülkesindeki **güncel koşullar hakkında güvenilir ve tarafsız bir şekilde bilgilendirilmesi** geri dönüşte gönüllülük ilkesi ve geri dönüşte geri göndermeme ilkesi için kilit bir öneme sahip olduğu unutulmamalıdır.

- Yeniden uyum kapsamında, **menşe ülkede, nitelikli hizmet sağlayıcıların desteği** oldukça önemlidir. Göçmenin, kendi ülkesinde, kendi vatandaşı tarafından sağlanan hizmetlere erişebiliyor olması yeniden uyum süreçlerine olumlu katkı sağlayacaktır.

6. KAYNAKLAR

1949 Cenevre Sözleşmesi. (1953). Harb Felâketzedelerinin Himayesine Dair 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerinin Onanması Hakkında Kanun. T.C Resmi Gazete, sayı: 8322, 30 Ocak 1953.

1951 Cenevre Sözleşmesi. (1961). Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete, sayı: 10898, 5 Eylül 1961

4 nolu CBK. (2018). Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. T.C Resmi Gazete, sayı: 29656, 15 Temmuz 2018.

Akgül, A. (2023). *Mülteci krizine dair kalıcı çözüm türü olarak gönüllü geri dönüşün kuramsal analizi*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.

Akkad v. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Başvuru no: 1557/19, K.T. 21.06.2022.

Almaty Process. (2024). Ocak 18, 2024 tarihinde <https://www.almaty-process.org/> adresinden alındı

Apaydın, T. (2023). *Sürdürülebilirlik Muhasebesi, Sürdürülebilirlik Raporlama İlkeleri (GRI), BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde İşlem Gören Bankaların Sürdürülebilirlik Raporlarının Karşılaştırılması*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı.

Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme. (2002). Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete, sayı: 24721, 09 Nisan 2022.

Azad, A., & Jasmin, F. (2013). Durable solutions to the protracted refugee situation: The case of Rohingyas in Bangladesh. *Journal of Indian Research*, 1(4), 25-35.

Barkın, E. (2014). 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 333-360. Ocak 23, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/398152> adresinden alındı

Bayram, M. H., & İzol, R. (2022, Haziran). Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetiminde Üçüncü Ülkelerle İş Birliği: Türkiye Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 15-37.

Bektaş, S. (2022). Birleşmiş Milletler Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi Rezolüsyonlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Yarattığı Etki: Al-Dulhımi ve Montana Management Inc. V. İsviçre Kararı Kapsamında Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(2), 535-581. Ocak 23, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2806953> adresinden alındı

Betts, A. (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. Hece Yayınları.

Black, R., & Gent, S. (2006). Sustainable Return in Post-conflict Contexts. *Internatinal Migration*, 44(3), 15-38.

Black, R., Collyer, M., & Somerville, W. (2011). *Pay-to-go schemes and other noncoercive return programs: is scale possible*. Migration Policy Institute. Ocak 06, 2024 tarihinde <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/pay-to-goprograms.pdf> adresinden alındı

Black, R., Koser, K., Munk, K., Atfield, G., D'Onofrio, L., & Tiemoko, R. (2004). *Understanding voluntary return*. Home Office Online Report, 50(04).

Buz, S., & Korç, S. (2021). Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözüm Önerilerinden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(50), 195-230. Kasım 12, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/986286> adresinden alındı

Carling, J., & Hernández-Carretero, M. (2011). Protecting Europe and Protecting Migrants? Strategies for Managing Unauthorised Migration from Africa. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13(1), 42-58.

Ciğer, M. İ. (2020). Uluslararası Hukuk ve Karşılaştırmalı Hukukta İdari Gözetime Alternatif Tedbirler. *Public and Private International Law Bulletin*, 40(2), 799-829.

Cohen, R. (1996). *Theories of migration*. Edward Elgar.

COHRE. (2007). *The Pinheiro Principles: United Nations Principles on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons*. Centre on Housing Rights and Evictions. Şubat 03, 2024 tarihinde <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/99774.pdf> adresinden alındı

Communication From the Commission to the European Parliament and the Council. (2021). *The EU strategy on voluntary return and reintegration*. Brüksel.

Crane, A., & Lawson, V. (2020). Humanitarianism as conflicted care: Managing migrant assistance in EU Assisted Voluntary Return policies. *Political Geography*, 79(102152), 1-11.

Crisp, J., & Long, K. (2016). Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4(3), 141-147. Ocak 06, 2024 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/233150241600400305> adresinden alındı

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 67-91.

Çelik, F. E. (2020). Zorunlu-Düzensiz Göçün Yarattığı Sorunlardan Birisi Olarak İnsan Ticareti Mağduru Yabancıların İkametlerine İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi. *Public and private international law bulletin*, 40(2), 657-706. Ocak 24, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1260620> adresinden alındı

Çetin, E. (2022). Türkiye’de Göç Yönetişiminde Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) Rolü ve Etkisi. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(26), 221-241.

Dağıdır, S. (2023). Türkiye’de Göç Yönetiminin Hizmette Yerellik Bağlamında Değerlendirilmesi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 69-85.

Dalkıran, M. (2013). Mültecilerin Gönüllü Geri Dönüşü. *Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı No.2*, 1-10. Haziran 13, 2023 tarihinde https://www.files.ethz.ch/isn/159596/KE-2_2013_Dalkiran.pdf adresinden alındı

Demir, R. (2022). *Gönüllü Geri Dönüş İçin Kalıcı Çözümler: Türkiye’deki Suriyeliler ve Afganlar*. Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası

Güvenlik Anabilim Dalı, Ankara. Ocak 22, 2024 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı

Elçin, D. (2016). Türkiye’de bulunan suriyelilere uygulanan geçici koruma statüsü 2001/55 sayılı avrupa konseyi yönergesi ile geçici koruma yönetmeliği arasındaki benzerlik ve farklılıkla. *TBB Dergisi*, 124, 9-80.

Erdem, B. S. (2023). Geçici Koruma Yönergesi ve Türk Mevzuatında Geçici Koruma Statüsü Sahiplerinin Çalışma Hakkının Kapsam ve Sınırları. *SDE Akademi Dergisi*, 3(1), 79-102. Ocak 23, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2852300> adresinden alındı

Erdoğan, M. (2022). *Suriyeliler Barometresi 2021 "Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi"*. Suriyelilerden “kişisel zarar” görme ve “duyumlar”. Eğiten Kitap.

Evkuran, M. (2014). Migration, cultural interaction and multiculturalism in global world. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 8-19.

Executive Committee of the High Commissioner’s Programme. (1985). *Voluntary Repatriation No. 40 (XXXVI)*. Kasım 21, 2023 tarihinde <https://www.refworld.org/docid/3ae68c9518.html> adresinden alındı

Freeman, M. (1994). The philosophical foundations of human rights. *Human Rights Quarterly*, 16, 491-514.

Frontex. (2023a). *migratory map*. Ocak 17, 2024 tarihinde Frontex web sitesi: <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-map/> adresinden alındı

Frontex. (2023b). *Return Operations*. Kasım 26, 2023 tarihinde Frontex Web Sitesi: <https://www.frontex.europa.eu/return-and-reintegration/return-operations/return-operations/> adresinden alındı

Frontex. (2024a). *Reintegration assistance*. Ocak 19, 2024 tarihinde Frontex web sitesi: <https://www.frontex.europa.eu/return-and-reintegration/reintegration-assistance/> adresinden alındı

Frontex. (2024b). *who we are*. Ocak 18, 2024 tarihinde Frontex web sitesi: <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/tasks-mission/#:~:text=They%20perform%20a%20variety%20of,one%20of%20Europe's%20greatest%20achievements>. adresinden alındı

Frontex Joint Reintegration Services. (2023). *Reintegration Assistance For Migrants*. Kasım 11, 2023 tarihinde Frontex Web Sitesi: https://www.frontex.europa.eu/assets/ECRET/Reintegration-assistance_Brochure_FINAL.pdf adresinden alındı

Gemeda, A. G. (2019). Essentials of the Right to Voluntary Return: The Case of Refugees. *Elixir Law*(133), 53524-53528. Nisan 21, 2023 tarihinde <file:///C:/Users/hp/Downloads/EssentialsoftheRighttoVoluntaryReturnofrefugees.pdf> adresinden alındı

GİB. (2020, Eylül 03). *Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması İş Birliği Protokolü İmza Töreni*. Mayıs 20, 2023 tarihinde Göç İdaresi Başkanlığı web sitesi: <https://www.goc.gov.tr/ulusal-destekli-gonullu-geri-donus-mekanizmasi-is-birligi-protokolu-imza-toreni> adresinden alındı

GİB. (2022a). *Göç Projeleri*. Nisan 30, 2023 tarihinde Göç İdaresi Web Sitesi: <https://goc.gov.tr/goc-projeleri56> adresinden alındı

GİB. (2022b). *Yeniden Yerleştirme ve Gönüllü Geri Dönüş Daire Başkanlığı*. Mart 23, 2023 tarihinde Göç İdaresi web sitesi: <https://www.goc.gov.tr/yeniden-yerlestirme-ve-gonullu-geri-donus-daire-baskani> adresinden alındı

GİB. (2023a, Aralık 31). *İstatistikler*. Ocak 11, 2024 tarihinde GİB web sitesi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> adresinden alındı

GİB. (2023b, Aralık 25). *ICMPD 81. Yürütme Kurulu Toplantısı Viyana'da Gerçekleştirildi*. Ocak 14, 2024 tarihinde Göç İdaresi Başkanlığı web sitesi: <https://goc.gov.tr/icmpd-81-yurutme-kurulu-toplantisi-viyana-da-gerceklestirildi> adresinden alındı

GİB. (2023c, Aralık 18). *Göç İdaresi Başkanlığı ile NADRA Arasında Elektronik Geri Kabul Vaka Yönetim Sistemi Kurulmasına İlişkin Sözleşme İmzalandı*. Ocak 14, 2024 tarihinde GİB

web sitesi: <https://goc.gov.tr/goc-idaresi-baskanligi-ile-nadra-arasinda-elektronik-geri-kabul-vaka-yonetim-sistemi-kurulmasina-iliskin-sozlesme-imzalandi> adresinden alındı

GİB. (2024, Ocak 18). *Düzensiz Göç*. Ocak 22, 2024 tarihinde Göç İdaresi Başkanlığı web sitesi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> adresinden alındı

gonullugeredonus.org.tr. (2023, Mart 8). Gönüllü Geri Dönüş Web Sitesi: <https://gonullugeredonus.org.tr/> adresinden alındı

Goodwin-Gill, G. S., & McAdam, J. (2007). *The Refugee in International Law* (3 b.). New York: Oxford Yayınevi.

Göç İdaresi Başkanlığı. (2018, Temmuz 13). *Güvenli, sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat Hükümetlerarası Müzakere Edilen ve Mutabık Kalınan Nihai Bleg*. Nisan 06, 2023 tarihinde Göç İdaresi Başkanlığı web Sitesi: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/k%C3%BCresel%20g%C3%B6%C3%A7%20mutabakat%C4%B1.pdf> adresinden alındı

Güngördü Akarlar, İ. (2023). *Cenevre Sözleşmesi (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme) ve AIHS Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi*. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Hathaway, J. C. (2021). *The Rights of Refugees under International Law*. Cambridge University Press, 922.

Hatipoğlu, S. S. (2022). Educational Services Provided to Immigrant Children With Special Needs: Comparison of the USA and Turkey. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 395-421. Ocak 30, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1845115> adresinden alındı

Hear, N. V. (2018). Theories of Migration and Social Change. *In The Oxford Handbook of Migration Crises* (s. 37-50). içinde Oxford University Press.

ICMPD. (2021a, June). *Policy Brief*. Mayıs 14, 2023 tarihinde ICMPD Web Sitesi: https://www.icmpd.org/file/download/53751/file/Summary%2520and%2520Analysis_EU_AVRR_Strategy.pdf adresinden alındı

ICMPD. (2021b, June 11). *Türkiye’de Geri Dönüş Danışmanlığı Kapasitesinin Geliştirilmesi ve Desteklenmesi Projesi- ReConnect*. Temmuz 23, 2023 tarihinde ICMPD

web sitesi: https://www.icmpd.org/file/download/53506/file/TR_ReConnect_Factsheet.pdf adresinden alındı

ICMPD. (2022a). *ERRIN: European Return and Reintegration Network*. Ocak 21, 2024 tarihinde ICMPD Web Sitesi: https://www.icmpd.org/file/download/49618/file/ERRIN%2520General%2520Brochure_09.21.pdf adresinden alındı

ICMPD. (2022b). *Türkiye’de Geri Dönüş Danışmanlığı Kapasitesinin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Projesi (ReConnect)*. Aralık 03, 2023 tarihinde ICMPD Web Sitesi: https://www.icmpd.org/file/download/53506/file/TR_ReConnect_Factsheet.pdf adresinden alındı

ICMPD. (2023a, Kasım 26). *About ICMPD*. ICMPD Web Sitesi: <https://www.icmpd.org/about-us/about-icmpd> adresinden alındı

ICMPD. (2023b, Ekim 2). *ICMPD Projeleri*. Ocak 09, 2024 tarihinde ICMPD Web Sitesi: <https://www.icmpd.org/our-work/projects?topic=45385&countries%5B%5D=45172&state=45049> adresinden alındı

ICMPD. (2023c, Ekim 6). *NAVRR: Supporting the Implementation and further Strengthening of Türkiye’s National Assisted Voluntary Return and Reintegration System*. Ocak 21, 2024 tarihinde ICMPD Web Sitesi: <https://www.icmpd.org/our-work/projects/supporting-the-implementation-and-further-strengthening-of-tuerkiye-s-national-assisted-voluntary-return-and-reintegration-system-navrr> adresinden alındı

ICMPD. (2023d, Mart 29). *NAVRR Project delivered training on Monitoring and Evaluation to support Türkiye’s NAVRR Mechanism*. Kasım 02, 2023 tarihinde ICMPD web sitesi: <https://www.icmpd.org/news/navrr-project-delivered-training-on-monitoring-and-evaluation-to-support-tuerkiye-s-navrr-mechanism> adresinden alındı

ICMPD. (2023e). *NAVRR: Supporting the Implementation and further Strengthening of Türkiye’s National Assisted Voluntary Return and Reintegration System*. Aralık 01, 2023 tarihinde ICMPD web sitesi: <https://www.icmpd.org/our-work/projects/supporting-the-implementation-and-further-strengthening-of-tuerkiye-s-national-assisted-voluntary-return-and-reintegration-system-navrr> adresinden alındı

ICMPD. (2023f, September 14). *RETOUR Project: Inauguration of the Voluntary Return Coordination Centre in İstanbul*. Kasım 12, 2023 tarihinde ICMPD web sitesi: <https://www.icmpd.org/news/retour-project-inauguration-of-the-voluntary-return-coordination-centre-in-istanbul> adresinden alındı

ICMPD. (2023g). *Return and Reintegration*. Kasım 27, 2023 tarihinde ICMPD web sitesi: <https://www.icmpd.org/search-results?type=all&topic=45385&s=> adresinden alındı

ICMPD. (2024a, Ocak 07). *project news*. Ocak 06, 2024 tarihinde ICMPD resmi web sitesi: <https://www.icmpd.org/news/navrr-project-organized-a-study-visit-to-uzbekistan-to-strengthen-migration-dialogues-for-tuerkiye-s-navrr-mechanism> adresinden alındı

ICMPD. (2024b). *what we do*. Ocak 09, 2024 tarihinde return and reintegration facility: <https://reintegrationfacility.eu/about/> adresinden alındı

ICMPD. (2024c). *about the dialogue*. Ocak 18, 2024 tarihinde budapest process: <https://www.budapestprocess.org/budapest-process/about-the-dialogue/> adresinden alındı

İçduygu, A., & Ayaşlı, E. (2019). *Geri dönüş siyaseti: Suriyeli mültecilerin dönüş göçü ihtimali ve gelecek senaryoları*. MiReKoç Çalışma Notları. Eylül 24, 2023 tarihinde https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf adresinden alındı

İçişleri Bakanlığı. (2023, Kasım 24). *“Türkiye-AB Göç ve Güvenlik Yüksek Düzeyli Diyalogu” Toplantısının Ortak Basın Açıklaması*. Ocak 14, 2024 tarihinde İçişleri Bakanlığı resmi web sitesi: <https://www.icisleri.gov.tr/turkiye-ab-goc-ve-guvenlik-yuksek-duzeyli-diyalogu-toplantisinin-ortak-basin-aciklamasi> adresinden alındı

İGA Yönetmeliği. (2022). İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmelik. T.C. Resmi Gazete, sayı: 31953, 14 Eylül 2022.

İGAMDER. (2023, Ağustos 10). Kasım 05, 2023 tarihinde İGAMDER Web Sitesi: <https://www.igamder.org/uploads/belgeler/1951/1951%20DERS%2014.pdf> adresinden alındı

İnaç, H., & Yazıcı, B. (2018, Kasım-Aralık). Kavramsal ve Kuramsal Boyutlarıyla İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğüne Sosyo-politik Bir Bakış. *Akademi Bakış Dergisi*, 132-147.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1949, Mayıs 27). *Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10/12/1948 Tarihli ve 217 (111) Sayılı Kararıyla Kabul Edilen İlişik "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Resmî Gazete İle Yayınlanması Hakkında Karar"*(7217). Türkiye: T.C Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> adresinden alındı

International Refugee Rights Initiative. (2023, Ekim 21). *The Cartagena Declaration on Refugees*. Ocak 02, 2024 tarihinde Web Archive web sitesi: <https://web.archive.org/web/20170115023149/http://www.refugeelaidinformation.org/cartagena-declaration-refugees> adresinden alındı

IOM. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*.

IOM. (2016). *Assisted Voluntary Return and Reintegration 2016 Key Highlights*.

IOM. (2017). IOM Türkiye Bülteni. Ocak 23, 2024 tarihinde <https://turkiye.iom.int/sites/g/files/tmzbd11061/files/documents/IOM%2520Turkey%2520Autumn%25202017%2520Newsletter-TR.PDF> adresinden alındı

IOM. (2018a). *A Framework for Assisted Voluntary Return and Reintegration*. Geneva: IOM.

IOM. (2018b). *Return and Reintegration Key Highlights*. International Organization for Migration. Temmuz 05, 2023 tarihinde https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/our_work/DMM/AVRR/2018_return_and_reintegration_key_highlights.pdf adresinden alındı

IOM. (2022). *World Migration Report 2022*. Geneva: International Organization for Migration. Ocak 14, 2024 tarihinde file:///C:/Users/hp/Downloads/wmr-2022_0.pdf adresinden alındı

IOM. (2023b). *Return and Reintegration Key Highlights 2022*. Geneva: International Organization for Migration (IOM). Ekim 02, 2023 tarihinde alındı

IOM. (2023c). *who we are*. Temmuz 01, 2023 tarihinde IOM Web Sitesi: <https://www.iom.int/iom-history> adresinden alındı

IOM Regional Office for West and Central Africa. (2023). *Regional Data Hub Migrant Management Operational System*. Ocak 04, 2024 tarihinde DTM IOM Web Sitesi: file:///C:/Users/hp/Downloads/Data%20Hub%20Infosheet_MPA%20MiMOSA%20v2.pdf adresinden alındı

İzveren, A. (1988). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Jean-Pierre, C. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279. Mayıs 19, 2023 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1730637 adresinden alındı

Jullien, D. (2023, August 10). *Migrant deaths in the Mediterranean have already exceeded 2022's death toll*. Aralık 20, 2023 tarihinde Lemonde: https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2023/08/10/migrant-deaths-in-the-mediterranean-have-already-exceeded-2022-s-death-toll_6088440_8.html#:~:text=27%2C364%20dead%20and%20missing%20people%20in%20the%20Mediterranean%20Sea%20since%202014 adresinden alındı

Kasdemir, B. (2012). *Türkiye'de Sığınma Hareketi: Eskişehir Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Türkiye. Ağustos 2, 2023 tarihinde <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/2703/1021796.pdf?sequence=1> adresinden alındı

Kaya, C. (2019). Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Türk Hukukundaki Düzenlenme Şekli. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 5(2), 511-535.

Koser, K., & Kuschminder, K. (2015). *Comparative research on the assisted voluntary return and reintegration of migrants*. International organization for migration. Kasım 12, 2023 tarihinde https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/migrated_files/What-We-Do/docs/AVRR-Research-final.pdf adresinden alındı

Küçük, A. (2022). Küresel Sorunlar, Çözümler ve Kazanımlar Ekseninde 2021. K. Akademi içinde, *Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı 2021* (s. 102-104). Ankara: Türkiye Kızılay Derneği.

Leckie, S. (2005). *The Pinheiro Principles: United Nations Principles on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons*. Kasım 01, 2023 tarihinde <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/99774.pdf> adresinden alındı

Letaert, I., Broekaert, E., & Derluyn, I. (2017). The boundaries of transnationalism: The case of assisted voluntary return migrants. *Global networks*, 17(3), 366-381.

Locke, J. (2011). Hükümete Dair İki Risale. A. Alatlı (Dü.) içinde, *Batıya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)* (s. 859-62).

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (2014, Ekim). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirilmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, sayı: 2200A (XXI), 23 Mart 1976.

MFA. (2018, Mayıs 15). No: 138, 15 Mayıs 2018, *Ülkemizin Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi'ne (ICMPD) Üyeliği Hk.* Temmuz 1, 2023 tarihinde Dışişleri Bakanlığı web sitesi: https://www.mfa.gov.tr/no_-138_-ulkemizin-uluslararasi-goc-politikalari-gelistirme-merkezine-uyeligi-hk.tr.mfa adresinden alındı

Mültecilerle Dayanışma Derneği. (2020). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamında İdari Gözetim Alternatif Yöntemlerin Değerlendirilmesi*. Ocak 22, 2024 tarihinde <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/YABANCILAR-VE-ULUSLARARASI-KORUMA-KANUNU-KAPSAMINDA-IDARI-GOZETIME-ALTERNATIF-YONTEMLERIN-DEGERLENDIRILMESI.pdf> adresinden alındı

OECD. (2020). *Sustainable Reintegration of Returning Migrants : A Better Homecoming*. Paris: OECD Publishing. Temmuz 18, 2023 tarihinde https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/sustainable-reintegration-of-returning-migrants_5fee55b3-en adresinden alındı

On İkinci Kalkınma Planı. (2023). On İkinci Kalkınma Planının (2024-2028) Onaylandığına İlişkin Karar. T.C. Resmi Gazete, sayı: 32356, 1 Kasım 2023.

Onur, Ç., & Çetiner, S. (2019, Temmuz 08). Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(3), 121-131.

Övünç Öztürk, N. (2015). *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*. Seçkin Yayıncılık.

Özdemir, D. M., & Kantar, G. (2023). Mültecilerin Geri Dönüşü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(INCSOS VIII Özel Sayısı), 212-230. Ocak 04, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2931832> adresinden alındı

Ponn, C., Penh, S., & Nov, S. (2022). The Success of Win-Win Policy and Peace Building Process in Cambodia. *Chhay, P. O. N. N., Soeun, P. E. N. H., & Sambath, N. O. V. (2022). The Success of The Cambodia Journal of Basic and Applied Research*, 4(2), 82-90.

Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1-24.

Safı, S. (2020, Ocak 08). Mülteci Hukukunda Uluslararası Koruma Dışında Bırakma ve Çocuk Askerlerin Durumu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-36. Ocak 17, 2024 tarihinde [https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1030869#:~:text=Geri%20g%C3%B6ndermeme%20\(non%2Drefoulment\),kapsayan%20uluslararası%20team%20hukuku%20kural%20B1d%20B1r](https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1030869#:~:text=Geri%20g%C3%B6ndermeme%20(non%2Drefoulment),kapsayan%20uluslararası%20team%20hukuku%20kural%20B1d%20B1r) adresinden alındı

Sağiroğlu, A. Z. (2016). Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi. A. Esen, & M. Duman içinde, *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* (s. 43-68).

Sağiroğlu, A. Z. (2022). Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Göç ve İnsan Hareketlilikleri: Birinci ve İkinci Kalkınma Planları Üzerine Bir Değerlendirme. *İçtimaiyat*, 6((Göç ve Mültecilik Özel Sayısı)), 16-35. Şubat 03, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2384797> adresinden alındı

Sağiroğlu, A. Z., & Yılmaz, İ. H. (2021). *Yabancılarla birlikte yaşamak: Mamak örneği: göç çalışmalarında bir karma yöntem araştırması*. Ankara, Mamak, Türkiye: Nobel Akademik.

Schwartz, S. (2019, November 27). *Sending Refugees Back Makes the World More Dangerous*. Ekim 11, 2023 tarihinde [foreignpolicy: https://foreignpolicy.com/2019/11/27/sending-refugees-back-makes-the-world-more-dangerous/](https://foreignpolicy.com/2019/11/27/sending-refugees-back-makes-the-world-more-dangerous/) adresinden alındı

Sönmez, Ş. (2010). Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954–1962). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 289-318. Eylül 27, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1123433> adresinden alındı

Stein, B. N. (1986). Durable Solutions for Developing Country Refugees. *International Migration Review*, 20(2), 269-282.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Temmuz 18). On Birinci Kalkınma Planı. Ocak 03, 2024 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alındı

Şengül, İ. (2015). *Avrupa'da Geçici Koruma Rejimi Örnekleri*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Matsa Basımevi. Ocak 30, 2024 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/a-g-k-r-kitap.pdf> adresinden alındı

Şengül, İ. (2021). *Geçici Koruma Rejimleri ve Kalıcılığa Geçiş*. Çalışma Raporu, Göç Araştırmaları Vakfı, Ankara. Ocak 19, 2024 tarihinde <https://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2021/08/I%CC%87rem-S%CC%A7engu%CC%88I-Gec%CC%A7ici-Koruma-Rejimleri-Kalicilig%CC%86a-Gec%CC%A7is%CC%A7.pdf> adresinden alındı

Şişman, Y., & Balun, B. (2020). Transit Göç ve Türkiye. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 61-79. Ocak 17, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1154243> adresinden alındı

Tarman, Z. D. (2023). Gönüllü Geri Dönüş. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-49. Kasım 05, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2790554> adresinden alındı

TBMM. (2013, Temmuz 02). *SBB- Kalkınma Planları*. Ağustos 11, 2023 tarihinde SBB web sitesi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf adresinden alındı

TBMM. (2021, Kasım 10). *Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Göç ve Uyum Alt Komisyonu*. Nisan 30, 2023 tarihinde TBMM web sitesi: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2857 adresinden alındı

The UN General Assembly. (1961). *XVI. Resolution Adopted on the Report of the Third Committee Refugees from Algeria in Morocco and Tunisia*. Mart 22, 2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/africa/publications/refugees-algeria-morocco-and-tunisia-0> adresinden alındı

TİKA. (2023). *Hakkımızda*. Ekim 30, 2023 tarihinde TİKA web sitesi: <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> adresinden alındı

Türk Kızılay. (2019, Haziran 18). *Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması İçin Ortak Niyet Beyanı İmzalandı*. Nisan 13, 2023 tarihinde Türk Kızılay web sitesi: <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberArsiviDetay/4706> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). T.C Resmi Gazete, sayı: 17863, 9 Kasım 1982.

UNHCR. (1950). *Statute of the Office of UNHCR*. UNHCR. Ekim 22, 2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/4d944e589> adresinden alındı

UNHCR. (1969, Ekim 21). *OAU Convention: Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Afrika*. the Assembly of Heads of State and Government. Nisan 14, 2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/>: <https://www.unhcr.org/fr-fr/en/media/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted-assembly-heads> adresinden alındı

UNHCR. (1980). *Voluntary Repatriation*. UN High Commissioner for Refugees. Mayıs 17, 2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4aa774459.pdf> adresinden alındı

UNHCR. (1996). *Handbook Voluntary Repatriation: International Protection*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees. Temmuz 20, 2023 tarihinde <file:///C:/Users/hp/Downloads/C1843D64E3C0F43EC1256C3D002B7340-unhcr-voluntary-jan96.pdf> adresinden alındı

UNHCR. (1997). *UNHCR Note on the Principle of Non-Refoulement*. UN High Commissioner for Refugees. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees. doi:<https://www.refworld.org/docid/438c6d972.html>

UNHCR. (2004). *Handbook for Repatriation and Reintegration Activities*. United Nations High Commissioner for Refugees., UNHCR Mandate for Voluntary Repatriation and Reintegration. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees. Kasım 22, 2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/411786694.pdf> adresinden alındı

UNHCR. (2005). *Executive Committee Conclusion No.104 on Local Integration*,. Report of the 56th. Ekim 10, 2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/publications/conclusion-local-integration> adresinden alındı

UNHCR. (2023a). *About UNHCR*. Aralık 02, 2023 tarihinde UNHCR web sitesi: <https://www.unhcr.org/about-unhcr> adresinden alındı

UNHCR. (2023b). *refugees-statistics*. Ocak 14, 2024 tarihinde UNHCR web sitesi: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> adresinden alındı

United Nations General Assembly . (2018, Ekim 22). *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. Geneva. Nisan 02, 2023 tarihinde <https://www.un.org/>: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/451/99/PDF/N1845199.pdf?OpenElement> adresinden alındı

Uslu, B. (2021). Göç Kavramı ve Kuramları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(72), 1749-1758.

Uslu, C. (2007). *İnsan haklarının felsefî temelleri: Doğal hukuk ve doğal haklar*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı.

https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/468446/yokAcikBilim_9012910.pdf?sequence=-1 adresinden alındı

Uzun, E. (2016). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 60-85.

file:///C:/Users/hp/Desktop/Kaynaklar%2005.11.2023/BMMYK%20Kurulus%20uk%20da%20yeri.pdf adresinden alındı

Velidedeoğlu, H. V. (1948). *Medeni Hukukun Umumi Esasları* (Üçüncü b.). İstanbul Matbaacılık TAO.

Warner, D. (1994). Voluntary repatriation and the meaning of return to home: A critique of liberal mathematics. *Journal of refugee studies*, 7(2-3), 160-174. Haziran 21, 2023 tarihinde <https://academic.oup.com/jrs/article/7/2-3/160/1531603> adresinden alındı

World Bank. (2019). *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook*. World Bank Group. Kasım 02, 2023 tarihinde <https://www.knomad.org/sites/default/files/2019-04/Migrationanddevelopmentbrief31.pdf> adresinden alındı

Yiğittürk Ekiyor, E. (2018). Ulusaşırı Bağlar ve Dil: ABD'de Yaşayan Türkler Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(2), 37-51.

Yıldırım, S. G. (2023, Haziran 15). Gönüllü Geri Dönüş: Uluslararası Deneyimler ve Türkiye. *Liberal Düşünce Dergisi*, 28(110), 181-205. Kasım 11, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3057015> adresinden alındı

YUKK. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete, sayı:28615, 11 Nisan 2013

YUKK Uygulama Yönetmeliği. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. T.C Resmi Gazete, sayı: 29656, 17 Mart 2016.

7. EKLER

EK-1. IOM Bilgilendirme Broşürü

Bu Proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

TÜRKÇE

Türkiye'de belgesiz veya süresi dolmuş bir vize ile kalıyorsanız ve/veya ülkenize dönmek istiyorsanız ancak imkanınız yoksa
IOM EVİNİZE DÖNMEYİZ İÇİN SİZE YARDIM EDEBİLİR!

IOM, bağımsız bir uluslararası kuruluştur. IOM'in hizmetleri ve yardımı tamamen ÜCRETSİZDİR.

Bu proje kapsamındaki tüm çalışma ve faaliyetler, İl Göç İdaresi ve IOM'ün işbirliği ile yürütülmektedir. 6458 sayılı Kanun kapsamındaki haklarınız ve yükümlülükleriniz güvence altındadır.

ADIMLAR NELERDİR?

1- IOM'YE veya İl Göç İdaresine BAŞVURUN:
IOM'a Başvurun:
iom-istanbul-avrr@iom.int
02129398121
veya
Size en yakın İl Göç İdaresi
Müdürlüğüne başvurun

2- KARAR SİZİN:
Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) kesinlikle isteğe bağlıdır.
- IOM, bağımsız bir uluslararası kuruluştur.
- IOM, ancak siz isterseniz eve dönmenize yardımcı olacaktır.

3- AVRR BAŞVURUSU:
Vatandaşlığınızı ve kimliğinizi kanıtlamak da dahil başvurunuz sizin sorumluluğunuzdadır.

IOM NELER YAPABİLİR?

- Ülkenize dönüş hakkında size bilgi verir.
- Seyahat belgelerinizle ilgili size yardımcı olur
- Seyahatinizle ilgili ayarlamaları yapar
- Gerekirse tıbbi yardım sağlar
- Dönüş öncesinde, sırasında ve sonrasında destek verir
- Ülkenize döndükten sonra yardım sunar

Bu proje Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle finanse edilmektedir. İşbirliğinden yalnızca IOM Türkiye sorumludur ve Avrupa Birliği'nin görevlerini yerine getiremez.

EK-2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Belediyeler için Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş, Erişim ve İletişim Çalıştayı Gündemi

Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Mekanizmasının Uygulanmasının ve Güçlendirilmesinin Desteklenmesi (NAVRR Projesi)

Sivil Toplum Kuruluşları ve Belediyeler için Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş, Erişim ve İletişim Çalıştayı

4-5 Ekim 2023

Ankara HiltonSA Otel, Anadolu Toplantı Salonu, Ankara, Türkiye

Gündem

1. GÜN, 4 Ekim 2023, Çarşamba	
09:30 – 10:00	Kayıt ve İkram
10:00 – 10:20	Açılış Konuşmaları/ Çalıştayı Amacı <ul style="list-style-type: none">Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD)Göç İdaresi Başkanlığı (GİB)Türk KızılayKatılımcıların tanıtılması
10:20 – 10:30	Ön Test <ul style="list-style-type: none">Çalıştayı konu olan kavramlar hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ölçmek amacıyla çalıştay öncesi ve sonrasında tamamlamaları için katılımcılarla 15 soruluk bir test paylaşılacaktır. Teste erişebilmek için katılımcılardan telefonlarıyla ekranda görecekları QR kodunu telefonlarına okutmaları istenecektir.
10:30 – 10:45	Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması: Tanıtım Filmleri <ul style="list-style-type: none">Geri Dönüş Öncesi Tanıtım FilmiYeniden Uyum Pakistan Başarı Hikâyeleri: Kısa Film
10:45 – 11:15	ICMPD Geri Dönüş Projeleri: Kapsam, Mevcut Durum ve İleriye Dönük Hedefler ICMPD
11:15 – 11:30	Kahve Arası
11:30 – 12:15	Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması ve İlerlemesi <ul style="list-style-type: none">Ulusal Mekanizmanın Kapsamı ve HedefleriUlusal Mekanizmanın Yasal DayanağıUlusal PaydaşlarUlusal Mekanizmanın İş AkışıGönüllü Geri Dönüş Çalışmalarında İlerleme GİB
12:15 – 12:45	Ulusal Mekanizmada Türk Kızılay <ul style="list-style-type: none">Kızılay'ın Ulusal Mekanizmadaki RolleriniDestek TürleriRakamlarla İlerleme

1

	Türk Kızılay
12:45 – 13:45	Öğle Yemeği
13:45 – 15:00	Menşe Ülkelerde Erişim: Göçmen Kaynak Merkezleri Kıdemli Proje Yöneticisi, ICMPD İpek Yolu Bölge Ofisi
15:00 – 15:15	Kahve Arası
15:15 – 16:30	GGD Programlarında Erişim ve İletişim – çevrimiçi oturum <ul style="list-style-type: none">Erişim ve iletişim faaliyetlerinin amacı ve önemiErişim faaliyetlerinde yer alan kilit aktörlerErişim faaliyetlerinde toplum katılımıZorluklar ve avantajlarÖneriler Kıdemli Program Yöneticisi, Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Tesisi (RRF)
16:30	Birinci Gün Kapanışı

2. GÜN, 5 Ekim 2023, Perşembe

09:30 – 10:00	Kayıt ve İkrâm
10:00 – 10:15	Birinci Günün Özeti'nin Yapılması
10:15 – 11:15	STK'larla Yürütülen Çalışmalar ve Gönüllü Geri Dönüşte Bilginin Paylaşılması: Fedasil Örneği, Belçika – çevrimiçi oturum GGD Uzmanı, Fedasil, Belçika
11:15 – 11:30	Kahve Arası
11:30 – 12:30	Destekli Gönüllü Geri Dönüşte Belediyelerle İşbirliği: Anvers Belediyesinin DGGD Programındaki Rolü – çevrimiçi oturum Gönüllü Geri Dönüş Program Lideri, Anvers Belediyesi, Belçika
12:30 – 13:30	Öğle Yemeği
13:30 – 14:30	Yasal Çerçeve: Uluslararası Hukukta Gönüllü Geri Dönüş <ul style="list-style-type: none">Uluslararası bağlayıcı ve esnek hukuk kaynaklarında gönüllü geri dönüş,Gönüllü geri dönüşün temel unsurları,Gönüllülük ve geri gönderme ilkesi arasındaki ilişki,Gönüllülük ve geri dönme hakkı arasındaki ilişki,Türk mevzuatında gönüllü geri dönüş. Araştırma Görevlisi, Koç Üniversitesi
14:30 – 14:45	Kahve Arası
14:45 – 16:00	Açık Oturum ve İleriye Dönük Hedefler: Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Olası İşbirliği Tüm Katılımcılar
16:00 – 16:15	Son Test
16:15 – 16:30	Özet ve Kapanış

Görünürlük amacıyla kullanılmak üzere etkinlik sırasında fotoğraf, video çekilebilir ve ses kayıtları alınabilir.
Bunlarda yer almak istemeyen herhangi bir katılımcı ICMPD ekibini bilgilendirmelidir.

**EK-3. Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Mekanizması
Bilgilendirme Broşürleri**

*Somalice, Özbekçe, Urduca, Bengalce, İngilizce, Türkçe, Türkmençe, Arapça dillerinde

EK-4. Gönüllü Geri Dönüş Hikâyeleri

EK-5. Gönüllü Geri Dönüş Tanıtıcı Animasyon Videosu

EK-6. Türkiye'nin Ulusal İzleme ve Değerlendirme Sistemini Güçlendirmek için Teknik Çalıştay Gündemi

Türkiye'nin Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Uyum Mekanizmasının Uygulanmasının ve Güçlendirilmesinin Desteklenmesi (NAVRR Projesi)

Türkiye'nin Ulusal İzleme ve Değerlendirme Sistemini Güçlendirmek için Teknik Çalıştay
3 Kasım 2023
ICMPD Batı Balkanlar ve Türkiye, Ankara Ofisi

Gündem

03 Kasım 2023, Cuma	
10:00 - 10:15	Açılış Konuşmaları & Çalıştayın Amacı <ul style="list-style-type: none">Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD)Göç İdaresi Başkanlığı (GİB)İzleme ve Değerlendirme (İ&D) Uzmanı
10:15 - 11:00	Türkiye'nin İzleme ve Değerlendirme Grubu için Görev Tanımına Genel Bakış <ul style="list-style-type: none">İ&D Grubu çalışmalarının kapsamına karar verilmesi,Her bir paydaşın üstleneceği İzleme ve Değerlendirme rollerinin belirlenmesine kararlaştırılması,İzleme ve Değerlendirme misyonları sırasında yapılacak görevler için paydaşlar arasında görev dağılımı,Görev Tanımı belgesi üzerinde yapılacak değişikliklerin özeti. İ&D Uzmanı ve Tüm Katılımcılar
11:00 - 11:15	Kahve Arası
11:15 - 12:30	Ulusal Mekanizmanın İzleme ve Değerlendirme Çerçevesine Genel Bakış <ul style="list-style-type: none">Türkiye'nin İzleme ve Değerlendirme Çerçevesinin temel unsurları ve ilkeleriTürkiye'nin İ&D kapsamı ve planı (izleme dönemleri, izleme planı, değerlendirme kapsamı, orta ve nihai değerlendirme planları) İ&D Uzmanı ve Tüm Katılımcılar
12:30 - 13:30	Öğle Yemeği
13:30 - 14:30	Ulusal Mekanizmanın İzleme ve Değerlendirme Çerçevesine Genel Bakış <ul style="list-style-type: none">Etki ve performans göstergeleri üzerine tartışmaTürkiye'nin İ&D Çerçevesinin nihai göstergelerine karar verilmesi İ&D Uzmanı ve Tüm Katılımcılar
14:30 - 14:45	Kahve arası
14:45 - 15:30	Yararlanıcı ve Paydaş Anketlerine Genel Bakış <ul style="list-style-type: none">Anketlerin kapsamı ve amacının tanımı,Bölümlerin ve soruların gözden geçirilmesi,Türkiye'nin İ&D sistemi tarafından kullanılacak anketlerin nihai kapsamına karar verilmesi. İ&D Uzmanı ve Tüm Katılımcılar
15:30 - 16:00	Özet ve Kapanış

